

BRITÁNIE A EVROPA

OD KONCE DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY K BREXITU

HYNEK FAJMON

newdirection.online

[@europeanreform](https://twitter.com/europeanreform)

[@europeanreform](https://www.instagram.com/europeanreform)

[NDeuropeanreform](https://www.facebook.com/NDeuropeanreform)

contact@europeanreform.org

New Direction

Founded by Margaret Thatcher in 2009 as the intellectual hub of European Conservatism, New Direction has established academic networks across Europe and research partnerships throughout the world.

New Direction is registered in Belgium as a not-for-profit organisation and is partly funded by the European Parliament.
REGISTERED OFFICE: Rue du Trône, 4, 1000 Brussels, Belgium. **EXECUTIVE DIRECTOR:** Naweed Khan.

The European Parliament and New Direction assume no responsibility for the opinions expressed in this publication. Sole liability rests with the author.

Hynek Fajmon

Hynek Fajmon (1968) je český politik, historik a podnikatel. Vystudoval historii na FF UK v Praze. Studoval rovněž na Diplomatické Akademii ve Vídni a na London School of Economics and Political Science. V 90. letech pracoval na Ministerstvu zahraničních věcí ČR a na Ministerstvu obrany ČR v pozicích souvisejících se vstupem ČR do NATO. V roce 1998 byl zvolen starostou města Lysá nad Labem. V letech 2001–2004 byl členem Poslanecké sněmovny ČR. V letech 2004–2014 byl členem Evropského parlamentu. Od roku 2014 je jednatelem poradenské firmy B&P Research s.r.o.. Je autorem monografie Margaret Thatcherová a její politika. Od roku 1991 je členem Občanské demokratické strany.

Británie a svět	7
Důsledky II. světové války	8
Vláda Clementa Attleeho – (1945–1951)	8
Churchillova doktrína	14
Návrat Churchilla do vlády – (1951–1955)	15
Nová britská panovnice Alžběta II.	16
Konzervativní vlády – (1955–1964) a první de Gaullovo veto	18
Wilsonovy vlády – (1964–1970) a de Gaullovo druhé veto Británie	21
Heathova vláda – (1970–1974)	24
Labouristické vlády – (1974–1979)	26
Vlády Margaret Thatcherové – (1979–1990)	28
Majorova vláda – (1990–1997)	35
Blairova a Brownova vláda – (1997–2010)	38
Cameronova vláda – (2010–2016)	43
Referendum 2016	45
Vláda Theresy Mayové a jednání o odchodu Británie z EU	48
Vláda Borise Johnsona	51
Závěr	52
SEZNAM LITERATURY	53

Larry, oficiální kocour Downing Street 10. Premiéři přicházejí a odcházejí, Larry zůstává.

Británie a svět

Když se pozorně podíváme na mapu světa a polohu Británie, uvědomíme si, že tato země se nachází v unikátním geografickém postavení. Rozléhá se těsně vedle Evropy, ale je oddělena poměrně úzkým mořským průlivem, kterému Angličané říkají Channel a Francouzi La Manche. Vzdálenost mezi oběma břehy je v nejužším místě 32 km. Dost na to, aby se ostrov za Kanálem v historii vyvíjel odlišně od zbytku Evropy. I když má geografický determinismus své velké limity, v případě Británie je vliv geografické polohy na osud země zcela zřejmý a doložitelný.

Přímým pozitivním důsledkem ostrovní polohy je ochrana před vojenským vpádem z ciziny. Jistě, i Británie byla v minulosti napadena, ale nutnost překonat moře vždy útočníky zásadně limitovala. Některé zamýšlené vojenské útoky se proto nakonec vůbec nekonaly a ty, které se uskutečnily, končily často nezdarem. V důsledku toho se Británii jako jedné z mála zemí světa vyhnul v moderních dějinách osud země okupované cizí mocností. V kontinentální Evropě podobný osud snad můžeme připsat pouze Švýcarsku.

Každopádně britské dějiny jsou charakteristické kontinuitou a organickým růstem. V Británii se v průběhu staletí vyvinul specifický typ stabilního politického uspořádání majícího v čele monarchu, který ale vykonává politiku parlamentu voleného lidem. Je to uspořádání funkční a časem prověřené. Stabilita britského politického systému byla zdrojem stabilního právního prostředí, v němž hrají hlavní roli soudy. Díky této stabilitě a efektivitě právního prostředí se nakonec v Británii jako v první zemi světa zrodila i průmyslová revoluce. Ještě předtím, už v 16. století, začala Británie budovat koloniální říši a svou kulturu, jazyk, právo

a zvyky úspěšně vyvezla do celého světa (Austrálie, Kanada, Indie, USA a další).

Přímým důsledkem ostrovní polohy je také to, že se Británie stala námořní velmocí. Námořní kontakt s jinými kontinenty jí poskytl základ pro obchodní styky a z toho se zrodila obchodní mentalita orientovaná do světa mimo Evropu. Zkrátka pro Británii byla Evropa vždy jen jakýmsi zadním dvorkem, kde se angažovala pouze do té míry, aby na kontinentu nevyrostl hegemon, který by jí ohrožoval. Británie se proto postavila proti Španělsku, které usilovalo o světovládu v 16. – 17. století, postavila se proti Francii vedené Napoleonem na přelomu 18. – 19. století a postavila se i proti Německu ve 20. století a následně i proti SSSR ve studené válce. Vždy bylo jejím cílem zabránit hegemonii těchto států na evropském kontinentu. Důsledkem této politiky bylo to, že se na kontinentu vytvořila křehká „rovnováha sil“.

Důsledky ostrovní polohy pro Británii jsou evidentní. Británie je charakteristická tím, že je stabilní monarchií s parlamentní demokracií, založenou na tzv. westminsterském modelu s většinovým volebním systémem. Tento volební systém zásadně odlišuje Británii od zbytku Evropy, kde vládne v různých modifikacích princip poměrného zastoupení. Británie má svoje specifické zákonodárství tzv. common law a silnou roli soudního systému. Má také silnou obchodní a podnikatelskou mentalitu, která se projevuje podporou volného obchodu a liberálních pravidel.

Existuje k osudu Británie nějaká analogie? Lze říci, že ano. V mnoha směrech podobné postavení jako Británie vůči Evropě a světu vykazuje také Japonsko

vůči Asii a světu. Také Japonsko je od kontinentu odděleno poměrně úzkým pásem moře. Důsledky této geografické pozice jsou pro Japonsko velmi podobné jako v případě Británie. Japonsko se díky tomu zcela vyhnulo cizí invazi na své území. Japonská společnost rovněž dospěla ke stabilnímu uspořádání, kde v čele stojí monarcha a vláda je odpovědná parlamentu volenému lidem. Rovněž Japonsko dospělo ke spe-

cifickému vlastnímu právnímu systému a efektivní veřejné správě. Díky stabilitě a otevřenosti vůči světu se i Japonsko vlastními silami industrializovalo, a to jako první stát v celé Asii. Zkrátka Británie a Japonsko sdílejí v mnoha směrech podobný osud ostrovní mocnosti. My Evropané z kontinentu bychom se tedy neměli divit tomu, že se Británie od Evropy liší.

Důsledky II. světové války

II. světová válka představovala pro Británii zásadní historickou zkoušku. Německo vedené Adolfem Hitlerem se pokusilo získat hegemonii v kontinentální Evropě, a to se mu také anšlusem Rakouska, rozbitím a obsazením Československa, porážkou Polska, Belgie, Nizozemska, Norska a Francie podařilo. Tímto rychlým vývojem se Británie opět dostala do situace, kdy evropský hegemon začal vážně ohrožovat její zájmy a samotnou nezávislou existenci. Británie se ocitla tvář v tvář nebezpečí invaze a okupace ze strany Německa. Tzv. bitva o Británii nakonec tomuto vývoji zabránila. Británie se následně ocitla v trojlístku hlavních protivníků Německa, který tvořily kromě ní ještě USA a SSSR.

Díky tomu, že se Británie Hitlerovi ubránila, mohla se stát základnou pro vylodění Spojenců ve Francii. Právě díky tomu a také díky úspěchům Rudé armády na východní frontě bylo nakonec Německo v květnu 1945 poraženo. Příмым důsledkem II. světové války byl rozpad Evropy na dvě části rozdělené železnou oponou. Na východě Evropy byl hegemonem SSSR a v západní Evropě USA. Východní Evropa adoptovala sovětský ekonomický a společenský systém a až do roku 1989 se vyvíjela zcela jinak než západní Evropa. Zde se naopak pod americkým ochranným deštníkem vyvinul

systém demokracie, vlády práva a smíšené tržní ekonomiky se silnou rolí státu. Británie byla součástí tohoto historického trendu.

Válkou zničená Evropa nutně potřebovala rekonstrukci. Hospodářství chyběly peníze, a ty měly pouze USA. Británie byla zbídačená, protože válku musela hradit na dluh, který splácela USA až do roku 2015. USA nabídly tzv. Marshallův plán pro celou Evropu. Na východě Evropy Stalin účast v tomto plánu svým vazalům zakázal, viz Československo. V západní Evropě však byl plán přijat a realizován. Zde se začala rodit myšlenka evropské ekonomické spolupráce, protože USA si ji výslovně přály.

Druhá světová válka po sobě zanechala obrovskou materiální spoušť, a lidé proto opět přemýšleli o tom, jak další válce zabránit. Na globální úrovni se řešením stalo založení Organizace spojených národů (OSN), která byla na rozdíl od své meziválečné předchůdkyně posílena. Hlavní slovo ve světové politice získala nově ustavená Rada bezpečnosti OSN, do které se jako stálí členové s právem veta dostaly vítězné mocnosti z II. světové války, tj. USA, SSSR, Británie, Francie a Čína. OSN se měla stát garantem toho, že se válka nebude opakovat.

Vláda Clementa Attleeho – (1945–1951)

Když se II. světová válka chýlila ke konci, začaly velmoci dohadovat budoucí podobu světa. Hlavní dohody týkající se rozdělení moci a území byly učiněny v triumvirátu USA, Británie, SSSR. V Evropě se na konci války k vítězným mocnostem připojila i Francie. V Asii se k vítězným mocnostem připojila rovněž Čína. Tak vznikl základ budoucího složení stálých členů RB OSN. Jelikož však byl SSSR komunistickým státem, který neuznával soukromé vlastnictví a odmítl platit dluhy zahraničním věřitelům, Západ začal řešit otázku

finančního rámce fungování světa pro státy s tržním hospodářstvím samostatně.

Základem tohoto uspořádání se staly dohody z Bretton Woods v USA uzavřené již v roce 1944. Podstatou tohoto měnového a finančního uspořádání bylo deklarování amerického dolaru za hlavní světovou rezervní měnu, která měla být volně směnitelná za zlato v kurzu 35 dolarů za trojskou uncii zlata. Ostatní měny byly navázány na dolar v přesně stanovených kurzech

s možností nepatrné odchylky. Všechny státy účastníci se systému měly možnost převádět své dolarové rezervy na zlato a americká centrální banka (FED) to měla zaručit. Velmi prominentní roli v systému hrála jako de facto druhá světová rezervní měna britská libra.

Role Británie a libry v brettonwoodském systému byla na počátku koncipována jako velmi silná, ale v průběhu času tato role oslabovala. Bylo to jednak důsledkem odchodu Indie a dalších částí britského impéria, ale také relativním zaostáváním britského hospodářství za Německem, Francií a Japonskem. Po celou dobu fungování systému až do roku 1973 tak britská libra s větší nebo menší nevolí britské vlády devalvovala. V 60. letech 20. století tomu velmi napomáhala měnová politika Francie, která se chtěla za každou cenu zbavit nadřazené role dolaru a libry. Generál De Gaulle věřil pouze ve zlatý standard a pozice anglosaských měn chtěl oslabit. Koncem 60. let se hospodářská realita mezi hlavními tržními ekonomikami světa tak zásadně odlišovala od stavu v roce 1945, že se brettonwoodský systém rozpadl. Vazba dolaru na zlato byla prezidentem USA zrušena v roce 1971 a od té doby svobodný svět funguje s měnami bez vazby na zlato nebo jiný kov.

Během války vedl britskou vládu Winston Churchill a jeho zástupcem byl labouristický vůdce Clement Attlee. Toto uspořádání bylo výsledkem politických dohod z roku 1940. Dolní sněmovna však stále pracovala ve složení, ve kterém byla zvolena v roce 1935. Během války se volby nekonaly, protože by to ohrožovalo národní jednotu v době válečného úsilí. Parlament ale fungoval i během války. Válečná vláda (War cabinet) v čele s Churchillem byla koncipována jako koaliční a podporu ji vyjádřily všechny hlavní strany, mezi něž tehdy patřili podle počtu mandátů konzervativci, labouristé, národní liberálové, liberálové a národní labouristé.

Když se válka v Evropě chýlila ke konci, vyvstala otázka, kdy by se měly konat nové parlamentní volby. Tato otázka byla poměrně naléhavá, přestože válečné operace v Asii ještě nebyly zdaleka u konce. Otázkou také bylo zastoupení Británie na mírových jednáních. V zásadě zde šlo o dialog mezi Churchillem a Attleem jakožto vůdci dvou největších stran. Churchill navrhoval uskutečnit volby v červenci nebo v říjnu 1945. Attlee doporučil dřívější termín, který Churchill akceptoval. Ve volbách šlo o to, kdo získá moc pro poválečné období. Churchill věřil tomu, že jako válečný vítěz

získá veřejnou podporu. Naopak Attlee důvěřoval, že jeho strana zhodnotí své preference, které byly už od roku 1943 setrvale nejvyšší mezi všemi britskými stranami. Končila válka a lidé chtěli opět normálně žít. Vzpomínky na předválečnou dobu však velkou naději nevzbuzovaly, protože připomínaly důsledky těžké hospodářské krize 30. let.

Je zajímavé, že na to britští politikové během války pamatovali a připravovali program pro poválečnou Británii. Na koaliční základně válečné vlády vznikaly již během II. světové války programové dokumenty pro mírovou poválečnou Británii. Základem pro další uvažování o budoucnosti Británie se stala tzv. Beveridgeova zpráva publikovaná v listopadu 1942. Hlavní změny se měly provést v oblasti zdravotnictví, školství, sociálního zabezpečení a také v těžkém průmyslu. Británie měla po válce vybudovat to, čemu se později začalo říkat „welfare state“ neboli stát blahobytu. Cílem bylo zajistit plnou zaměstnanost, bezplatné zdravotnictví a školství a rozsáhlou sociální péči. Tyto cíle v zásadě sdíleli všichni. O tom, jak tohoto cíle dosáhnout, rozhodly parlamentní volby konané v červenci 1945.

První poválečné parlamentní volby se tedy v Británii konaly 5. července a výsledky byly vyhlášeny až 26. července tak, aby mohly být spočítány hlasy i Britů žijících v zahraničí. Výsledkem bylo překvapivé vítězství Labouristické strany vedené Clementem Attleem. Jeho strana získala 393 křesel, což představovalo 47,7 % hlasů a nárůst počtu křesel oproti minulým volbám o 239 poslanců. Naopak konzervativci vedení Winstonem Churchillem získali pouze 197 křesel, což představovalo 36,2 % hlasů. Oproti předchozím volbám ztratili konzervativci 189 křesel. Liberálové získali 12 křesel, což představovalo 9 % hlasů, a ztratili 9 křesel. Národní liberálové získali 11 křesel a 2,9 % hlasů. Oproti minulým volbám ztratili 22 míst.

Zkrátka Clement Attlee získal naprosto přesvědčivé vítězství a mandát uskutečnit radikální reformu celé Británie. Naopak konzervativci utrpěli drtivou porážku. Bylo to poprvé od roku 1906, kdy nezískali ve volbách nejvyšší počet hlasů. Churchill byl zklamán, ale nejvíce překvapen byl Josif Stalin, pro kterého to bylo něco naprosto neuvěřitelného, když do Postupimi místo Churchilla přijel Attlee.

Attleeho vláda měla v roce 1945 před sebou rozsáhlou agendu pro domácí reformy. Tyto reformy byly voličům slíbeny, a vláda je musela v maximální míře

splnit. Je však realitou, že po celou dobu byla nucena věnovat spoustu času i řešení mezinárodních otázek. Jako první přišla na řadu otázka jaderné bomby a potom následovala otázka finančního uspořádání vztahů Británie a USA. Dále následovaly otázky budoucího uspořádání Německa, otázka Řecka, nezávislost Indie, vznik Izraele a založení NATO. Bylo toho samozřejmě ještě daleko více, ale podívejme se krátce na zmíněné záležitosti.

Především je nutné konstatovat, že labouristé v teoretické i programové rovině byli rozhodnutí dělat jinou zahraniční politiku než konzervativci. Jejich naladění bylo mírové až pacifistické, se snahou v míru co nejvíce šetřit na ozbrojených silách. Rovněž byli velmi silně přesvědčeni o tom, že je potřeba stáhnout se z kolonií, respektive udělit jim nezávislost. Labouristé rovněž nebyli příliš velkými amerikanofily. V konfrontaci s poválečnou realitou však byli nuceni celou řadu svých postojů přehodnotit. Jak se později ukázalo, tak podobný střet s realitou zažili i konzervativci v 50. letech. Výsledná britská zahraniční politika se proto v období 1945–1970 příliš stranicky nelišila.

Během války rozhodující válečné mocnosti pracovaly na supertajných projektech jaderných zbraní. Vítězem tohoto závodu s časem se staly USA, které sestrojily funkční bombu jako první a také ji použily v boji proti Japonsku. Nasazení nové zbraně mimořádně ničivých schopností vyvolalo otázky o budoucím charakteru válčení. Na vývoji bomby však pracoval také SSSR. Svůj program měla i Británie a hned po válce se musela rozhodnout, jak bude pokračovat. Attlee sám rozhodl, že Británie sestrojí svou vlastní bombu a po celou dobu jeho vlády se na tom pracovalo. Výsledkem britského programu byl úspěšný test britské jaderné bomby 3. října 1952 v Indickém oceánu u pobřeží Austrálie. Británie tedy dosáhla statutu jaderné mocnosti jako třetí stát na světě po USA a SSSR. Statut jaderné mocnosti Británie od té doby udržuje dodnes.

Bezprostřední konec válečných operací v Evropě v květnu 1945 vedl USA poměrně nečekaně k rozhodnutí zastavit finanční pomoc evropským spojencům prostřednictvím zákona „Lend and Lease“, a to již 21. srpna 1945. Pro britské hospodářství, které bylo většinou zaměřeno na válečnou výrobu, to byl velký šok. Britská vláda proto vyslala nejslavnějšího britského ekonoma té doby Johna Maynarda Keynesa do USA k jednání o půjčce. Za USA vyjednával dohodu diplomat William L. Clayton. Dohoda o půjčce byla ve výši 3,75 miliard dolarů s úrokem 2 %, V cenách roku 2015

to představuje 57 miliard dolarů. Potřeby Británie však byly tak mimořádné, že o půjčku byla požádána i Kanada, která poskytla půjčku ve výši 1,19 miliardy dolarů. Americká půjčka byla schválena 15. července 1946.

Niall Ferguson vztah Británie a USA komentoval následovně: „Válečné spojenectví s USA bylo dusivé objetí: zrodilo se však z nutnosti. Bez amerických peněz by se britské válečné úsilí zhroutilo. Systém půjčky a pronájmu, jehož prostřednictvím poskytly USA svým spojencům zbraně na úvěr, přinesl Británii částku 26 miliard dolarů, tedy asi jednu desetinu hodnoty celkové válečné výroby. Byl to zhruba dvojnásobek toho, co si Británie mohla půjčit od dominií a kolonií. Pregnantně to vyjádřil jeden vysoký americký úředník: Amerika byla „přicházející mocností“, zatímco Británie „odcházející mocností“.“¹

Pro Británii byly tyto půjčky řešením těžké válečné i poválečné situace. Půjčky však obsahovaly také podmínky, jejichž plnění bylo pro Británii velmi obtížné. Klíčovou podmínkou nové půjčky byl požadavek, aby do roka od poskytnutí byla libra volně směnitelnou měnou. Tento požadavek vedl v roce 1947 k tomu, že držitelé libry vyměňovali své libry masivně za dolary, které měly vyšší důvěryhodnost. To vedlo k masivnímu odlivu britských dolarových rezerv. Tento negativní vývoj přiměl labouristickou vládu k dočasnému pozastavení konvertibility a drastickým škrtům ve výdajích ve snaze dosáhnout rovnováhy. Nakonec musela britská vláda v roce 1949 libru devalvovat, a to z kurzu 4,02 za USD na 2,80 za USD. Teprve poté došlo k relativní stabilizaci britské libry a britské hospodářství se začalo zlepšovat. Půjčka byla nakonec plně splacena až v roce 2006.

Rok 1947 byl přitom v Británii velmi těžký i z důvodu velmi nepříznivého počasí. Attleeho životopisec o tom píše: „V mezičase rok 1947 přinesl mimořádně trpkou zimu. Na konci ledna zasáhl celou zemi masivní mrazivý vítr a záhy se projeví nedostatky v zásobování. Elektrárny byly zavřené a elektřina byla pro domácnosti na příděl. Během třítydenního období více než 2 miliony lidí byly propuštěny z práce.“²

Poválečné uspořádání Německa bylo rovněž velkou otázkou a testem britských politických i vojenských a ekonomických schopností. Porážka Německa v roce

1 Ferguson, Niall: *Britské impérium: cesta k modernímu světu*, Argo/Prostor/Dokořán, Praha, 2016, s. 366.

2 Jago, Michael: *Clement Attlee: The Inevitable Prime Minister*, Biteback Publishing, London, 2017, s. 257.

1945 postavila před vítězné mocnosti otázku, co s ním? Na rozdíl od situace po 1. světové válce bylo Německo poraženo na svém vlastním území a bylo kompletně okupováno cizími mocnostmi. Okupačními mocnostmi Německa byly USA, SSSR, Británie a Francie. Německo bylo rozhodnutím vítězných mocností rozděleno do okupačních sektorů a každý z těchto sektorů měla na starost jedna z vítězných mocností. Sovětský sektor byl plošně největší a zahrnoval východní a severovýchodní část Německa za novou německo-polskou hranicí na řece Odře a Nise. Druhý největší sektor tvořený jižními částmi Německa obsadili Američané. Třetí největší sektor v západní a severozápadní části Německa spravovala Británie. Nejmenší okupační sektor měla ve středním Německu Francie. Podobně byl na okupační sektory rozdělen také Berlín a rovněž Rakousko.

Británie tak měla velký vliv na budoucí uspořádání Německa a jeho demokratickou obnovu. V okupačních sektorech se uplatňovala politika dle přání příslušné okupační mocnosti. Jejich postoje se v mnoha směrech lišily. Okupační správa však nemohla trvat donekonečna, protože to samotné okupační státy stálo mnoho peněz i dalších nákladů. Postupně se tak v několika krocích dospělo k rozdělení Německa na dva samostatné státy. Nejprve se Británie a USA dohodly na spojení svých okupačních zón k 1.1.1947, čímž vznikla tzv. Bizona, která se krátce poté po připojení francouzské okupační zóny rozrostla na Trizonu. Tyto tři okupační zóny poté společně vytvořily v květnu 1949 Spolkovou republiku Německo. V říjnu 1949 se ze sovětské okupační zóny stala Německá demokratická republika.

Postupně eskalující studená válka vedla k sovětské blokádě Berlína, která trvala od června 1948 do května 1949. Západní spojenci však Západní Berlín udrželi při životě leteckým mostem. Do konce roku 1949 však bylo Německo rozděleno na východní komunistické a západní demokratické. Rozdělen byl také Berlín na západní a východní část. Toto uspořádání potom setrvalo až do konce studené války, kdy došlo ke sjednocení Německa.

Britský vliv v Německu byl silný i po vzniku SRN v roce 1949, protože na území SRN byly trvale dislokovány britské ozbrojené síly, a to jak armáda, tak námořnictvo a také letectvo. Britská vojenská přítomnost na území Německa trvala celou studenou válku a podle rozhodnutí britské vlády z roku 2010 má skončit až v roce 2020.

Kromě budoucnosti Německa měla Británie za Attleeho velkou odpovědnost rovněž v otázce budoucnosti Řecka. Ostatně již Churchill se Stalinem se přeli o to, kdo bude mít rozhodující vliv v této strategicky důležité zemi. Nakonec z toho byla v Řecku občanská válka, kterou s britskou pomocí vyhrály prozápadní síly spojené s armádou. Británie však byla v roce 1947 v ekonomicky tak složité situaci, že nemohla nadále finančně a materiálně podporovat prozápadní Řecko. Na druhé straně existovala vážná hrozba průniku SSSR přes Řecko do Středozemního moře. To by vážně ohrozilo i samostatnou existenci Turecka. Proto Británie dohodla s USA v roce 1947 převod odpovědnosti za prozápadní kurz v Řecku na USA.

Z globálního hlediska největší změnou v kompozici Britského impéria za vlády Clementa Attleeho představovala nezávislost britské Indie. Cesta k nezávislosti britské Indie byla nastoupena již během 2. světové války, kdy do Indie v březnu 1942 britská vláda poslala misi vedenou Sirem Staffordem Crippsem. Cílem nakonec neúspěšné mise bylo dohodnout loajalitu indické místní politické elity vůči válečnému úsilí Británie výměnou za rozsáhlou autonomii po válce.

Britská vláda vedená Churchillem tedy už během války počítala s tím, že se status Britské Indie po válce změní směrem k větší nezávislosti. Poválečný vývoj v samotné Británii potom celou záležitost urychlil, protože sama Británie měla obrovské hospodářské problémy. Financovat britskou armádu v Indii pro udržení pořádku proti vůli místních elit i obyvatelstva nebylo v zájmu Británie. Osud Britského impéria tím byl zpečetěn. Niall Fergusson to komentoval slovy: „Na impériu však bylo podivuhodné a autenticky ušlechtilé to, že jeho vítězství mohlo být jen a jen vítězstvím Pyrrhovým. Britové obětovali své impérium, aby znemožnili Němcům, Japoncům a Italům zachovat si své říše. Nevymazala už jen sama tato oběť veškeré hříchy impéria?“³

Attlee měl v tomto jasno velmi brzy po válce a po dohodě s panovníkem a indickým místokrálem byl dohodnut termín pro předání moci místním autoritám. Z předchozích jednání bylo zřejmé, že se nepodaří udržet teritoriální integritu celé britské Indie. To bylo důsledkem zásadních a nepřekonatelných sporů mezi většinovými hinduisty a menšinovými muslimy. Tyto spory vyústily v dohodu, že nezávislost bude poskytnuta simultánně dvěma nástupnickým státům, a to Indii a Pákistánu.

3 Op. cit., s. 376.

Labouristický premiér Clement Attlee, ve funkci 1945 - 1951.

Attleeova vláda prosadila v parlamentu zákon o indické nezávislosti v roce 1947. Dne 14. srpna 1947 byla za účasti britského místokrále Lorda Mountbattena vyhlášena samostatnost Pákistánu. Den na to byla opět za účasti místokrále vyhlášena samostatnost Indie. Britská korunní vláda nad britskou Indií tím definitivně skončila. Následné etnické bouře vyvolané nenávisťmi mezi hinduisty a muslimy vedly k masivnímu přesunu obyvatelstva do nově vytvořených států. Nepokoje měly násilný charakter mimořádného rozsahu. Počty mrtvých se odhadují na 200 000 až 2 miliony osob a zhruba 14 milionů osob muselo změnit místo bydliště. To již ale nebyla odpovědnost britské vlády. Británie se z Indie organizovaně stáhla a metoda poskytnutí nezávislosti legální cestou se stala modelem i pro další britská koloniální území.

Velkou událostí s mimořádným dopadem do světové politiky byl rovněž vznik Izraele v roce 1948. I zde byla role Británie velmi významná. Území Palestiny bylo totiž již od konce I. světové války mandátním územím Společnosti národů a pod správou Británie. Britové se snažili o férovou správu území, což však vzhledem k vyhraněným vztahům mezi Židy a Araby nebylo vůbec jednoduché. Již před válkou existoval silný proud židovských vystěhovalců do Palestiny. Tato migrace logicky vedla k narušení křehké rovnováhy v etnickém složení poměrně malého území. Tato skutečnost byla také trnem v oku místních Arabů, kteří nové židovské osadníky v Palestině nechtěli. Naproti tomu silné sionistické hnutí osidlování Izraele podporovalo. Britové se snažili chovat férově, ale ve výsledku se nemohli zavděčit ani jedné straně.

Německá nacistická genocida Židů za II. světové války vedla hned po válce k myšlence, že Židé musí získat svůj vlastní domov. Tuto myšlenku silně podporovaly jak USA, tak také Sovětský svaz. V roce 1947 tedy bylo v rámci OSN rozhodnuto, že na britském mandátním území v Palestině vzniknou dva státy. Jeden měl být židovský Izrael a druhý arabská Palestina. Arabové však tento plán odmítli. Následná realizace tohoto plánu vedla k první izraelsko-arabské válce. Izrael byl vyhlášen 14. května 1948. Následná arabská agrese vůči novému státu skončila neúspěchem. Izrael se ubránil. Vztahy Británie a Izraele však příliš vřelé nebyly. Zlepšovat se začaly až v 50. letech.

Konečně poslední důležitou zahraničně politickou událostí během Attleeovy vlády bylo ustavení NATO v roce 1949. Rozdělení Evropy po II. světové válce postupovalo velmi rychle. Prakticky do roku 1948 bylo

definitivně rozhodnuto o tom, kdo kam bude patřit. Železná opona rozdělila Evropu zhruba na linii Štětín–Terst. Německo bylo rozděleno v roce 1949 na Spolkovou republiku Německo tvořenou bývalým americkým, britským a francouzským sektorem. Německou demokratickou republiku vytvořili Sověti ze svého okupačního sektoru. Polsko, Československo, Maďarsko, Rumunsko a Bulharsko spadly do komunistického bloku. Finsko, Švédsko a Rakousko se udržely jako neutrální státy se silnou vazbou na Západ. Jugoslávie a Albánie byly ovládnuty komunisty, ale takovými, kteří se brzy rozkmotřili se Stalinem a vydali se vlastní cestou.

Západní Evropa byla ovšem také rozdělena, a to na státy demokratické a na státy autoritativní. Do první kategorie patřila Británie, Francie, Nizozemsko, Belgie, Lucembursko, Švýcarsko, Itálie, Německo, Dánsko a Norsko a do druhé Španělsko, Portugalsko a do značné míry i Řecko a Turecko. Především ve Francii a v Itálii fungovaly silné komunistické strany, které v parlamentních volbách získávaly až 30 % hlasů, a tyto země tak byly neustále v ohrožení vnitřní stability a změny stran v mezinárodní politice. Ztráta Itálie nebo Francie by pro Západ znamenala fatální oslabení a ztrátu pozic.

Na obranu proti sovětské expanzi v Evropě bylo v roce 1949 založeno NATO. Británie NATO silně podporovala, jelikož jí šlo i o vlastní bezpečnost, a navíc bylo NATO založeno na mezivládním principu s tím, že každá vláda měla právo veta. NATO postupem času vytvořilo v západní Evropě bezpečnostní garanci pro nezávislý vývoj demokratických států. Okřídleným řečením ohledně smyslu NATO se stal citát Lorda Ismaye, který prohlásil, že cílem NATO je: „Udržet Američany v Evropě, Němce při zemi a Sověty mimo.“ Tohoto cíle se během studené války celkově vzato NATO drželo a fungovalo to.

Pro pochopení zásadního a přelomového charakteru Attleeovy vlády v historii Británie je nutné podívat se hlavně na její zásadní vnitropolitické reformy. Právě ty ještě daleko více než zahraniční politika změnily stav Británie. Jak již bylo řečeno, Británie se na poválečný život připravovala už během války. V roce 1942 vláda publikovala tzv. Beveridgeovu zprávu. Tato zpráva byla základem vize britského státu blahobytu. Vizi v zásadě sdílely všechny hlavní politické strany. Když se podíváme do volebního programu konzervativců i labouristů z roku 1945, vidíme, že hlavní prvky státu blahobytu slíbily obě dvě strany. Uskutečnění vize ale voliči svěřili labouristům.

Zásadní reformou bylo zavedení Národní zdravotní služby tzv. NHS, která vznikla v červenci 1948. Jejím zakladatelem byl ministr zdravotnictví Aneurin Bevan. NHS byla založena jako trvalá agentura pro poskytování zdravotních služeb v kompletním rozsahu známé péče. Revoluční na NHS bylo to, že zdravotní péče byla poskytována na základě potřeby a zdarma. Samozřejmě že zdarma nebyla, protože ji vláda musela financovat ze státního rozpočtu, z výnosu daní. Pro uživatele však zdarma byla, a to bylo nesmírně populární. NHS zavedla úplnou rovnost Britů ve vztahu ke zdravotní péči. Tento systém se stal součástí britské identity a funguje dodnes.

Přelomem v britské hospodářské politice bylo i znárodnění rozsáhlých odvětví hospodářství. Znárodnění započala Attleeho vláda v roce 1946, kdy znárodnila Bank of England. V roce 1947 následovalo znárodnění uhelného průmyslu. Celkem přes 800 soukromých šachet bylo znárodněno a dáno pod správu National Coal Board (NCB). V roce 1948 byly znárodněny železnice. Nakonec v roce 1951 byly znárodněny železárny. Toto znárodnění však bylo předmětem sporu a následná Churchillova vláda jej zrušila. Attleeho vláda znárodněním rozsáhlých odvětví průmyslu dala vznik rozsáhlému veřejnému sektoru. Státní podniky fungovaly zpočátku relativně dobře, ale v průběhu 60. a 70. let začaly zaostávat za konkurencí.

Attleeho vláda byla u moci přes 4,5 roku a premiér se rozhodl vypsát nové volby. Ty se konaly 23. února 1950. Jeho labouristická strana získala opět volební vítězství. Tentokrát ale již daleko menší než v roce 1945. Voličská účast činila 83,9 %, což byl velký nárůst oproti předchozím volbám. Labouristé získali 315 křesel, což odpovídalo 46,1 % hlasů. Oproti předchozím volbám však ztratili 78 křesel. Naopak konzervativci posílili. Zvoleno bylo 298 konzervativních poslanců, což bylo o 90 více než v předchozích volbách. Konzervativce volilo 43,4 % hlasujících. Naopak oslabili liberálové, kteří získali pouze 9 křesel, což bylo o 3 méně a volilo je 9,1 % hlasujících.

Výsledkem voleb byla další vláda Clementa Attleeho s většinou pouhých 5 mandátů. Taková malá většina neslibovala dlouhé trvání vlády i sněmovny. To se nakonec prokázalo tím, že se další volby konaly již po dvaceti měsících, 25. října 1951. Druhá Attleeho vláda byla zásadním způsobem ovlivněna korejskou válkou, která vypukla 25. června 1950 a trvala až do 27. července 1953. Tato válka byla prvním otevřeným konfliktem velkého rozsahu v období studené

války. Británie se zde ocitla zcela logicky na straně koalice OSN, vedené USA.

Pro Británii znamenala účast v korejské válce značné materiální i finanční zatížení. Británie přispěla do války vysláním 14 198 vojáků, což představovalo třetí nejsilnější kontingent na straně Jižní Koreje po USA a Kanadě. Válka však zásadně zasáhla i do vnitropolitického vývoje v Británii. Výdaje na účast v korejské válce byly tak velké, že britská vláda musela přistoupit k rozsáhlým přesunům ve státním rozpočtu.

V roce 1951 ministr financí Hugh Gaitskell prosadil v rámci NHS poplatky za zubní ošetření a za brýle. Tyto poplatky měly ušetřit 25 milionů liber, které byly potřeba pro financování britské účasti v korejské válce. V reakci na to rezignoval hlavní architekt NHS ministr zdravotnictví Aneurin Bevan. To vedlo k fatálnímu rozštěpení labouristické strany, ke značné ztrátě veřejné podpory a následnému odchodu do opozice. „Na podzim 1950, když už byli Dalton a Cripps pryč a Bevin těžce nemocen a Labouristická strana dle jeho mínění už nereprezentovala svoje základní členstvo, Bevan obvinil Attleeho z toho, že umožnil straně odklonit se od své ideologické základny a stát se bezkrevnou entitou zajímající se pouze o znovuzvolení.“⁴

Churchillova doktrína

Británie vyšla z II. světové války sice vítězně a jako stálý člen Rady bezpečnosti OSN. Na druhou stranu byla její pozice ve světě zásadně oslabena. Válečné úsilí Británie bylo financováno úvěry od USA, a ty se musely splatit. Británie byla ekonomicky vyčerpaná a její hospodářská obnova byla téměř stejně obtížná jako obnova válkou zničeného Německa a dalších evropských států. V případě Británie se však ještě připojil další faktor, a to postupný rozpad impéria, který započal ihned po II. světové válce v Indii.

V samotné Británii došlo ihned po skončení II. světové války k parlamentním volbám, které, jak už bylo řečeno, překvapivě nevyhrál Winston Churchill, ale jeho labouristický rival Clement Attlee. Británie se tak nevyhnula rozsáhlé socializaci hospodářství a společnosti. Bylo zavedeno státní zdravotnictví tzv. NHS a stát centrálně řídil hospodářství s přidělovým systémem ještě řadu let po válce. Churchill byl tehdy vůdcem opozice s mizivým vlivem na britskou domácí politiku,

⁴ Ferguson, Niall, op. cit., s. 320.

ale obrovským kreditem v mezinárodních vztazích. Soustředil se nejprve na sepsání svých válečných pamětí, které vycházely postupně v letech 1948–1953. Jednalo se monumentální dílo, které původně vyšlo v 6 svazcích a také v mnoha dalších vydáních a v mnoha jazycích. Dílo bylo komerčně úspěšné jak v Británii, tak také v USA. Winston Churchill obdržel v roce 1953 Nobelovu cenu za literaturu.

Churchill však byl aktivní rovněž jako politik, který aktivně šíří své poselství prostřednictvím veřejných projevů. Nejvýznamnější z nich byl jeho projev v americkém Fultonu z 5. března 1946, kde poprvé hovořil o „železné oponě“, která byla spuštěna mezi Štětínem a Terstem a rozdělila Evropu na komunistickou východní část a demokratickou západní část. Churchill dále v projevu řekl: „Světová bezpečnost vyžaduje novou jednotu Evropy, z níž nesmí být trvale vylučován žádný národ. Vždyť právě z konfliktů mocných starších národů Evropy vznikly světové války, které jsme zažili na vlastní kůži, i všechny ostatní války vedené v minulosti. Dvakrát za svého života jsme byli svědky toho, jak byly Spojené státy proti své vůli a navzdory svým tradicím i argumentům, jejichž pádnost nelze nepochopit, zataženy neodolatelnými silami do těchto válek, aby zajistily spravedlivé věci vítězství, jehož však bylo dosaženo teprve za cenu strašlivého krveprolití a zpusťování. Dvakrát musely Spojené státy vyslat několik milionů mladých mužů do války za Atlantik, ale dnes si válka může mezi svítáním a soumrakem najít kterýkoli národ, ať sídlí kdekoli.“⁵

Následoval projev v Curychu 19. září 1946, kde Churchill hovořil o budoucnosti válkou zničené Evropy.

Jako řešení pro západní Evropu viděl Churchill se-mknutí západoevropských států a postupné budování „Spojených států evropských“. Základem pro sjednocení Evropy mělo být dle Churchilla usmíření mezi Francií a Německem, což bylo v té době ještě zcela nepředstavitelné. Churchill se zde projevil jako velký vizionář, ale také realista, který odmítal, že by součástí „Spojených států evropských“ měla být Británie.

Churchill byl rovněž autorem teorie tzv. 3 překrývajících se kruhů, které dle jeho soudu definují postavení Británie ve světě po II. světové válce. První okruh je tvořen Británií a jejím impériem. Druhý okruh je tvořen Británií a USA a třetí okruh je tvořen Británií a západní Evropou. Ve všech okruzích je Británie centrem. Británie měla mít dle této teorie silný vztah k USA, silný vztah k Commonwealthu a silný vztah se západní Evropou. Churchill tuto svou teorii přednesl v projevu na výroční konferenci Konzervativní strany 19. října 1948 v Llandudno ve Walesu. Tato teorie se následně stala základem pro úvahy o roli Británie ve světě.

Churchillovy úvahy o poválečném uspořádání se výrazně projeví v mnoha úrovních mezinárodní i britské politiky. Churchill zásadně ovlivnil vznik Organizace spojených národů a roli Británie v ní. Dále položil společně s americkými prezidenty základ pro vznik atlantického spojení včetně NATO. Churchill ponoukl Francii a Německo ke smíření a západní Evropu k integraci a zasadil se rovněž o změnu impéria v Commonwealth. Churchillovy „tři kruhy“ zásadně ovlivňují i dnešní britské úvahy o postavení země ve světě.

Návrat Churchilla do vlády – (1951–1955)

Přelomem v poválečném vývoji Británie se staly parlamentní volby konané 25. října 1951. Do voleb vedli dvě hlavní strany váleční vůdci Winston Churchill za konzervativce a Clement Attlee za labouristy. Premiér Attlee byl přesvědčen o tom, že volby vyhraje, ale nakonec to dopadlo jinak. Do sídla britských premiérů se po šesti letech v opozici vrátil Winston Churchill.

Ve volbách byla na dnešní poměry vysoká účast 82,6 % voličů. Výsledky hlasování byly zajímavé, protože labouristé získali nejvíce hlasů, ale přesto prohráli.

Konzervativci získali za 13 717 851 hlasů, což bylo 48 % hlasů, celkem 321 křesel. Oproti předchozím volbám získali konzervativci 23 křesel více. Labouristé obdrželi 13 948 385 hlasů, což bylo 48,8 %, ale získali pouze 295 křesel. To byla ztráta 20 míst oproti předchozím volbám. Liberálové získali pouze 6 křesel za 730 546 odevzdaných hlasů, což bylo 2,5 %. Konzervativci tak získali většinu 17 mandátů, což bylo dost pro vládnutí na téměř celé volební období.

Churchillova vláda zásadní reformy zavedené předchozí labouristickou vládou až na malé výjimky nezrušila. Přinesla však poněkud jiné akcenty. Ve vnitropolitické oblasti došlo k přesunu vládních výdajů

⁵ Churchill, Winston: *Druhá světová válka*, VI. díl *Triumf a tragédie*, NLN, Praha, 1995, s. 652–653.

ve prospěch komunální bytové výstavby. Konzervativní vláda nezrušila NHS, ale zavedla poplatky za lékařský předpis s cílem stabilizovat financování a efektivní využívání zdravotnických služeb. Komunální bytová výstavba se stala prioritou, za kterou odpovídal budoucí premiér Harold Macmillan. Bytová výstavba se rozběhla tempem přesahujícím 300 000 bytů za rok. Celková hospodářská situace se postupně zlepšovala a vláda mohla postupně uvolnit všechna omezení v přidělech potravin a dalších základních potřeb, která ještě po válce existovala.

Churchillova vláda však byla rovněž omezena vyhročenou mezinárodní situací v souvislosti s korejskou válkou. Churchill tak byl po určitý čas nejen premiérem, ale také ministrem obrany. Korejská válka přesouvala pozornost světa z Evropy do Asie a Británie se velmi obávala hrozby sovětského útoku v Evropě. Právě otázka obrany západní Evropy byla podnětem k úvahám o faktickém fungování NATO, ale také o nakonec neschváleném projektu Evropské obranné unie. Každopádně došlo k nutnosti zapojit Západní Německo do západní obranné aliance, což bylo završeno vstupem Německa do NATO v roce 1955.

Zásadním přelomem pro vývoj v západní Evropě byl rok 1950, kdy byl publikován tzv. Schumanův plán. Jednalo se o zakladatelský dokument pro projekt, který dnes známe pod označením Evropská unie. Ten rok se v západní Evropě muselo něco stát, jelikož východní Evropa byla po puči v Praze pro demokratický vývoj definitivně ztracena a v roce 1949 si Spolková republika Německo definitivně začala vládnout opět sama bez okupačních mocností. Jako klíčový se ukázal být vývoj ve Francii. Zde stále byly silné vzpomínky na dobu po I. světové válce a z toho vyplývající snahy zabránit Německu ve znovuvyzbrojení. Opět se hlav-

ním jablkem sváru ukázalo být ocelové srdce Německa – Porúří a jeho osud.

Schuman a Monnet vytvořili plán, který měl vyjmout produkci uhlí a oceli, které byly klíčovými komoditami zbrojení a války v I. i II. světové válce, z kontroly německé a dalších vlád a podřídit ji nadnárodní autoritě. V první fázi šlo o Německo, ale postupně se dospělo k dohodě, že se to bude týkat i Francie a dalších zakladatelských států. „Záporný postoj ke své účasti na projektu společného trhu s uhlím a ocelí zaujala Velká Británie, která se rozhodla před rozvojem úzkých evropských vazeb upřednostnit udržování těsné spolupráce s USA.“⁶

Británie byla proti, jelikož vždy uznávala pouze mezivládní přístup. Představa o vyjmutí byt i jen části hospodářství ze suverénního rozhodování příslušné vlády jí byla naprosto cizí. Hodně se i divila tomu, že to Francouzi nebo Belgičané a Nizozemci vůbec dopustí. Ale stalo se tak. Jeanu Monnetovi se podařilo využít specifické historické situace a položit základy nadnárodní evropské struktury. Odtud už vedla přímá cesta až do Říma, kde byla v roce 1957 založena tzv. Evropská společenství tvořená EHS, Euratomem a ESUO. Tento vývoj vytvořil trvalou otázku vztahu Británie a evropského integračního procesu.

Churchillovu vládu v letech 1951–1955 silně limitovala i skutečnost, že Churchill už byl v pokročilém věku a zdraví mu přestávalo sloužit. V roce 1953 jej postihla mrtvice, ale jeho zdravotní stav se potom zlepšil. Nakonec zůstal v premiérském úřadu až do dubna 1955, kdy už mu bylo osmdesát let. Rezignoval ve prospěch svého dlouholetého spojence a ministra zahraničí Anthonyho Edena.

Nová britská panovnice Alžběta II.

Jednou ze zásadních charakteristik Británie je její silná monarchická tradice. Postavení panovníka je výsledkem politického kompromisu, který se vyvíjel od 17. do 20. století a je v platnosti prakticky dodnes. Tento kompromis tvoří základ ústavního pořádku Británie. Formálně vládne panovník, respektive jím jmenovaný premiér a jeho vláda. Do čela vlády však panovník vždy jmenuje osobu, která má za sebou většinu členů Dolní sněmovny, která je volena přímo britskými voliči v jednomandátových volebních okresech. Britská vláda je vládou „Jejího Veličenstva“. Do samotného procesu

vládnutí však panovník téměř vůbec nezasahuje. Toto uspořádání se ukázalo být v průběhu času nesmírně stabilní a funkční.

Pro vztah mezi Británií a kontinentální Evropou je důležitá i skutečnost, že britský panovník je nejen hlavou státu, ale také hlavou anglikánské církve. Toto dává britskému panovníkovi postavení silné morální autority

⁶ Fiala, Petr – Krutílek, Ondřej – Pitrová, Markéta: *Evropská unie*, 3. aktualizované a doplněné

Premiér Winston Churchill a královna Alžběta II.

nejen v otázkách světských, ale i duchovních. Přestože v posledních desetiletích probíhá i v Británii proces sekularizace a rozvolňování vazby mezi Brity a církví, není možné toto postavení panovníka podceňovat.

V současnosti je britskou panovnicí Alžběta II., která začala vládnout již v roce 1952 a korunována byla v roce 1953. Panovnicí se stala po smrti svého otce krále Jiřího VI. V roce 2015 překonala v délce vlády svoji praprababičku, britskou královnu, a indickou císařovnu Viktorii. Stala se tak nejdéle vládnoucím panovníkem v britské i anglické historii. Královna je pro Británii symbolem stability a řádu. Pro lepší představu o rozsahu délky její vlády je dobré si říci, že když nastoupila do úřadu, byl premiérem Winston Churchill a dnes je premiérem Boris Johnson. Celkem se během její vlády již vystřídalo 14 premiérů.

Celoživotním partnerem britské panovnice je princ Philip, vévoda z Edinburghu. Princ Philip pochází z řecké a dánské královské rodiny. S Alžbětou II. měli svatbu 20. listopadu 1947. Jejich čtyři děti se jmenují Charles, Anne, Andrew a Edward. Každé z dětí má dva potomky, takže královský pár má 8 vnoučat a nyní již i 8 pravnoučat. Princ Philip je nejdéle sloužícím partnerem panovníka v britské historii. V roce 2017 se po dosažení věku 95 let stáhl z veřejného života.

Následníkem britského trůnu je v pořadí na prvním místě Charles, princ z Walesu. Charles se narodil 14. listopadu 1948 a nyní je mu již 70 let. Byl dvakrát ženatý. Jeho první ženou byla Diana, princezna z Wa-

lesu, se kterou měl dva syny prince Williama, vévodu z Cambridge, a prince Harryho, vévodu ze Sussexu. William je v pořadí nástupnictví na druhém místě. Manželství Charlese a Diany bylo rozvedeno v roce 1996. Nedlouho poté, dne 31. srpna 1997, princezna Diana tragicky zahynula při dopravní nehodě v Paříži. Princ Charles se znovu oženil v roce 2005 s Camillou Parker-Bowlesovou.

Důležitou okolností je rovněž skutečnost, že britský panovník je hlavou nejen britského státu. Je hlavou rovněž Kanady, Austrálie a 14 dalších menších států, které se souhrnně označují jako Commonwealth realm (Antigua a Barbuda, Bahamy, Barbados, Belize, Grenada, Jamajka, Nový Zéland, Papua-Nová Guinea, Svatý Kryštof a Nevis, Svatá Lucie, Svatý Vincenc a Grenadiny, Šalamounovy ostrovy a Tuvalu).

Britský panovník tak spojuje dohromady značnou část anglicky mluvícího světa. Rovněž toto postavení britského panovníka má značný symbolický i praktický význam. A nakonec je britský panovník ještě hlavou spolku Commonwealth of Nations, který sdružuje v současné době 53 suverénních států. Commonwealth je mezinárodní organizací, která sdružuje státy, které v minulosti měly koloniální nebo podobný silný vztah k britské koruně. Commonwealth sdružuje státy, které mají dohromady téměř 2,4 miliardy obyvatel, což je téměř třetina dnešního lidstva. I tato skutečnost ukazuje na silný symbolický vliv, který britský panovník má po celém světě.

Konzervativní vlády – (1955–1964) a první de Gaullovo veto

Parlamentní volby se konaly 26. května 1955. Konzervativci šli do voleb s novým vůdcem, kterým se stal po odchodu Winstona Churchilla do důchodu jeho přirozený následovník Sir Anthony Eden. Labouristy vedl do voleb veterán Clement Attlee, kterému bylo v té době již dvaasedmdesát a v čele své strany stál už dvacet let. Účast ve volbách byla 76,8 % a výsledkem hlasování byla majorita 60 křesel pro konzervativní vládu.

Konzervativní strana získala ve volbách 345 křesel, což bylo posílení o 23 míst oproti minulým volbám. Pro konzervativní kandidáty hlasovalo 49,7 % voličů. Pro labouristy hlasovalo 46,4 % voličů a strana získala 277 křesel, což bylo o 18 méně než minule. Liberálové získali pouze 2,7 % hlasů a 6 poslaneckých

křesel. Do Dolní sněmovny byli zvoleni ještě 2 poslanci za severoirskou stranu Sinn Féin. Výsledkem voleb bylo zformování konzervativní vlády pod vedením Sira Anthonyho Edena.

Suezská krize z roku 1956 byla přelomem v britské i mezinárodní politice. Nový britský premiér Eden byl dlouholetý ministr zahraničních věcí ve vládách Winstona Churchilla, a předpokládalo se tedy, že v mezinárodních otázkách má dostatečný rozhled a cit pro situaci. V Suezské krizi se ale ukázalo, že nedokázal správně odhadnout zájmy zúčastněných hráčů a byl dotlačen k potupnému stažení britských sil bez dosažení stanoveného cíle, tj. odstranění egyptského vůdce Násira.

Během krize se především ukázalo, že samostatný postup Británie a Francie proti zájmům SSSR a USA není již vůbec s úspěchem realizovatelný. O co tedy v Suezské krizi roku 1956 šlo? Krize ve vztazích mezi Izraelem, Británií a Francií na jedné straně a Egyptem na straně druhé začala tím, že Egypt znárodnil soukromou firmu, která vlastnila a provozovala suezský průplav. Tato firma byla vlastněna francouzskými a britskými investory. Navíc Egypt od války s Izraelem v roce 1948 blokoval možnost využití průplavu pro izraelské lodě a později zablokoval rovněž Tiranskou úžinu, kterou proplouvaly izraelské lodě do Rudého moře. Navíc Násir začal po roce 1954 podporovat nájezdy palestinských ozbrojenců proti Izraeli.

Bezprostředním podnětem ke znárodnění Suezského průplavu byla skutečnost, že egyptsko-americká jednání o financování stavby Asuánské přehrady skončila neúspěchem. Násir tedy neměl z čeho financovat vznik stavby klíčové pro rozvoj Egypta. Jako řešení se jevílo znárodnění průplavu a využití výnosů z jeho činnosti na stavbu přehrady. To se ale pochopitelně nelíbilo britským ani francouzským investorům, ani Izraeli. Pro celou západní Evropu byl Suezský kanál klíčovou námořní spojnici, kterou proudila do západní Evropy ropa. Jakékoliv zastavení plavby v Suezú ohrožovalo okamžitě hospodářství celé západní Evropy.

Ke znárodnění společnosti „The Suez Canal Company“ došlo 26. července 1956. V reakci na to se Británie, Francie a Izrael na společném jednání v Sèvres u Paříže dohodly na společné vojenské operaci proti Egyptu. Cílem operace bylo obsazení Sinaje Izraelem, obsazení Suezského průplavu britskými a francouzskými jednotkami a odstranění Násira z čela Egypta. Zúčastněné strany byly přesvědčeny o tom, že SSSR nebude do věci nijak zasahovat, protože ve stejné době řešil antikomunistické povstání v Maďarsku. V případě USA se rovněž problémy nepředpokládaly. Jednak z toho důvodu, že Británie, Francie i Izrael jaksi automaticky očekávaly od USA spojeneckou solidaritu. Ta se ale ze strany USA v této věci nedostavila.

Vojenská akce vypukla 29. října 1956 a skončila 7. listopadu 1956. Během akce Izrael dobyl Sinajský poloostrov a Britové s Francouzi obsadili klíčové body v okolí Suezského průplavu. Odstranit Násira se ale nepodařilo, a naopak došlo k masivnímu tlaku ze strany SSSR i USA na aktéry konfliktu, směřujícímu k jeho okamžitému zastavení. Tento tlak ze strany USA vůči Británii byl pro Edenu velkým a nemilým překvapením,

protože USA neváhaly hrozit finančním útokem na libru. Britsko-americké vztahy se z této epizody vzpamatovaly dlouho a těžce. Rovněž tlak USA na Francii byl podobného rozsahu. Francie to nesla rovněž velmi těžce jako zradu spojence v principiální věci. V důsledku amerického postoje Francie začala reálně uvažovat o vojenské samostatnosti bez vazby na USA, což vedlo po deseti letech k jejímu odchodu z vojenské části NATO. Jediný Izrael nakonec alespoň něčeho dosáhl, když se mu podařilo získat záruky svobodné plavby v Tiranské úžině.

Naprostým vítězem krize se stal Egypt, který získal Suezský kanál do svého vlastnictví, a tuto záležitost navíc garantovaly jak USA, tak SSSR. Provoz v průplavu byl pro námořní plavbu znovu obnoven 24. dubna 1957. Naopak pro britského premiéra Edenu byla Suezská krize těžkou porážkou, která radikálně snížila prestiž Británie ve světě. Představa o samostatné britské velmocenské roli se rozplynula. Od Suezú už bylo definitivně jasné, že Británie je mocností až druhého řádu. Podobné dopady měla krize i ve Francii. Každopádně se ukázala slabost obou evropských velmocí, což vedlo k následné silné vlně dekolonizace především v Africe, ale i jinde po světě.

Bezprostředním výsledkem krize v Británii byla rezignace premiéra Edenu dne 9. ledna 1957. Na jeho místo nastoupil Harold Macmillan. Ve Francii vedla suezská krize a následná alžírská válka k nástupu Charlese de Gaulla do funkce prezidenta. Ještě předtím se ale v evropské politice událo něco přelomového na poli integrace. V rámci ESÚO si šest zakládajících států – Francie, Německo, Itálie, Belgie, Nizozemsko a Lucembursko vyzkoušelo fungování nadnárodní struktury. Zkušenosti byly celkem pozitivní. Během 50. let se přitom v západní Evropě podařilo překonat poválečný marasmus a hospodářství se začalo dařit. Bylo to jednak důsledkem realizace Marshallova plánu a taky celkového úspěchu vedeného dobrou národohospodářskou politikou.

Týkalo se to v první řadě Německa, které prožívalo za Adenauera a Erharda hospodářský zázrak. Velmi se ale dařilo také Francii, zemím Beneluxu a také Itálii. Všude se rozjela ve velkém výroba automobilů a západní Evropa začala bohatnout. Symbolem úspěchu byl v Německu VW Brouk, ve Francii Citroen 2CV, v Itálii Fiat 500. V Británii to byl Austin Mini. Západní Evropa úspěšně budovala tzv. welfare state neboli stát blahobytu.

Británie byla po II. světové válce nejbohatší ekonomikou v Evropě, ale v 50. letech začala zaostávat a dotahovaly se na ni rychleji rostoucí ekonomiky Německa, Francie i Itálie. „Vlády k poklesu efektivity britského průmyslu aktivně přispívaly. Státní orgány po válce rozdělovaly skrovné zásoby oceli jednotlivým automobilkám podle jejich předválečného podílu na trhu, čímž zakonzervovaly rozhodující oblast hospodářství v podobě, jakou mělo v minulosti, a zásadním způsobem znevýhodnily nové a potenciálně efektivnější výrobce. Britské firmy dovedl k úpadku synergický efekt garantovaných dodávek surovin a materiálu, vyhladovělého trhu, který udržoval nepřírozeně vysokou poptávku po všem, co dokázaly vyprodukovat, a politického tlaku, který je nutil k ne hospodárnému chování. Do roku 1970 je evropští a japonští výrobci vytlačili z jejich tradičních trhů a postupně je předčili nejen kvalitou, ale také cenou.“⁷

Británie zůstávala až do konce 50. let věrná Churchillově doktríně mimo proces evropské integrace. Jeho nástupci však viděli, že to nestačí, a snažili se svou zemi posunout do nové doby. Vznik EHS a EURATOM byl pro Západní Evropu zásadní křižovatkou. Monnetovi se podařilo přesvědčit „Šestku“, že stojí za to zkusit aplikovat model ESUO i na další oblasti a že to bude pro všechny členské státy výhodné. Tím byl položen základ pro Evropské hospodářské společenství (EHS).

Římské smlouvy byly podepsány 27. března 1957. Na tomto základě byly založeny dvě nové organizace, a to Evropské hospodářské společenství (EHS) a Evropské společenství pro atomovou energii (EURATOM). Evropské společenství uhlí a oceli (ESUO) fungovalo dále a všem třem organizacím se začalo souhrnně říkat Evropská společenství (ES). Cílem EHS bylo vybudování společného trhu s volným pohybem a tzv. čtyřmi svobodami, tj. volným pohybem osob, zboží, služeb a kapitálu. Smlouva předpokládala, že tohoto cíle bude dosaženo v rozmezí 12–15 let, tj. do let 1969–1972. Preambule smlouvy o EHS obsahovala i závazek k budování tzv. stále těsnější unie „ever closer union“, což položilo základy neustálé snaze zastánců evropské integrace postupovat dále a dále až k federálnímu evropskému státu. Právě tato inherentní tendence obsažená v evropském integračním procesu dělala a stále dělá Británii problém.

Jasná dohoda zakladatelské šestky na budování celní unie s přesným harmonogramem postupu postavila Británii do složité situace. Britská vláda si byla dobře vědoma přínosu volného obchodu pro hospodářství zúčastněných států. A nyní se ale ocitla za nově vzniklou obchodní hranicí chránící etablovaný se společný trh Šestky, který čítal tehdy 200 milionů bohatnoucích spotřebitelů. To vedlo britskou vládu k zásadnímu zamyšlení a k cílené iniciativě vybudovat v západní Evropě zónu volného obchodu. Ta měla dle britských představ zahrnovat jak Šestku, tak také další západoevropské státy. Pro Francii to byl ale nepřijatelný vývoj, protože ohrožoval její agrární zájmy. V roce 1958 Francie rozhovory o zóně de facto zablokovala a Británie se ocitla před nutností hledat alternativní cestu vpřed. Tou se stala iniciativa známá pod zkratkou EFTA.

Další parlamentní volby se konaly v roce 1959. Konzervativce vedl do voleb nový vůdce, kterým byl Harold Macmillan. Volby se konaly 8. října 1959 a konzervativci v nich získali třetí vítězství v řadě za sebou, a navíc ještě zvýšili svou většinu v Dolní sněmovně na 101 křesel.

Konzervativní strana získala ve volbách 49,4 % hlasů a 365 křesel, což bylo o 20 více než minule. Labouristé získali sice 43,8 % hlasů a 258 křesel, což ale bylo o 19 méně než v minulých volbách. Liberálové získali svých 6 křesel, které měli i minule, ale zvýšili počet svých hlasů na 5,9 %. Výsledkem voleb bylo ustavení konzervativní vlády Harolda Macmillana.

V reakci na vznik EHS v roce 1957 se ustavila z podnětu Británie v roce 1960 organizace EFTA neboli Evropské společenství volného obchodu. Organizace vznikla podpisem Stockholmské smlouvy dne 4. 1. 1960 a jejími zakládajícími členy byly Dánsko, Norsko, Portugalsko, Rakousko, Švédsko, Švýcarsko, a Británie. Později se přidalo také Finsko a Island. Organizace byla počtem členů větší než EHS, a hlavně byla založena na mezivládním principu. Jejím cílem bylo odstranit postupně všechny celní bariéry mezi členskými státy. V tomto úsilí byla organizace velmi úspěšná.

Její reálný politický význam ale postupně klesal, protože Británie jako její vůdčí člen se rozhodla již počátkem 60. let usilovat o členství v EHS, které bylo se členstvím v EFTA nekompatibilní. Většina členů EFTA se proto postupně rovněž vydala směrem do EHS, které se již v 70. letech 20. století stalo hlavním evropským integračním uskupením. Přesto však

⁷ Judd, Tony: *Poválečná Evropa: Její historie od roku 1945*, Prostor, Praha, 2017, s. 366.

nebyla EFTA zbytečnou organizací. Její důraz na volný obchod měl velký význam pro budování prosperity západní Evropy a zásadně ovlivnil i fungování EHS.

Macmillan byl v domácí politice poměrně úspěšný, což bylo dáno především dobrou hospodářskou situací ve 2. polovině 50. let. Británie se tehdy konečně dostala z poválečné mizérie. Britský stát blahobytu začal fungovat a životní úroveň rostla. Zároveň tehdy docela dobře fungovalo i keynesiánské hospodářské schéma. Vládní spotřeba hnala britské hospodářství kupředu a nezaměstnanost byla na přelomu 50. a 60. let téměř nulová. Navíc měli konzervativci u veřejnosti velký kredit získaný rozsáhlou výstavbou komunálních bytů, což do značné míry vyřešilo i problém s bydlením.

Na druhou stranu i Macmillan musel řešit spoustu problémů na mezinárodní scéně. Především se velmi usilovně snažil zlepšit vztahy s USA, po suezské krizi pošramocené. To se mu také nakonec podařilo. Británie navázala tzv. special relationship s USA. Vztah to ale už byl mnohem méně vyrovnaný než za II. světové války. Dobře to bylo patrné na vývoji britského jaderného vojenského potenciálu. Macmillan se dohodl s americkým prezidentem Kennedym na společném postupu smlouvou z Nassau z 21. prosince 1960.

Británie se nakonec za Macmillana rozhodla opustit drahý program leteckých raket Skybolt a místo toho pořídila americké rakety Polaris odpalované z ponorek. Smlouva o koupi raket POLARIS byla podepsána 6. dubna 1963. To vztahy s USA posílilo, ale samozřejmě se tím Británie dostala z vojenského hlediska do větší závislosti na amerických technologiích. V britských ozbrojených silách došlo k přenosu odpovědnosti za zajištění jaderného odstrašování z Royal Air Force na Royal Navy. Sen o zcela samostatné jaderné moci zkrátka byl nad britské finanční možnosti.

Vojenské sblížení USA a Británie na přelomu 50. a 60.

let mělo negativní dopady na vztahy mezi Británií a Francií. Paralelně s jednáním mezi USA a Británií vedl Macmillan rovněž rozhovory s Evropskými společenstvími. „Macmillan rozhodl, že je čas zahájit formální rozhovory a „hokynář“ Heath – muž, který zároveň imponoval i neimponoval, s citem pro detail, se zrodil.“⁸ Takto komentoval Heathův životopisec skutečnost, že britská vláda zahájila jednání o vstupu do EHS a pověřila vyjednáváním budoucího konzervativního premiéra.

Po počáteční vstřícnosti ze strany naprosté většiny států „Šestky“ se zdálo být vše na dobré cestě. Jako ledová sprcha však přišlo veto francouzského prezidenta de Gaulla, který dne 14. ledna 1963 rozhodl o tom, že Francie zamítá vstup Británie do ES. Bez souhlasu všech členských států Šestky totiž žádný další stát do ES vstoupit nemohl. Důvody pro toto francouzské rozhodnutí byly dva. Zprvč to byla obava, že by členství Británie zabránilo vzniku Společné zemědělské politiky ES, a dále francouzská nelibost nad jadernou spoluprací USA a Británie ve vojenské oblasti.

Konec Macmillanovy vlády přinesl rok 1963, kdy se během jara v médiích rozjela tzv. aféra Profumo. Jejím aktérem byl náměstek ministra obrany John Profumo a jeho milenka Christine Keelerová. Podstatou aféry bylo to, že Keelerová byla rovněž milenkou sovětského námořního atašé Jevgenije Ivanova. Přestože Macmillan neměl s aférou osobně nic společného, veřejné propírání špinavého prádla v médiích jeho vládu značně poškodilo. Profumo rezignoval 5. června 1963. Macmillanovo zdraví se na podzim 1963 zhoršilo, a nakonec se rozhodl 18. října 1963 rezignovat. Jeho nástupcem byl zvolen Sir Alec Douglas-Home. Ten však setrval ve funkci velmi krátce prakticky necelý rok. Volební období se chýlilo ke konci, a tak se musely konat nové parlamentní volby. Ty se uskutečnily v říjnu 1964 a konzervativci je prohráli.

Wilsonovy vlády – (1964–1970) a de Gaullovo druhé veto Británie

Labouristická strana se vrátila k moci po dlouhých třinácti letech v opozici. Stalo se tak na základě výsledků parlamentních voleb konaných 15. října 1964. Do voleb vedl labouristy nový předseda Harold Wilson, kterému bylo teprve osmačtyřicet let, a stal se ve své době nejmladším britským premiérem za více než sto padesát let. Wilson se dostal do čela labouristů v roce 1963 po nečekané smrti svého předchůdce

Hugha Gaitskella. „Wilsonovu úspěchu v sebeprosazení se v představách veřejnosti pomohla nově nalezená důvěra labouristické strany ve svou vlastní politiku. Ta byla velmi obezřetně promyšlená. Přestože ji zdědil od Gaitskella, Wilson byl stejně nebo ještě více odpo-

⁸ McMannus, Michael: *Edward Heath: A singular life*, Elliot and Thompson, London, 2016, s. 33.

vědný za její vytvoření. Politika byla obsažena v dokumentu „Singposts for the Sixties“, přijatém stranickou konferencí v roce 1961, a založena na dřívějším prototypovém dokumentu „Labour in the Sixties“.⁹

Ve volbách se volilo 630 poslanců. Účast voličů byla 77,1%. Labouristé získali 317 křesel, což byl nárůst o 59 a 44,1% z odevzdaných hlasů. Konzervativci získali 304 křesel, což bylo o 61 méně než minule a představovalo to 43,4% hlasů. Liberálové získali 9 křesel, což byl nárůst o 3 místa a představovalo to 11,2% hlasů. Žádná jiná strana ani nezávislý kandidát křeslo nezískali. Labouristé tak měli většinu 4 hlasů a zformovali novou vládu vedenou Haroldem Wilsonem. Lídr konzervativců Sir Alec Douglas-Home rezignoval a do čela strany se dostal Edward Heath.

Když ES začala fungovat v tzv. Šestce zakládajících států (Francie, Německo, Itálie, Belgie, Nizozemsko, Lucembursko), okamžitě se projevila hospodářská struktura jednotlivých států a jejich reálné zájmy. Německo bylo průmyslovou lokomotivou, a Francie se naopak musela ohlížet na silný zájem svého agrárního venkova, kde v 60. letech žila většina populace. Generál de Gaulle si byl velmi dobře vědom této francouzské klíčové charakteristiky a celou svou vahou se postavil za francouzský venkov. Německu v zásadě sdělil, že pokud chce společný trh pro své průmyslové výrobky, musí akceptovat evropskou zemědělskou politiku, která bude dotovat francouzské a ostatní evropské zemědělství.

Němci to pochopili a přijali. Byl to velmi pragmatické řešení. Francouzi tím získali stabilitu pro svůj venkov a Němci trh pro svůj export. Do této rovnice se ale vůbec nehodila Británie, která hned počátkem 60. let začala usilovat o vstup do ES. Británie měla silné obchodní vazby na Commonwealth a USA. To bylo pro de Gaulle velkou hrozbou. Představa, že by Británie vstoupila do ES, a západní Evropa byla zaplavena potravinami z USA a Commonwealthu, byla pro Francii naprosto nepřijatelná. Právě zde je potřeba hledat důvod, proč de Gaulle v roce 1963 poprvé vetoval snahu Británie o vstup do EHS. De Gaulle ostatně řekl velmi jasně veřejně, že Británie je svým charakterem zcela jinou zemí než zbytek Evropy. Čas, který tím de Gaulle získal, využil pro budování Společné zemědělské politiky ES (SZP ES). Základy byly položeny v roce 1962 a jsou v hrubých rysech platné dodnes.

Druhá Wilsonova labouristická vláda vzešla z parlamentních voleb konaných 31. března 1966. Premiér si byl vědom toho, že má za sebou malou, a v některých věcech nefunkční, většinu. Proto vyvolal nové volby již po roce a půl od předchozích. Cílem bylo zlepšit postavení labouristů, a to se podařilo. Voliči Wilsona podpořili, takže labouristé zvítězili a získali 364 křesel, což byl nárůst o 47 míst a představovalo to 48,0% odevzdaných hlasů. Naopak konzervativci vedení již Edwardem Heathem 51 křesel ztratili a celkově získali pouze 253 míst, což představovalo 41,9% hlasů. Liberálové získali 12 křesel, což byl nárůst o 3 a představovalo to 8,5% hlasů.

Tento výsledek dal Wilsonovi jasný mandát k tomu, aby pokračoval v dosavadní politice. Během jeho druhé vlády došlo k řadě zásadních reforem, které liberalizovaly společenský život v Británii. Ostatně byla to také doba největší slávy Beatles, kdy se britská populární hudba stala obrovským globálním fenoménem. Zajímavé bylo, že tyto liberalizační kroky neprováděla a nenavrhovala přímo vláda, ale jednalo se o poslanecké iniciativy, které vláda podpořila. Nové zákonodárství radikálně omezilo cenzuru, která do té doby existovala například i pro oblast divadla. Radikálně byly usnadněny rozvody a interrupce. Byla dekriminována homosexualita a zrušen trest smrti. Labouristická vláda rovněž prosadila zákony proti diskriminaci žen a etnických menšin.

Radikálním a pro budoucnost velmi důležitým krokem bylo zřízení nové tzv. Open University, což byla nová instituce poskytující vysokoškolské vzdělání širokým vrstvám lidí především z neprivilegovaných vrstev. „Návrhy na novou universitu byly oznámeny v únoru 1966, krátce před volbami... Byla to úžasné originální a vysoce ambiciózní instituce, která brala ideály sociální rovnosti a rovnosti příležitostí seriózněji než kterákoli jiná část britského vzdělávacího systému.“¹⁰ Open University se stala masovou universitou a výrazně přispěla k rozšíření vysokoškolského vzdělání v Británii.

Hlavní problém Wilsonovy vlády však spočíval v ekonomické oblasti. Británie byla stále zatížena globálními závazky, které vyžadovaly velké vojenské výdaje. Tyto výdaje společně se slabým růstem britského hospodářství vytvářely nepříznivou ekonomickou situaci. Výsledkem byl deficit platební bilance ve výši 400 milionů liber na počátku Wilsonovy vlády. Tento deficit tlačil na kurz libry, který byl v Bretton-wood-

9 Pimlott, Ben: *Harold Wilson*, William Collins, London, 1992, s. 272

10 Pimlott, Ben: *Harold Wilson*, William Collins, London, 1992, s. 272.

ském systému zafixován. Situaci navíc zhoršovala rozsáhlá stávka přístavních dělníků, kteří požadovali vyšší platy. Zde se premiér Wilson dostal do velmi prekérní situace, protože odborový svaz přístavních dělníků byl jedním z nejsilnějších odborových svazů vůbec a měl silné postavení i uvnitř Labouristické strany. Wilson se v tomto případě ukázal jako politik, který neustupuje a řídí se heslem, že v zemi vládne vláda a nikoliv odbory. Stávka přístavních dělníků tak skončila nesplněným stávkových požadavků, ale měla velmi negativní vliv na důvěryhodnost libry.

Wilsonova vláda se pokoušela situaci řešit omezením vojenských výdajů na základě „Defence Review“ z let 1964–1965 a paralelním vytvořením ministerstva hospodářských záležitostí, které mělo koordinovat realizaci „Národního plánu“. Finanční krize libry však pokračovala dále a Wilsonova vláda byla nucena v listopadu 1967 libru devalvovat o 15 %. V reakci na to britská vláda rozhodla o postupném stažení vojenské přítomnosti z oblasti na východ od Suezského průplavu.

Ve vztahu ke zbrojení byl Wilson v neustálém tichém sporu s USA. Jednalo se o to, zda se Británie zúčastní války ve Vietnamu po boku USA. Američané na tom měli z mnoha důvodů eminentní zájem. Wilson k tomu ale nikdy nedal svolení. Důvody byly především vnitropolitické. Britská vojenská účast ve Vietnamu by zcela jistě rozložila jeho labouristickou stranu, kde byly silné názorové skupiny orientované pacifisticky a protiválečně. Účast ve válce ve Vietnamu by navíc stála další peníze, které Británie neměla. Takže tlak USA na Británii v této věci byl nakonec marný.

V roce 1967 se Wilsonova vláda pokusila stejně jako její konzervativní předchůdkyně o vstup do ES. Premiér Wilson se společně s ministrem zahraničí Callaghanem setkali k jednání jak s francouzským premiérem, tak s ministrem zahraničí a nakonec i s „generálem“ (prezident de Gaulle). Britové rovněž podnikli diplomatickou ofenzívu návštěvou všech hlavních měst „Šestky“. Všude našli podporu, ale „generál“ měl opět svou hlavu. V rámci ES již sice existovala „Společná zemědělská politika ES“, ale de Gaulle byl stále přesvědčen o tom, že Británie je a bude „trojským koněm USA v Evropě“, což bylo pro něj neakceptovatelné. Celé jeho úsilí bylo zaměřeno a vybudování alternativní „evropské“ síly, která by byla mimo sovětskou zónu i mimo anglosaskou zónu, kam řadil USA i Británii. Marně Wilson argumentoval tím, že vstup Británie do ES přinese Francii výhodu v tom, že budou moci společně čelit rostoucímu vlivu Německa. De

Gaulle to nepřesvědčilo. I v roce 1967 narazila Británie na de Gaullovo veto.

V druhé polovině 60. let se postupně zhoršovala politická situace v Severním Irsku, kde vypukl otevřený ozbrojený konflikt mezi protestantskými unionisty a katolickými republikány. Konflikt měl mimořádně silný charakter a trval od roku 1968 až do roku 1998, kdy byla uzavřena mírová dohoda. Během 30 let trvajícího násilí přišlo o život více než 3500 osob na všech stranách konfliktu. Podstatou sporu byla otázka příslušnosti Severního Irska k Británii.

K pochopení konfliktu je nutné jít zpět v čase k vzniku samostatného Irska po I. světové válce. Irsko vyhlásilo nezávislost 21. ledna 1919 a uznáno bylo ze strany Británie až po válce, 6. prosince 1922. Výsledkem anglo-irské války však bylo to, že vzniklo nejen samostatné Irsko, ale také Severní Irsko, které chtělo být nadále součástí Británie. Tento výsledek byl přímým důsledkem náboženského a etnického rozdělení na území irského ostrova. Převážná většina ostrova byla osídlena katolickými Iry, v Severním Irsku však početně převládali protestantští potomci anglických a skotských osadníků z minulých staletí. Irští nacionalisté si dělali nárok na celé území Irska a ústava Irska tento nárok stále obsahuje. Protestanti ze Severního Irska ale chtěli zůstat součástí Británie, a to se jim zatím stále daří.

V Severním Irsku vedle sebe tedy žijí dvě komunity se zcela odlišnými postoji. Máme zde většinové protestanty, kteří si říkají unionisté, protože chtějí být v unii s britskou korunou, a menšinové katolíky, kteří si říkají republikáni, protože chtějí být součástí Irské republiky. Početně je poměr mezi oběma komunitami zhruba 60 % ku 40 %. V 60. letech se vztahy mezi oběma komunitami postupně zhoršovaly, až konflikt přerostl v některých fázích do podoby regulérní občanské války.

K vypuknutí konfliktu došlo tak, že se menšinová republikáni začali domáhat ukončení diskriminace vyplývající do značné míry z jejich menšinového postavení. Wilsonova vláda se snažila o odstranění diskriminace při přijímání do práce a při přístupu k veřejným službám a přijala k tomu legislativu. To dalo podnět i k hnutí za občanská práva v Severním Irsku. Dne 20. června 1968 republikánští aktivisté protestovali proti diskriminaci v Caledone, kde místní rada přidělila dům k bydlení devatenáctiletému protestantovi místo katolické rodině s dětmi. Policie tento protest násilně

rozehlna. Dne 24. srpna 1968 republikánské hnutí za občanská práva uspořádalo první pochod za občanská práva z Coalislandu do Dungannonu. V následujících měsících se konaly další pochody.

Unionisté na to reagovali napadáním pochodů a pořádáním protidemonstrací s cílem pochody zakázat. Dne 5. října 1968 byl severoirskou vládou zakázán pochod za občanská práva v Derry. Pochod se přesto konal, a policie jej násilím rozehlna. Během zásahu bylo zraněno přes sto lidí. Následovaly dvoudenní pouliční nepokoje. Situace se postupně zhoršovala a konflikt v srpnu 1969 eskaloval do pouličních násilností.¹¹ Dne 12. srpna 1969 vypukla bitva v Bogside mezi severoirskou policií a tisíci katolickými nacionalisty. Nepokoje se postupně rozšířily i do dalších měst. Během nepokojů bylo v Belfastu zabito sedm osob a stovky osob byly zraněny. Docházelo ke žhář-

ským útokům a pouličním násilnostem mimořádného rozsahu.

Wilsonova vláda na situaci reagovala 14. srpna 1969 vysláním britské armády k obnovení pořádku. Tím byla zahájena sedmatřicet let trvající vojenská operace Banner. Na mnoha místech v severoirských městech byly zřízeny zdi oddělující znesvářené komunity. Irská vláda na svém území nedaleko od míst nepokojů zřídila polní nemocnici a vyzvala OSN k vyslání „modrých přileb“. Konflikt vypukl naplno a vedl k ustavení teroristických militantních ozbrojených organizací na obou stranách konfliktu, z nichž nejznámější je na republikánské straně Irská republikánská armáda (IRA) a na straně loajalistů Red Hand Commando. Severoirský konflikt musela od té doby řešit každá další britská vláda, a to až do roku 1998, kdy byla uzavřena mírová smlouva.

Heathova vláda – (1970–1974)

Další parlamentní volby se konaly v červnu 1970. Labouristický premiér Wilson je vyhlásil předčasně, protože měl v průzkumech veřejného mínění náskok. Navíc se obával, jak bude veřejnost reagovat na reformu měny, spočívající v přechodu na desítkovou soustavu platnou od roku 1971. Všechny průzkumy ukazovaly až do konání voleb, že labouristé zvítězí. Nakonec bylo v urnách nalezeno jasné vítězství konzervativců vedených Edwardem Heathem.

Volby v roce 1970 se poprvé konaly s tím, že volební právo měli Britové již od osmnácti let, což stanovil nově zákon přijatý v roce 1969. Volební účast byla 72 % a celkově se volilo 630 poslanců. Konzervativci získali 330 křesel, což představovalo nárůst o 77 křesel a 46,4 % hlasů. Konzervativní strana tehdy naposledy měla ve svých řadách i poslance z Ulster Unionist Party, která fungovala jako pobočka konzervativců v Severním Irsku. Poslanci zvolení v Severním Irsku za UUP seděli v poslaneckém klubu Konzervativní strany. Toto spojenectví však během následné vlády Edwarda Heatha skončilo. Labouristé získali 288 míst, což bylo sice 43,1 % hlasů, ale o 76 křesel méně než v předchozích volbách. Liberálové získali pouze 6 míst, což bylo o 6 méně než minule a 7,5 % hlasů, SNP získala 1 křeslo.

Vzhledem k tomu, že volební program Konzervativní strany z roku 1970 obsahoval slib přivést Británii do ES, bylo jasné, že pro Heathovu vládu to bude hlavní priorita. Tak se také stalo. Britská vláda dohodla vstup k 1. 1. 1973, a to společně s Irskem a Dánskem. Dosavadní evropská šestka se tím rozšířila na „devítku“. Zpětně to vypadá jako idyla, ale tak tomu tehdy rozhodně nebylo. Vstup do ES byl pro Británii složitým krokem, který zásadně zasáhl prakticky všechny stránky života britské společnosti.

Británie však už neměla v Paříži v křesle protihráče v podobě prezidenta Charlese de Gaulla, který by ji vetoval. Nový francouzský prezident Georges Pompidou byl naopak vstupu Británie do ES nakloněn. Viděl v tom velkou příležitost otevřít svým farmářům další trh. V samotné Británii byla o vstupu velká rozprava, protože vstup do ES zásadně zasahoval do cenové úrovně základních potravin. Británie totiž využívala do svého vstupu do ES preferenční obchodní dohody se zeměmi Commonwealthu, což jí umožňovalo mít nižší ceny potravin, než byly ceny na Společném trhu ES. O tuto výhodu Británie vstupem do ES přišla. Stejně tak přišli britští rybáři o monopol na lov ryb v rozsáhlých britských teritoriálních vodách.

„Před vstupem nového člena do Evropského společenství se často v souvislosti s ‚vyjednáváním‘ objevuje mylná domněnka, že kandidátská země se může pokusit změnit pravidla tak, aby vyhovovala

¹¹ Booker, Christopher – North Richard: *Skryté dějiny evropské integrace od roku 1918 do současnosti*, Barrister & Principal, Brno, 2006, s. 134.

jejím specifickým potřebám. Jedním z nejzákladnějších principů Monnetovy „evropské vlády“ však je, že jakmile nadnárodní orgán získá nějakou pravomoc či „kompetenci“, už ji nikdy nepustí. K předávání moci dochází směrem od jednotlivých států k nadnárodní instituci, avšak nikdy naopak. Jakmile jsou tyto pravomoci či „kompetence“ jednou postoupeny, ať je to formou smlouvy nebo schválení legislativy pro určitou politickou oblast, stanou se součástí nejposvátnějšího vlastnictví Společenství: tak zvaného *acquis communautaire*.

To představuje soubor smluv a nashromážděných zákonů, které byly v průběhu let „získány“ (francouzsky *acquis*) jakožto nezczizitelné vlastnictví Společenství. Celý význam tohoto *acquis* tkví v tom, že je definitivní a nelze o něm dále jednat. Přistupující země proto mohou dosáhnout nanejvýš takzvaných dočasných „výjimek“ neboli přechodných ústupků, aby se daná země mohla snadněji přizpůsobit požadavkům *acquis*, jež bude muset nakonec v plném rozsahu dodržet.“¹¹⁾ Tento systém znamená v praxi to, že přistupující země je vždy v nevýhodném postavení a musí se přizpůsobit již dohodnutým zvyklostem klubu.

Heathova vláda kromě otázek kolem vstupu Británie do Evropských společenství řešila rovněž další záležitosti. Asi největší problém představoval vývoj britského hospodářství. Britské hospodářství sice rostlo, ale velmi pomalu. Evropské státy jako Francie, Německo nebo Itálie rostly mnohem rychleji. Vyšším tempem než Británie rostly rovněž USA a mimořádně rychle rostlo hospodářství Japonska. Docházelo tak k relativnímu zaostávání britského hospodářství vůči všem vyspělým ekonomikám. Toto zaostávání mělo základ ve výrobě zboží, které bylo na světovém trhu málo konkurenceschopné.

Dobře to bylo patrné na vývoji britského automobilového průmyslu, který z dominantní pozice po II. světové válce stále relativně klesal. Německá, francouzská, italská, americká a japonská auta byla stále lepší, a britská naopak zaostávala. Částečně to bylo způsobeno znárodněním a neschopností státem jmenovaných manažerů, velkou měrou se ale na zaostávání podíleli odboráři a jejich nesmyslná politika. Britské odbory TUC byly i na evropské poměry radikální a prosazovaly naprosto přemrštěné mzdové požadavky přesahující reálné možnosti britských firem. Silné postavení TUC jako kolektivního člena Labouristické strany dávalo odborové centrále fakticky obrovský vliv na vládní politiku. Toho odbory využily za la-

bouristických vlád k získání privilegií při kolektivním vyjednávání a stávkách. Stávkovat se mohlo prakticky neomezeně a odboráři toho také masivně využívali. V Británii se stádkovalo během 70. let nejvíce v celé Evropě. Veřejnou otázkou č. 1 se v 70. letech v Británii stalo: „Kdo vládne v zemi? Vláda, nebo odbory.“

Hospodářství Británie i celého západního světa prošlo šokem a následnou krizí po událostech z roku 1973, které se říká „oil crisis“ neboli „ropná krize“. Na podzim toho roku členské státy OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries) vyhlásily embargo na prodej své ropy do států, které podporovaly Izrael během Jom-Kippurské války. Cílem embargo byly USA, Kanada, Japonsko, Nizozemsko a také Británie. V důsledku embargo došlo k radikálnímu růstu cen ropy, které se zvýšily o téměř 400 % z dosavadních 3 dolarů za barel na 12 dolarů za barel. Ropná krize zasáhla britské hospodářství a poslala jej do krize. K drahé ropě se totiž na přelomu let 1973 a 1974 přidaly domácí stávky horníků a železničářů, které vedly k předčasným volbám v únoru 1974. Situace v dodávkách tepla a energie a v dopravě byla před vánoci 1973 tak kritická, že britská vláda zavedla „třídenní pracovní týden“. „V lednu 1974 byly ekonomické těžkosti národa ještě prohloubeny stávkou v uhelném a energetickém průmyslu a také na železnici, když extrémisté v NUM, cítící slabost vlády iniciovali hlasování o stávce. To by bylo pro Heathovu vládu. Rozhodl se vytvořit Ministerstvo energetiky s Patrickem Jenkinem v čele.“¹²⁾

Obrovským problémem Heathovy vlády však byl i negativní vývoj situace v Severním Irsku. Od roku 1970 se tam bezpečnostní situace stále zhoršovala, až postupně přerostla do regulérní občanské války. Menšinová republikáni pokračovali v taktice protestních pochodů, které byly zakazovány a rozháněny severoirskou policií. Tyto střety stále více eskalovaly až do otevřené střelby ostrými náboji ze strany jak státních ozbrojených sil, tak ze strany militantních extrémistů z obou stran konfliktu. V průběhu roku 1971 začalo docházet k budování barikád uvnitř města Derry. Republikáni zde vybudovali tzv. Free Derry, což byla část města ohraničená barikádami, kde neplatilo britské právo. Vláda na tento vývoj zareagovala tak, že dovolila zadržet účastníky těchto aktivit bez soudu. To následně vyvolávalo další protestní pochody. Dne 30. ledna 1972 se konalo nepovolené shromáždění proti zadržování

¹²⁾ McMannus, Michael: *Edward Heath: A singular life*, Elliot and Thompson, London, 2016, s. 140.

osob bez soudu v Londonderry. Během akce vypukly násilnosti a britští vojáci začali střílet. Výsledkem bylo 13 mrtvých na místě a dalších 14 zraněných. Událost vstoupila do povědomí jako „Krvavá neděle“ a byla přelomem v celém konfliktu.

V reakci na toto násilí se prudce zradikalizovala celá republikánská politická scéna a její ozbrojené složky, především Provisional IRA v průběhu roku 1972 podnikla řadu ozbrojených útoků na britské cíle. IRA v roce 1972 zabila nejméně 100 členů ozbrojených složek, více než 500 osob zranila a podnikla celkem 1300 bombových útoků. Největším takovým útokem byl tzv. Krvavý pátek z 21. července 1972, kdy IRA odpálila v Belfastu 22 bomb a zabila 7 civilistů a 2 vojáky. Heathova vláda na tento výbuch násilí reagovala tím, že prosadila zákon o Severním Irsku, kterým suspendovala severoirský parlament a vládu a převzala v provincii přímou vládu. Dne 31. července 1972 vláda provedla operaci Motorman při které byly zlikvidovány všechny barikády a „no-go zóny“ v Severním Irsku. Následně vláda vypsal referendum o budoucnosti Severního Irska.

Referendum o budoucnosti Severního Irska se konalo 8. března 1973 a hlasující měli možnost volit mezi možnostmi, aby Severní Irsko zůstalo součástí Spojeného království a variantou přičlenění k Irsku. Jednalo se o vůbec první takové referendum v Británii. Republikáni, vědomí si svého menšinového postavení, se rozhodli referendum bojkotovat. Účast v referendu

byla v důsledku toho relativně malá, ale stále 58,7%. Pro variantu zůstat v rámci Spojeného království hlasovalo 98,9% voličů. V reakci na tyto výsledky odpálila IRA v Londýně další automobilové bomby.

Vláda na základě výsledků referenda rozhodla, že se tedy budou znovu konat volby do nově uspořádaného Severoirského shromáždění. Volby se konaly 28. června 1973. Cílem britské vlády bylo obnovit severoirskou samosprávu na základě participace všech politických stran na severoirské správě a vládě. S tímto cílem byl zaveden odlišný volební systém tak, aby nedocházelo k jednobarevné unionistické severoirské vládě jako předtím. Tento záměr byl obsažen v dohodě podepsané v Sunningdale 9. prosince 1973.

Na základě této dohody měla vzniknout severoirská vláda se zastoupením všech stran a také Irská rada pro vztahy mezi Severním Irskem a Irskem. Heathova vláda tím tlačila severoirské unionisty k tomu, aby se podělili o moc nad provincií s republikány. To ale způsobilo v řadách severoirských loajalistů pocit zrady Londýna vůči ke koruně loajálními poddaným. Na jaře 1974 se lojalisté postavili proti dohodě dokonce formou generální stávky v provincii. Dohoda o obnově severoirské samosprávy tím padla a Londýn byl nucen obnovit přímou správu provincie. Unionističtí radikálové navíc navázali na bombové útoky IRA a provedli takové útoky přímo v centru Dublinu. Zabito bylo 26 lidí a přes 300 bylo zraněných. Tyto události však už řešil staronový labouristický premiér Wilson.

Labouristické vlády – (1974–1979)

Rok 1974 přinesl v britské politice něco nevídaného, a to byly dvoje parlamentní volby konané během jednoho roku. Britská společnost byla rozdělená a rozhodovat o tom, kdo bude vládnout, se muselo nadvakrát. První parlamentní volby se konaly v únoru. Labouristé vedení bývalým premiérem Haroldem Wilsonem získali 301 křesel, což bylo o 14 více než v předchozích volbách. V absolutním počtu získaných hlasů ale vyhráli konzervativci, kteří ale získali pouze 297 křesel, tj. o 28 méně než minule. Výrazný nárůst křesel na 14 zaznamenali liberálové a také SNP, která získala 7 křesel. V Severním Irsku navíc došlo k tomu, že tzv. unionisté, kteří podporovali konzervativce, svoji podporu stáhli na protest proti Dohodě ze Sunningdale o vytvoření severoirských politických orgánů.

Jako velké téma se ukázalo i to, že liberálové získali disproporčně méně hlasů, než odpovídalo jejich volebnímu výsledku. Dobře je to vidět na následujících číslech: Konzervativci získali při 37,9% hlasů 297 křesel, labouristé při 37,2% hlasů 301 křesel a liberálové při 19,3% hlasů pouze 14 křesel. To mělo samozřejmě své politické důsledky.

Z voleb tedy vyšel tzv. hung parliament tj. parlament neschopný reálně dlouhodobě rozhodovat, protože nebyla zřejmá stabilní většina. Dosavadní konzervativní premiér Edward Heath ve funkci zůstal s tím, že se pokusí získat na svoji stranu severoirské unionistické poslance a vytvoří koalici s liberály. Lídr liberálů Jeremy Thorpe ale podmínil koaliční vládu s konzervativci tím, že dojde k zásadní volební reformě, která by odstranila diskriminační podreprezentaci třetí politické

strany v britském volebním systému. Tento požadavek ale Heath odmítl a rezignoval.

Pověření sestavit vládu následně získal lídr labouristů Harold Wilson. Ten ale nebyl při sestavování vlády o mnoho úspěšnější než Heath. Složení parlamentu mu prostě nedávalo možnost sestavit stabilní většinovou vládu. Proto se rozhodl vyvolat nové parlamentní volby, které se uskutečnily v říjnu 1974. Tyto volby již rozhodnutí přinesly. Labouristé zvítězili ziskem 319 křesel, což byl nárůst o 18 křesel. Konzervativci naopak 20 křesel ztratili a získali pouze 277. Liberálové získali 13 míst a SNP 11 míst. Labouristé tak získali většinu 3 mandátů v Dolní sněmovně a možnost zformovat většinovou vládu. Staronovým premiérem se stal Harold Wilson. Volební období však bylo poznamenáno velkou nestabilitou, protože v sérii doplňovacích voleb v roce 1977 labouristé většinu ztratili a do konce volebního období vládli na základě ad-hoc dohod s liberály, SNP, ulsterskými unionisty a velšskou stranou Plaid Cymru.

Wilsonova vláda musela řešit dva hlavní úkoly. Jednak bojovat s ekonomickou krizí a dále vyřešit otázku vztahu Británie a Evropských společenství. Potýkání se s negativním vývojem britského hospodářství bylo nakonec tématem labouristických vlád až do konce volebního období. Otázka vztahu mezi Británií a ES ale byla rozhodnuta poměrně rychle a jasně, a to prostřednictvím referenda konaného na jaře 1975. Vstup Británie do ES dojednala předchozí konzervativní vláda Edwarda Heatha k 1. lednu 1973. V Labouristické straně však byly na parametry členství poměrně negativní názory.

Labouristé byli v otázce členství v ES rozštěpení. Wilson tento vnitrostranický spor přemostil tím, že ve volebním programu pro volby konané v říjnu 1974 slíbil konání referenda o členství Británie v ES. Zároveň jeho vláda zahájila s ES jednání o úpravách značně nerovnovážného finančního vztahu mezi Británií a ES. Wilsonova vláda dosáhla určitého pokroku v jednáních s ES. Podstatou kompromisu, který byl mezi ES a Británií dojednan, bylo zřízení nové regionální politiky ES, která měla financovat strukturálně postižené regiony. To bylo zajímavé jak pro ES, protože tím získala další pravomoc, tak i pro labouristickou vládu, protože právě v takových oblastech měla nejvíce svých voličů.

Do referenda se šlo s otázkou: „Vláda oznámila výsledky renegociace podmínek členství Spojeného království v Evropských společenstvích. Myslíte si,

že by Spojené království mělo zůstat v Evropském společenství (Společném trhu)?“ Účast v referendu byla 64 %. Pro setrvání se vyslovilo 67,23 % hlasujících, což bylo 17 378 581 hlasů. Proti setrvání bylo 32,77 %, což představovalo 8 470 073 hlasů. Výsledek referenda nebyl právně závazný, ale všechny rozhodující politické síly sdělily, že jej budou respektovat. Labouristická vláda však byla i nadále rozdělena, protože jednotliví její členové vedli kampaň jak pro „zůstat“, tak pro „odejít“. Zajímavé bylo i to, že kampaň pro to, aby Británie zůstala v ES, podpořila svým hlasem jak Margaret Thatcherová osobně, tak také drtivá většina konzervativních poslanců.

Větší problém než vztah mezi Británií a ES představoval reálný stav britského hospodářství. Vysoká inflace a rostoucí nezaměstnanost se staly v 70. letech v Británii nechtěným standardem. Poválečný politický a ekonomický konsensus narážel na své limity a začal se hroutit. To v praxi znamenalo, že růst hospodářství byl velmi nízký a inflace naopak rostla rychle. Labouristé byli stále přesvědčeni o tom, že situaci je třeba léčit zvyšováním daní bohatých, znárodněním, omezováním finančních toků, vyjednáváním s odbory a vysokými vládními výdaji. Tato politika ale narazila na mezinárodní finanční limity. Británie se v roce 1976 ocitla ve finanční krizi. Ještě než však vypukla zcela otevřeně, Harold Wilson rezignoval a jeho nástupcem se po vnitrostranických volbách stal jeho dosavadní ministr zahraničí James Callaghan. Právě na něj spadlo břemeno v podobě finanční krize, kdy jednu z nejbohatších ekonomik světa Británii musel sanovat Mezinárodní měnový fond (MMF) rekordní mimořádnou půjčkou ve výši 3,9 miliard liber za účelem stabilizace kurzu libry.

Callaghanova vláda se ocitla v těžké situaci, protože Labouristická strana byla ve volbách 1974 zvolena s programem zvyšování veřejných výdajů především v oblasti školství, zdravotnictví, bydlení a infrastruktury. Tento program ale nemohla realizovat, jelikož na to neměla peníze. Navíc MMF v dohodě o záchranné půjčce zcela jasně deklaroval, že veřejné výdaje se musí omezit a úrokové sazby se musí zvýšit tak, aby se omezila inflace. Keynesiánská politika uplatňovaná od roku 1945 přestala fungovat. Stimulace hospodářství v době krize v podobě expanze veřejných výdajů nebylo možné dělat, protože na to zkrátka nebyly peníze. Začalo se tomu říkat „stagflace“ tj. hospodářská situace, kdy hospodářství neroste nebo roste velmi pomalu a zároveň je vysoká míra inflace. V Británii druhé poloviny 70. let přesné označení stavu hospo-

dářství. Situaci navíc ještě komplikovalo rozsáhlé stávkové hnutí vedené extrémně levicovými odborářskými vůdci. Požadavky na růst platů ze strany odborářů byly tak enormní, že na to britské firmy, ani veřejný sektor neměly peníze. Přesto se mohutně stávkovalo a situace se tím ještě dále zhoršovala. Nakonec to skončilo tzv. zimou nespokojenosti na přelomu let 1978–1979, kdy v mnoha městech v důsledku stávek nefungoval ani svoz odpadků. Británie byla zralá na radikální změnu.

Radikální změna přišla v politice, ale paralelně probíhala rovněž důležitá technologická změna, která Británii velmi pomohla. Jednalo se o zvládnutí těžby ropy a zemního plynu z mořského šelfu v britských vodách. Od roku 1965 se v Severním moři prováděly průzkumné vrty, které zjistily přítomnost rozsáhlých ložisek ropy a plynu. Poté, co v 70. letech prudce vzrostla cena ropy a plynu na světových trzích v důsledku politiky ropného kartelu OPEC, začala mít těžba britské ropy ekonomický smysl.

V roce 1975 byla zahájena těžba na prvních plošinách v Severním moři. Produkce ropy a plynu prudce vzrostla, takže se Británie v 80. a 90. letech stala významným světovým exportérem těchto komodit. Pro-

dukce ropy a plynu měla vrchol v roce 1999. Poté se produkce začala snižovat, ale stále dosahuje relativně vysoké úrovně. V rámci Evropy bez Ruska je Británie dodnes druhým největším producentem ropy a plynu po Norsku. Těžba ropy a plynu měla vysoce pozitivní vliv na britské hospodářství a státní rozpočet. V odvětví našly zaměstnání statisíce lidí. Ještě v roce 2008 to bylo 450 000 osob, přičemž lidé získávali za práci poměrně vysoké platy. Britský státní rozpočet získal z daní za 40 let těžby 271 miliard liber. To samozřejmě Británii významně hospodářsky pomohlo.

Obě vlády, Wilsonova i Callaghanova, se musely potýkat s otázkou Severního Irska. Wilson byl už od začátku 70. let přesvědčen o tom, že by se Británie měla ze Severního Irska úplně stáhnout. Měl představu, že se buď připojí k Irsku, nebo se vyhlásí samostatným státem členem Commonwealthu. V roce 1971, když byl vůdcem opozice, dokonce vedl s IRA na toto téma tajné rozhovory. Když se v roce 1974 opět vrátil k moci, vedl zákulisní rozhovory o takovém vývoji v Severním Irsku opětovně. Zcela na odpor se v této věci premiérovi postavil jeho ministr zahraničních věcí a později nástupce James Callaghan. Situace se tedy nijak z místa nepohnula a dále pokračovaly násilnosti.

Vlády Margaret Thatcherové – (1979–1990)

70. léta byla v Británii dobou úpadku. Z Británie se stal dle médií „nemocný muž Evropy“. Největší podíl na tom měl samozřejmě negativní hospodářský výkon Británie. Zemi těžce zasáhla jak ropná krize v letech 1973–1974 a 1979 tak také následné hospodářské krize. V porovnání se Německem, Francií, a dokonce i Itálií, Británie stále ztrácela. Zásadním vnitropolitickým důvodem byla rozsáhlá odborářská privilegia a mimořádný rozsah stávkového hnutí v britském průmyslu. Silné propojení mezi odbory TUC a Labouristickou stranou potom nedávaly žádnou možnost situaci změnit. Ani Západ jako celek však tehdy neprožíval nijak dobré období. „Celkové postavení Západu v roce 1980 bylo vratké. Západní demokracie byly ve strategické, politické i vojenské defenzívě a nic nenasvědčovalo tomu, že během pouhých deseti let dojde ke kolapsu komunismu na Východě.“¹³

Za labouristických premiérů Wilsona a Callaghana chodili šéfové odborů pravidelně do sídla premiéra

na „pivo a sendviče“ probírat vládní agendu. A za jejich konzervativního předchůdce Edwarda Heatha se stávkovalo tak silně, že si vláda nedovolila provést nezbytné omezení odborářských privilegií. Ekonomická situace Británie se zhoršovala do té míry, že v roce 1977 musel Mezinárodní měnový fond zemi poskytnout mimořádnou půjčku ve výši 3,9 miliard liber na stabilizaci kurzu libry.

To bylo neklamné znamení, že si země žije nad poměry a musí projít hospodářskými reformami. Obrovský problém představovala i inflace, která v roce 1975 dosáhla 25 %, v následujícím roce 16,9 % a v roce 1977 stále 16,2 %. Zkrátka bylo jasné, že Británii se nedaří a potřebuje radikální změnu politiky. Tu přinesly vlády Margaret Thatcherové po volebním vítězství v roce 1979. Britští autoři většinově tvrdí, že rok 1979 byl v britské politice zásadním přelomem, které od sebe odděluje éru poválečného konsensu (1945–1979) a éru thatcheristické revoluce (1979–1997). Tato dvě období mají zcela odlišné základní charakteristiky. Při bližším zkoumání je zřejmé, že tomu tak skutečně je.

¹³ Fajmon, Hynek: *Margaret Thatcherová a její politika*, CDK, Brno, 2010. s. 144.

Parlamentní volby se konaly 3. května 1979. Mělo se zvolit 635 poslanců. Jasným vítězem voleb se stala Konzervativní strana, která získala 339 křesel, což bylo o 62 více než minule a představovalo to 43,9 % hlasů. Labouristé získali pouze 269 křesel, což bylo o 50 méně než minule a bylo to 36,9 % hlasů. Liberálové získali 11 křesel, tedy o 2 méně a 13,8 %. SNP ztratila 9 míst a skončila s pouze 2 mandáty. Ulsterští unionisté 1 mandát získali a celkově obdrželi 5 křesel. Volební účast byla 76 %. Konzervativci vedení Margaret Thatcherovou tak získali většinu 43 hlasů, což dávalo naději na funkční vládu po celé volební období.

Thatcherová byla první ženou v křesle britského premiéra, třikrát po sobě vyhrála v parlamentních volbách a vládla celkem jedenáct a půl roku. Během svého premiérského období změnila Británii k nepoznání. Při prosazování své politiky si počínala nekompromisně, a proto získala od svých komunistických kritiků z Moskvy přezdívku „Železná lady“. Tvrdě hájila britské zájmy, a to i za cenu použití vojenské síly jako při znovudobytí Falklandských ostrovů v roce 1982, ale byla schopna dojednat i velmi pragmatické dohody, například s komunistickou Čínou předání Hong Kongu zpět po devětadevadesátiletém pronájmu se zachováním kapitalismu v této bývalé britské kolonii dle hesla „Jedna země, dva systémy“.

Vojenské vítězství Británie ve válce s Argentinou o Falklandské ostrovy v roce 1982 mělo za následek také volební vítězství v parlamentních volbách konaných v roce 1983. Volby se konaly 9. června 1983 a Margaret Thatcherová v nich dosáhla v čele Konzervativní strany obrovského vítězství se ziskem 397 křesel, což bylo o 58 více než minule. Konzervativci obdrželi 13 012 316 hlasů, což představovalo 42,4 %. Labouristé naopak prohráli se ziskem pouze 209 křese, což bylo o 60 méně než v roce 1979. Labouristé získali pouze 8 456 934 hlasů, což bylo 27,6 %. Nově zformovaná Alliance, tvořená liberály a SDP odštěpené od Labouristické strany, získala sice pouze 23 křesel, ale 7 780 949 hlasů, což bylo 25,4 %. Volby mimořádně posílily konzervativce a hlavně postavení Margaret Thatcherové. Naopak fatálně byli oslabeni labouristé. Allianci se přes velký počet hlasů nepodařilo labouristy nahradit v pozici druhé nejsilnější strany.

Globální role Británie za vlády Margaret Thatcherové v mnoha směrech vzrostla. Dobře to lze dokumentovat na jednáních o budoucnosti britské kolonie Hong-Kong, které byly zahájeny začátkem 80. let.

Hong-Kong byl britskou kolonií na základě britsko-čínské smlouvy o pronájmu území na 99 let, podepsané v roce 1898. Pronájem území měl tedy vypršet k 1. červenci 1997.

V době zahájení rozhovorů byla Čína velmi chudou a zaostalou komunistickou zemí, která se teprve připravovala k postupným reformám. Hong Kong byl naopak společně se Singapurem nejbohatším centrem Asie s obrovským finančním a ekonomickým potenciálem. Bylo tedy velkou otázkou, jak se připraví a uskuteční přechod Hong Kongu pod svrchovanost Číny. V Číně se v tu dobu k moci dostal hlavní architekt hospodářské reformy Teng-Siao-pching. K překvapení celého světa se Británie a Čína dohodly na velmi inovativním řešení. Společné prohlášení bylo podepsáno 19. prosince 1984 a stanovovalo, že Hong Kong se po předání Číně stane zvláštní administrativní zónou.

Prohlášení rovněž deklarovalo, že budoucí Hong Kong bude spravován podle zásady „Jedna země, dva systémy“, a to po dobu padesáti let po předání svrchovanosti Číně. Podle této dohody se nakonec předání Hong Kongu v roce 1997 uskutečnilo. Poslední guvernér Chris Patten předal Hong Kong Číně. Přestože se po předání území Číně občas projevují ze strany centrální čínské vlády snahy o „utahování šroubů“, v zásadních ekonomických věcech funguje provincie stále jako živé a silné finanční a ekonomické centrum Asie se specifickou mentalitou a zvyklostmi, které vznikly za britské vlády.

Je třeba si uvědomit, že Čína takovou vstřícnost vůči Hong Kongu vůbec dělat nemusela, respektive nikdo by ji k tomu nemohl donutit, kdyby sama nechtěla zachovat silné kapitalistické finanční centrum. Prozíravost Teng-Siao-pchinga vedla k tomuto vskutku vizionářskému řešení. Britský obchodní duch a jeho blahodárný vliv v Hong Kongu tedy do jisté míry pomohl i postupné transformaci čínského hospodářství směrem k volnému trhu.

Zajímavý je také vývoj vztahu Británie a ES za vlády Margaret Thatcherové. V první fázi do roku 1985 bylo hlavním bodem sváru financování ES ze strany Británie. V druhé fázi do pádu Thatcherové byla hlavním bodem sváru budoucnost ES. Thatcherová, jak známo, hlasovala v referendu 1975 PRO členství Británie v ES, a dokonce vedla z pozice vůdkyně opozice velmi silnou kampaň na podporu tohoto stanoviska, které nakonec bylo odhlasováno i britskou veřejností.

Přistoupení Británie k ES mělo v Británii obrovské dopady. Především je potřeba si uvědomit skutečnost, že Británie musela při vstupu přijmout všechna do té doby v ES vzniklá pravidla tzv. *acquis communautaire*. Tento princip se ostatně vztahoval na všechny další státy, které postupně do ES a EU vstoupily. V žádném státě to ale nemělo tak dalekosáhlé důsledky jako v Británii. Důsledkem s největším finančním dopadem bylo přijetí systému vlastních zdrojů ES z roku 1970 a jeho aplikace na Británii. Tento systém definoval ještě před vstupem Británie, jak a z jakých zdrojů bude ES financována.

Vlastní zdroje ES byly tehdy založeny na třech pilířích. Prvním zdrojem byla cla ze zboží přicházejícího na trh ES z třetích zemí, druhým zdrojem byl podíl na národním výběru daně z přidané hodnoty a třetím zdrojem byly příjmy z regulace zemědělské produkce. Uplatnění tohoto systému na Británii mělo velmi zásadní finanční dopad, protože Británie byla mnohem více než kterákoliv jiná země ES zapojena do mezinárodního obchodu. Tím pádem všechna cla, která byla placena na zboží přicházející z třetích zemí do Británie, přestala být příjmem Británie a kompletně začala být příjmem ES. Rovněž výnos DPH byl v Británii v poměru k HDP vyšší než u ostatních států ES. Konečně Británie měla velmi malý zemědělský sektor ve srovnání například s Francií nebo Itálií a Německem.

Když si navíc uvědomíme, že 70 % výdajů rozpočtu ES proudilo v té době do Společné zemědělské politiky ES, vyšla čistá finanční pozice Británie vůči ES velmi nepříznivě. Zkrátka britské platby do evropského rozpočtu byly zdaleka nejvyšší, a britské čerpání z rozpočtu naopak velmi nízké. Brutálně řečeno Británie začala po svém vstupu do ES financovat francouzské zemědělce. Není divu, že se proti tomu britská vláda vedena Margaret Thatcherovou postavila a žádala o zavedení korekčního mechanismu, který by přinesl elementární spravedlnost. Právě odtud vedla přímá cesta k známému sloganu, který zněl: „I want my money back“, který zazníval na evropských summitech v první polovině 80. let.

Thatcherová tuto kartu vytáhla na summitu ES již počátkem 80. let, ale zpočátku ji nikdo nebral vážně. Potom ale přitvrdila a sdělila partnerům, že bez dohody o britském rabatu zablokuje jakákoliv další rozhodování a postupně tak ES donutila k přijetí dohody. Rozhodnutí o zavedení britského rabatu padlo na summitu ES v červnu 1984 ve Fontainebleau a definitivně byl korekční finanční mechanismus schválen

v květnu 1985. Británie tak začala do rozpočtu ES platit mnohem méně než do té doby.

Rok 1979 však nebyl přelomem ve vnitřní britské politice. Přelomový byl i v historii evropské integrace, protože v tomto roce se konaly první přímé volby do Evropského parlamentu. To bylo výsledkem institucionálního rozvoje ES v 70. letech. Poprvé se tak konaly přímé volby do nadnárodního evropského parlamentu, který předtím již řadu let fungoval, ale pouze jako shromáždění poslanců delegovaných národními parlamenty.

První volby do Evropského parlamentu se v roce 1979 konaly krátce po britských parlamentních volbách a přinesly velmi podobné výsledky v podobě vítězství Konzervativní strany vedené Margaret Thatcherovou. Británie získala v Evropském parlamentu právo na obsazení 81 křesel. Volby europoslanců se konaly v Británii na základě většinového systému a v Severním Irsku na základě systému převoditelných hlasů. Zvolený systém v Británii odpovídal tomu, jak se volí ve volbách do Dolní sněmovny. Výjimka zvolená pro volbu europoslanců v Severním Irsku byla z důvodu snahy o větší reprezentativnost výsledku vzhledem k existenci velkého politického napětí v této části Spojeného království. Výsledkem prvních voleb do Evropského parlamentu v roce 1979 bylo obrovské vítězství konzervativců, kteří získali 60 mandátů, labouristé získali pouze 17 křesel a ostatní čtyři malé strany získaly po 1 mandátu. Účast britských voličů v těchto volbách byla ale velmi nízká, 31,6 %, což bylo nejméně ze všech států ES.

Další volby do Evropského parlamentu se konaly již vždy po 5 letech, tj. v roce 1984. Účast ve volbách byla v Británii opět velmi nízká, 32,57 %. Volilo se opět 81 europoslanců a opět stejným volebním systémem jako v roce 1979. Tentokrát opět zvítězili konzervativci, ale se ziskem pouze 45 mandátů. Labouristé získali 32 mandátů a ostatní čtyři menší strany opět každá po jednom křesle.

Během doby vlády Margaret Thatcherové došlo v ES k dalšímu rozšíření o nové členské země. V roce 1981 se stalo členem ES Řecko. V roce 1986 se stalo členem ES Španělsko a také Portugalsko. Z devítičlenného ES ze 70. let se rozšířením v 80. letech stalo ES dvanáctičlennou organizací. Ve všech případech mělo rozšíření plnou britskou podporu, a to přestože se jednalo o „chudší státy“. Británie v rozšíření o nové státy viděla vždy výhodu v rozředění vlivu franko-německého tandemu.

Velkým přelomem ve vývoji evropské integrace v 80. letech bylo schválení Jednotného evropského aktu (JEA). Tento právní dokument představoval významnou revizi Římských smluv. Akt byl podepsán 17. února 1986 v Lucemburku a 28. února v Haagu. JEA vstoupil v platnost 1. července 1987. Cílem JEA bylo odstranit zbývající obchodní překážky tak, aby do konce roku 1992 mohl vzniknout Společný trh Evropských společenství založený na plném uplatnění 4 svobod, tj. volném pohybu osob, zboží, služeb a kapitálu. JEA rovněž posílil roli Evropského parlamentu a princip kvalifikované většiny v rozhodovacím procesu.

JEA dal právní základ pro fungování Evropské rady a znamenal také změnu společného celního sazebníku. Zásadním přelomem v rozhodovacím procesu bylo zavedení kvalifikované většiny v následujících oblastech: měnová politika, sociální politika, regionální a strukturální politika, vědecko-výzkumná politika, ekologická politika. Významné pro další budoucí vývoj bylo právní zpochybnění trvalosti státních monopolů například u pošty.

Postoj vlády Margaret Thatcherové k JEA byl ambivalentní. Liberalizační část JEA plně podporovala, ale přechod na rozhodování kvalifikovanou většinou se jí příliš nezamlouval. Ostatně další vývoj ukázal, že obavy z uplatnění kvalifikované většiny se ukázaly být pro Británii opodstatněné. Británie se začala při rozhodování kvalifikovanou většinou ocitat v menšině, a to především v otázkách měnové politiky a také v otázkách sociální politiky.

„Odpor k připojení Británie k Evropskému mechanismu směnných kurzů Thatcherové nebránil v souhlasu s Jednotným evropským aktem, tedy dohodou, na jejímž základě měl vzniknout předpoklad pro konečný cíl, jímž bylo vytvoření hospodářské a měnové unie, domluvené počátkem prosince na summitu v Lucemburku. Spojené království a Německo souhlasily se zanesením cíle vybudování HMU do smlouvy o jednotném trhu. Šlo o kompromis, který měl ostatní státy – především Francii – povzbudit k přijetí komplexního liberalizačního programu zahrnujícího rovněž ukončení omezení pro volný pohyb kapitálu.“¹⁴

Z následujícího vývoje v těchto oblastech se stal boj o „euro“ a boj o „sociální chartu“. S těmito částmi JEA měla Británie největší problém v následujících letech. Naopak ostatní evropské státy měly největší problém s liberalizační agendou JEA.

Největším problémem druhé vlády Margaret Thatcherové byl konflikt s odbory. Situace se mimořádně vyhroutil v hornickém průmyslu, kde byla silná odborová organizace National Union of Mineworkers (NUM) vedená komunistou Arthurem Scargillem. Spor následovaný několikaměsíční stávkou vypukl ohledně budoucnosti dolů. Vláda chtěla, aby firma fungovala na základě poptávky, a horníci naopak nemohli pochopit, že se neefektivní šachty uzavírají. Stávka trvala prakticky celý rok, od jara 1984 do jara 1985. Během stávky docházelo k násilnostem, které přinesly pět mrtvých a desítky zraněných na straně policie i horníků. Během stávky bylo zatčeno 11 291 osob a 8 392 osob bylo odsouzeno. Vládě se nakonec podařilo stávku porazit. Mimořádný vliv britských odborů na vládu byl tím definitivně zlomen.

Dne 11. června 1987 se konaly další parlamentní volby. Volilo se 650 poslanců a potřeť v řadě je vyhráli konzervativci vedení Margaret Thatcherovou. Konzervativní strana získala 376 křesel, což bylo o 21 méně než minule, ale stále velmi pohodlné vítězství. Konzervativci získali 13 760 583 hlasů, což představovalo 42,2 %. Labouristé vedení Neilem Kinnockem získali 229 křesel, což bylo o 20 křesel více než minule a bylo to 10 029 807 hlasů, tedy 30,8 %. Alliance ztratila 1 mandát a získala pouze 22 křesel a 7 341 633 hlasů, což bylo 22,6 %. Celkově vzato Margaret Thatcherová získala mimořádné vítězství a její vláda mohla pokračovat ve třetím volebním období.

Thatcherová si byla vědoma toho, že názory Británie a hlavního federalistického proudu evropské integrace se rozcházejí. Názory její a názory tehdejšího předsedy Evropské komise francouzského socialisty Jacquese Delorse byly v mnoha směrech v přímém protikladu. V jistém okamžiku se navíc Delors postavil přímo za britské opoziční labouristy a za práva britských odborářů. Delors vystoupil na výroční konferenci Trade Union Congress (TUC), což je střešová organizace britských odborů, a ve svém projevu sdělil, že ES bude „evropský model společnosti“ a Komise podporuje „platformu zaručených sociálních práv“.

To bylo pro Margaret Thatcherovou, která s odbory zápasila již devět let, nepříjemné. Na vystoupení Delorse veřejně zareagovala projevem v belgických Bruggách v Evropské koleji. V projevu napadla Delorovu představu o budoucnosti Evropy. Podle Thatcherové nové cíle ES v podobě společné měny a sociální Evropy představují záměr zavést v Evropě kolektivismus a korporativismus a koncentrovat moc

¹⁴ Marsh, David: *Euro: Boj o osud nové globální měny*, CDK, Brno, 2012, s. 149.

v bruselském centru. Toto byla dle Thatcherové cílová stanice, do které Británie neměla za žádnou cenu jet. Nejlépe charakterizuje celý obsah projevu následující věta: „Neprosadili jsme úspěšně zmenšení role státu v Británii jen proto, abychom viděli jeho zvětšení na evropské úrovni s evropským superstátem uplatňujícím novou dominanci z Bruselu.“ Tímto bylo řečeno vše a odtud vedla cesta až k dnešnímu brexitu.

Během vlády Margaret Thatcherové se vyhrotily vztahy Británie s Libyí, kde vládl diktátor plukovník Kaddáfí. Jednalo se o širší spor v rámci studené války, kde Libye byla na straně SSSR a sovětského bloku. Kaddáfí si však v mezinárodních vztazích počínal značně svérázně a podporoval různé teroristické skupiny ve světě včetně IRA v Británii.

Již v roce 1979 USA označily Libyi za stát, který podporuje terorismus. V 80. letech se vztahy mezi Západem a Libyí vyhrotily až do ozbrojeného konfliktu. V roce dubnu 1984 se vztahy mezi Británií a Libyí dostaly pod bod mrazu, když libyjský diplomaté byli obviněni ze zabíjení britské policistky Yvonne Fletcherové. To vedlo k dalšímu růstu napětí. Příčinou následného vojenského zásahu ze strany USA s podporou Británie byl bombový útok libyjských agentů na berlínskou diskotéku v roce 1986. Prezident Reagan se rozhodl udeřit přímo leteckými útoky na vojenské a politické cíle včetně samotného Kaddáfího. Útoky byly vedeny americkými letouny startujícími ze základen v Británii. Kaddáfího se nepodařilo zabít, ale demonstrace síly Západu pomohla především vůči SSSR.

Kaddáfí se ale nevzdal a tajně Západu škodil dále, kde mohl. Jako účinné se ukázaly být teroristické aktivity, které od 70. let začala masivně využívat Organizace pro osvobození Palestiny (OOP). Právě tímto směrem se vydal i Kaddáfí. Podle pozdějšího svědectví svého ministra spravedlnosti osobně nařídil bombový útok na linkové letadlo americké společnosti PAN AM.

Jednalo se o let č. 103 z Frankfurtu do Detroitu s mezipřistáními v Londýně a v New Yorku. Bomba vybuchla na palubě letadla letícího z Londýna do New Yorku dne 21. prosince 1988. Letadlo se v té době nacházelo nad skotským městem Lockerbie. Zabito bylo 259 lidí na palubě letadla a dalších 11 osob na zemi při dopadu trosk. Jedná se dosud o největší teroristický útok v Británii z hlediska počtu obětí. Při následném soudním procesu byl odsouzen libyjský agent Abdelbaset al-Midžráhí k doživotnímu trestu. V roce 2009

jej skotská vláda ze zdravotních důvodů z vězení propustila. V roce 2003 Kaddáfí přijal za bombový útok odpovědnost a libyjská vláda zaplatila příbuzným obětí finanční odškodnění. Vztahy mezi Británií a Libyí se tím však nezlepšily. Za vlády Davida Camerona v roce 2011 došlo k dalšímu dějství.

Třetí volby do Evropského parlamentu se konaly v roce 1989, když byla již vláda Margaret Thatcherové silně nepopulární a vnitřně rozdělená. To se projevilo i na výsledcích těchto voleb. Účast voličů se zvýšila na 36,4 %, což bylo ale ve srovnání s dalšími evropskými státy stále velmi málo. Labouristé tenkrát zvítězili se ziskem 45 mandátů a konzervativci odešli poraženi s pouhými 32 mandáty. Ostatní čtyři menší strany opět získaly každá po jednom křesle.

Rok 1989 přinesl přelomové změny v Evropě, a to především v Německu a v regionu střední a východní Evropy. Nastala liberalizace poměrů v Polsku, kde se konaly již v roce 1988 polosvobodné volby s účastí kandidátů odborového svazu Solidarita, které měly přelomový charakter, protože byla zformována polská vláda v čele s nekomunistickým premiérem. K rychlému vývoji událostí vedlo rovněž rozsáhlé uvolňování poměrů v Maďarsku. Tyto události měly dalekosáhlý dopad především pro budoucnost tehdy stále ještě rozděleného Německa.

V květnu 1989 maďarská vláda rozhodla o liberalizaci pohybu na své hranici s Rakouskem. Toto rozhodnutí vytvořilo „díru v železné oponě“, která začala být masivně využívána východními Němci ve snaze emigrovat do Rakouska a Západního Německa. Tento migrační proud od května 1989 stále zesiloval a destabilizoval vládu ve Východním Německu. Během podzimu 1989 se situace dále vyhrcovala. Nakonec se východoněmecká vláda vzdala a přestala přechodu svých občanů na Západ bránit. Dne 9. listopadu 1989 východoněmecká vláda oznámila, že nebude bránit přechodu přes berlínskou zeď. Krátce poté shromážděný dav zeď obsadil a zavedl na hranici volný pohyb. Berlínská zeď padla.

Tím ale dostal vývoj událostí mimořádnou dynamiku, která vedla až ke znovusjednocení Německa 3. října 1990. Během necelého roku tak došlo k zásadní změně v evropské politice a de facto k ukončení II. světové války i války studené. Velkou, ale nakonec neúspěšnou, roli v tomto vývoji sehrála i Británie a její premiérka Thatcherová.

Konzervativní premiérka Margaret Thatcher, ve funkci 1979 - 1990.

Dne 18. března 1990 se konaly ve Východním Německu svobodné parlamentní volby, které vedly k ustavení nekomunistické vlády v čele s Lotharem de Maizierem. Tato nová vláda oznámila krátce po svém ustavení, že hodlá jednat o sjednocení se Spolkovou republikou Německo. Na tento vývoj reagovaly vítězné mocnosti z II. světové války, tj. USA, SSSR, Británie a Francie zahájením jednání o dalším vývoji Německa ve formátu 4 plus 2. Ve východním i západním Německu naprosto dominoval názor, že je nutné oba dva německé státy opět sjednotit do jednoho s hlavním městem Berlínem, a to co nejdříve. Mezi vítěznými mocnostmi však byly názory na budoucnost Německa velmi odlišné.

Pro rychlé sjednocení byly pouze USA. Jejich podmínkou ale bylo to, že sjednocené Německo musí zůstat součástí NATO. SSSR vedený prezidentem Gorbačovem byl rovněž pro sjednocení Německa, ale pod podmínkou, že sjednocené Německo nebude v NATO a z jeho území budou odstraněny americké jaderné zbraně. Sovětský svaz dále požadoval, aby Německo uznalo hranice na řece Odře a Nise. Francie vedená prezidentem Mitterrandem nebyla ze sjednocení Německa vůbec nadšena, ale realisticky uvážila, že tomu není možné zabránit. Požadovala tedy, aby Německo bylo co nejvíce integrováno do Evropských společenství, a to včetně budoucí evropské měny. Británie v čele s Thatcherovou byla jediná otevřeně proti sjednocení Německa a navrhovala různá přechodná období a ponechání sovětských vojsk ve Východním Německu.

Průsečíkem těchto názorů se nakonec staly dvě smlouvy o sjednocení. První smlouvu uzavřelo Západní a Východní Německo. Tato smlouva stanovovala mimo jiné rozdělení Východního Německa na spolkové země a hlavní město Berlín. Druhá smlouva byla podepsána ve formátu 4 vítězných mocností se 2 německými státy tj. 4 plus 2. Tato smlouva stanovovala, že Východní Německo se připojuje ke Spolkové republice Německo. Spolková republika Německo zůstala členem OSN, NATO i ES. Členství bývalého Východního Německa v RVHP a ve Varšavské smlouvě zaniklo.

Německo uznalo všechny své hranice vzniklé po II. světové válce jako hranice konečné a neměnné. Sjednocené Německo se stalo skutečností dne 3. října 1990. Krátce poté, 14. listopadu 1990, uzavřelo Německo s Polskem úmluvu o hranicích na Odře a Nise. Ve hře byla ještě otázka odchodu sovětských vojsk z území bývalého Východního Německa. Tato otázka byla řešena bilaterálními jednáními mezi Helmutem

Kohlem a Michaiilem Gorbačovem. Německo muselo nakonec zaplatit kompletní stažení sovětských vojsk, odškodnění ve výši 8 miliard německých marek na výstavbu bytů pro navrátilivší se vojáky a poskytnout 3 miliardovou bezúročnou půjčku ve prospěch SSSR. To vše Německo zaplatilo a smlouvy byly naplněny.

Pro další vývoj v Evropě bylo sjednocení Německa přelomem. Již do té doby velmi silné postavení Spolkové republiky Německo se ještě zvýraznilo. Ke zvládnutí situace po znovusjednocení Německa byla nakonec využita strategie, kterou vymyslel a prosadil francouzský prezident Mitterrand. Její podstatou bylo to, že se musí pokročit k dalšímu stupni evropské integrace, která podřídí sjednocené Německo společným pravidlům včetně rychlého zavedení společné měny. Byla to cesta, která vedla k Maastrichtské smlouvě. Británie s tím měla problém.

Konec 80. let přinesl převratné změny nejen v Evropě. Přinesl také eskalaci ve vztazích mezi Západem a islámským světem. Prvním velkým varováním byl příběh britského spisovatele indického původu Salmana Rushdieho. „Západ se domníval, že po dvou stoletích sekularizace patří religiozita minulosti. A přece první signál zazněl už dávno. Na svatého Valentína roku 1989 dal nejvyšší duchovní a vůdce Íránské islámské republiky ajatolláh Chomejní na vědomí všem horlivým muslimům světa, že autor Satanských veršů, knihy namířené proti islámu a jeho prorokovi, se odsuzuje k trestu smrti, a to spolu s osobami, které se podílely na vydání, tisku a distribuci...V Teheránu vypsali za hlavu britského spisovatele odměnu tři miliony dolarů a Evropané poprvé uslyšeli slovo fatwa. Během čtyřiařtyřiceti hodin se Salman Rushdie pod ochranou britské policie ukryl do podzemí a zároveň vyrazily do ulic davy muslimů požadujících vyhlášení trestného činu blasfemie.¹⁵ A to byl teprve počátek toho, co mělo přijít později.

Stejně jako předchozí vlády řešily i vlády Margaret Thatcherové problematickou situaci v Severním Irsku. Během 80. let konflikt pokračoval s prakticky nezměnnou intenzitou jako v 70. letech. Prvním velkým střetem Margaret Thatcherové s tímto problémem byla otázka tzv. irské hladovky, což byla akce deseti vězňů irských teroristů z IRA a INLA. Vůdcem hladovky byl Bobby Sands. Cílem hladovky bylo donutit britskou vládu k ústupkům a propuštění vězňů. Vláda

¹⁵ Murray, Douglas: *Podivná smrt Evropy: Imigrace, identita, islám*, LEDA, Praha, 2018, s. 122.

vedená Margaret Thatcherovou však tomuto nátlaku neustoupila, a to ani poté co byl Bobby Sands zvolen poslancem. Hladovka skončila smrtí Sandse i jeho devíti druhů. Na jeho pohřeb v Belfastu přišlo více než 100 000 lidí.

Neústupnost Thatcherové tváří v tvář IRA vedla k tomu, že se sama stala jedním z potenciálních terčů. Dne 12. října 1984 provedla IRA nad ránem bombový útok na hotel v Brightonu, kde se konala výroční konference Konzervativní strany. Thatcherová zasažena nebyla. Při útoku však zemřel konzervativní poslanec Anthony Berry a další 4 osoby, 34 účastníků konference bylo zraněno. Thatcherová program konference nezrušila, a naopak přednesla bojovný projev. Celá dekáda tak byla poznamenána neustálým napětím. Významně k tomu přispělo i to, že IRA byla soustavně podporována ze strany Libye a Sovětského svazu. Měla tedy dost zbraní i peněz.

Éra vlády Margaret Thatcherové je považována v britských poválečných dějinách za přelomovou. Zatímco období 1945–1979 je označováno za „éru konsensu“, kdy se obě hlavní strany v zásadních parametrech

britské politiky shodovaly nebo si byly velmi blízké, Margaret Thatcherová s tímto skoncovala. Za její vlády nastala „thatcheristická revoluce“. Jednou z jejích klíčových charakteristik byla důvěra v tržní hospodářství a jeho efektivitu.

Důležitým projektem se proto stal proces privatizace, kterým se celé obrovské třídy aktiv a majetku převáděly zpět z rukou státu do soukromého vlastnictví. Británie byla v tomto směru průkopníkem. Britský historik Tony Judt o tom napsal: „Stát do privatizačního balíku vložil všechno nebo skoro všechno. V prvním kole to byly menší firmy a podniky většinou výrobní, v nichž měl stát částečný nebo kontrolní podíl. Pak přišly na řadu monopoly dosud pokládané za „přirozené“ jako telekomunikační síť, energetika a letecká doprava, což začalo prodejem firmy British Telecom v roce 1984. Vláda také rozprodala značnou část v poválečném období postavených státních bytů. Nejdříve jejich stávajícím uživatelům, ale nakonec komukoliv, kdo měl zájem. V období mezi roky 1984 a 1991 připadala třetina veškerého privatizovaného státního majetku na světě (podle cenového odhadu) na Spojené království.“¹⁶

Majorova vláda – (1990–1997)

John Major se stal britským premiérem po pádu Margaret Thatcherové, způsobeném vnitrostranickým převratem. Major sloužil ve vládě své předchůdkyně v pozicích ministra zahraničí, ministra financí a náměstka ministra financí. Thatcherová jej měla tehdy celkem v oblibě, protože stejně jako ona nepocházel z vyšších kruhů. Později však byla vůči němu stále kritičtější, a to především kvůli jeho evropské politice.

Důvody pádu Margaret Thatcherové byly do velké míry spojeny s její neústupnou politikou vůči ES, která stále více a více tlačila Británii do izolace. Tento faktor společně s velmi nepopulární „místní daní“ a počátkem hospodářské recese vnesl do řad konzervativců nedůvěru ve vůdcovské schopnosti Margaret Thatcherové. Stranické špičky se zkrátka zdálo, že další v řadě, již čtvrté, parlamentní volby nemůže vyhrát, a proto došlo k výměně za Johna Majora.

Majorova vláda se ujala své role a s mírnými změnami včetně zrušení „daně z hlavy“ pokračovala v thatcheristické politice. V roce 1991 Major zcela jednoznačně podpořil USA při válce v Zálivu proti Iráku. Hlavní bojové pole se ale čím dál více pře-

souvalo do Evropy. V reakci na pád komunismu v zemích střední a východní Evropy, na sjednocení Německa a na rozpad SSSR se Británie pokoušela hrát roli stabilizačního faktoru. Do značné míry se stala i zdrojem inspirace pro transformaci socialistických ekonomik do podoby tržního kapitalismu. Britské know-how v oblasti privatizace a deregulace trhů bylo žádáno v celé postkomunistické Evropě a samozřejmě i jinde po světě.

Británie sehrála poměrně důležitou roli i v procesu rozpadu SSSR a v následné stabilizaci postsovětského prostoru. Již Margaret Thatcherová byla toho názoru, že vůči Sovětskému svazu je nutné postupovat tvrdě a nekompromisně. Na druhou stranu měla velmi vřelé vztahy se sovětským vůdcem Michailem Gorbačovem. Samotný Sovětský svaz byl v mimořádně obtížné situaci, která byla důsledkem hlavně obrovského zbrojení a ekonomického zaostávání. Gorbačov se snažil situaci řešit tzv. perestrojkou a glasností, ale uvolnění centrální moci SSSR vedlo k velkému růstu odstředivých ten-

¹⁶ Judt, Tony: *Poválečná Evropa: Její historie od roku 1945*, Prostor, Praha, 2017, s. 558.

dencí v jednotlivých svazových republikách, a nakonec k rozpadu Sovětského svazu na konci roku 1991.

Proces rozpadu začal v Litvě již na jaře 1990 a pokračoval v Lotyšsku a v Estonsku. Tyto svazové republiky vyhlásily postupně krátce po sobě nezávislost. Británie, která nikdy neuznala jejich okupaci ze strany SSSR, tak pouze potvrdila jejich nezávislost. Poté Británie uznala i všechny ostatní nástupnické státy SSSR a rovněž skutečnost, že místo stálého člena Rady bezpečnosti OSN po zaniklém SSSR převzala Ruská federace. Poté se společně s USA podílela na řešení problémů s likvidací sovětských jaderných zbraní, které zůstaly na území mimo Ruskou federaci.

Tento problém se týkal hlavně Ukrajiny, na jejímž území zůstalo cca 30 % sovětského jaderného arzenálu. Dne 5. prosince 1994 bylo podepsáno tzv. Budapeštské memorandum, ve kterém se zástupci vlád USA, Ruska a Británie společně s Ukrajinou dohodli na tom, že Ukrajina se zcela vzdá jaderného arzenálu a připojí se ke smlouvě o NPT. Výměnou za to se vlády USA, Ruska a Británie zavázaly respektovat a podporovat suverenitu Ukrajiny v jejích tehdejších hranicích. Na základě tohoto memoranda se poté skutečně jaderné zbraně z Ukrajiny zcela stáhly.

Západoevropské politické elity byly vůči thatcheristické revoluci vždy velmi kritické. Jejich politický program byl jiný. Jejich cílem bylo budování „Evropské unie“. V tom se střetly i s Majorovou vládou. Především Francie a její prezident Mitterrand byli přesvědčeni o tom, že sjednocené Německo lze zvládat pouze v případě, že bude pevně integrováno v Evropské unii. Tento cíl ostatně sdílelo z mnoha důvodů i Německo. Podobně jako Francie se na situaci dívali i Italové, Španělé a celý Benelux. Zde je třeba důvod pro přesvědčení, že po roce 1989 je nutné udělat v evropské integraci další velký krok vpřed. Tím měla být Maastrichtská smlouva.

Maastrichtská smlouva se začala vyjednávat na podzim 1991 a měla za cíl přeorganizovat tehdy fungující Evropská společenství do podoby Evropské unie. Tento radikální plán Thatcherová samozřejmě odmítala, protože nechtěla do Bruselu přesouvat žádné další národní kompetence. Maastrichtská smlouva však toto přesně obsahovala. Majorova vláda se s tím musela složitě vypořádat, a to za cenu dojednání trvalých výjimek pro Británii v několika oblastech politiky Evropské unie. „Zemí, která celý ratifikační proces uzavírala, byla Velká Británie. Britská vláda konání referenda

o Smlouvě o EU několikrát odmítla. Text smlouvy proto podléhal pouze schválení obou komor parlamentu. Rozhodnutí o přijetí tohoto dokumentu zastihlo Británii v období hospodářské recese, kdy počet nezaměstnaných stoupl na 2,6 milionu osob a kdy bylo obtížné udržet dosavadní hodnotu libry na finančních trzích. Po přijetí Smlouvy o EU se měl navíc britský příspěvek do rozpočtu Společenství zvýšit o 2 mld. liber.¹⁷

Předmětem největšího sporu byla především EMU neboli Evropská měnová a hospodářská unie. Maastrichtská smlouva totiž zcela jasně říkala, že cílem je do roku 2000 realizovat společnou měnu pro celou EU. S tím nesouhlasila ani Thatcherová ani Major. Většina ostatních západoevropských států to ale byla ochotna podepsat. Výsledkem bylo to, že Majorova vláda si z tohoto cíle dojednala opt-out, a cíl přijmout euro se jí tedy netýká. Podobně to nakonec dopadlo i v Dánsku, kde byla Maastrichtská smlouva ratifikována referendem, a přijetí jednotné měny bylo hlavním důvodem odmítnutí. Poté si dánská vláda vyjednala podobnou výjimku jako Británie, a rovněž tedy není povinna jednotnou měnu přijmout.

Majorově vládě ale vadila i tzv. Sociální charta, která definovala celoevropské závazné sociální standardy včetně maximální délky pracovní doby, sociálního zabezpečení a dalších sociálních parametrů. Tato Charta byla rovněž předmětem sporu, protože podle konzervativců omezovala možnost konkurence mezi jednotlivými národními sociálními systémy a zaváděla do Británie v mnoha směrech zpátky moc odborů, což bylo již v důsledku thatcheristické revoluce nemyslitelné. Také v tomto směru si Majorova vláda dojednala výjimku, kterou zrušila později až Blairova vláda. S těmito výjimkami nakonec Británie Maastrichtskou smlouvu ratifikovala a umožnila jí vstoupit v platnost.

Rok 1992 byl pro Majora klíčový, protože Dolní sněmovně končilo volební období, a premiér tedy musel vypsát parlamentní volby. Nakonec se konaly na jaře 1992 a pro Majora i pro Konzervativní stranu skončily obrovským úspěchem. Konzervativní strana zvítězila počtvrté v řadě za sebou a s historicky rekordním absolutním počtem získaných hlasů, který poprvé překonal metu 14 milionů. Volby se konaly 9. dubna 1992. Konzervativci získali 336 křesel, což bylo o 40 méně než minule, ale stále většina. Dostali 14 093 007 hlasů, což bylo 41,9 %. Labouristé vedení Neilem Kinnockem

¹⁷ Fiala, Petr – Krutílek, Ondřej – Pitrová, Markéta: *Evropská unie, 3. aktualizované a doplněné vydání*, CDK, Brno, 2018, s. 147.

sice posílili o 42 křesel a získali celkem 271 mandátů, ale na vítězství to opět nestačilo. Labouristé obdrželi 11 560 484 hlasů, což bylo 34,4 %. Liberální demokraté získali pouze 20 míst, což bylo o 2 méně. Pro tuto formaci nově sloučených liberálů a sociálních demokratů hlasovalo 5 999 606 voličů, což bylo 17,8 %. John Major tak mohl zformovat další konzervativní vládu, která vydržela až do roku 1997. Major zvítězil a stal se opět premiérem. Ještě ten samý rok však musel spolkout velmi hořkou pilulku v podobě události, která se nazývá „černá středa“.

Označuje se tak den 16. září 1992, kdy skupina finančních spekulantů vedená finančníkem Georgem Sorošem podnikla úspěšný spekulativní útok na kurz britské libry. Britská vláda a britská centrální banka utratily spoustu peněz, aby udržely libru v Evropském měnovém systému při stanoveném kurzu. Nakonec je ale spekulanti přetlačili, a vláda musela libru z EMS stáhnout a sledovat pokles jejího kurzu. Tato událost ukázala rostoucí sílu deregulovaných světových finančních trhů a slabost britské i jiných vlád tvář v tvář jejich finančnímu tlaku. Pro Majora to byl políček mimořádný, protože to fatálně oslabilo víru voličů v ekonomickou kompetenci toryů.

Klesající podpora veřejnosti pro konzervativce se ukázala v plné síle při volbách do Evropského parlamentu, které se konaly v roce 1994. V Británii se v těchto volbách volilo 87 europoslanců a volební účast byla 36,4 %. Labouristé dosáhli obrovského vítězství se ziskem 62 mandátů. Konzervativci získali pouze 18 mandátů, liberální demokraté a SNP získali po 2 mandátech a tři menší strany obdržely každá 1 mandát. Tyto volby byly v Británii přelomové, protože labouristé zde v celonárodních volbách zvítězili poprvé od roku 1974. Dosavadní volební hegemonie konzervativců se rozpadla.

Rozpory ohledně směřování evropské politiky se v Konzervativní straně v dalších letech prohlubovaly. Jejich neustálé veřejné ventilování Majorovu vládu oslabovalo. Navíc v roce 1994 získala v podobě nového mladého lídra labouristů Tonyho Blaira velmi silného protivníka. Major se snažil situaci řešit v roce 1995 výzvou kritikům, ať se mu postaví čelem při volbách vůdce strany. Výzvy se chopil vůdce euroskeptiků John Redwood, který ale při hlasování poslanců poměrem hlasů 218 pro Majora a 89 pro Redwooda prohrál. Major si myslel, že to jeho postavení jako vůdce posílí, ale opak byl pravdou. Rozhádaná Konzervativní strana ztrácela voliče, což se projevovalo v dlouhé

sérii doplňovacích voleb, v nichž konzervativci ztráceli jeden mandát za druhým. A to takovým tempem, že do konce roku 1997 v Dolní sněmovně ztratili většinu. Odtud již vedla přímá cesta k moci pro Tonyho Blaira.

I za Majorovy vlády pokračovaly teroristické aktivity IRA v neztenčené míře. Dne 7. února 1991 se stal terčem opět britský premiér, když IRA provedla bombový útok přímo na jeho sídlo v Downing street 10. Následky útoku byly naštěstí velmi omezené. Bombové útoky IRA ale v Londýně pokračovaly i v dalších letech. I přesto Majorova vláda zahájila v roce 1994 mírové rozhovory o budoucnosti Severního Irska, které nakonec dovedl do smluvního konce v podobě Belfastské smlouvy Tony Blair.

Díky tomuto procesu se v 90. letech 20. století podařilo zastavit sektářské násilí a nastoupit cestu mírového soužití v rámci Severního Irska. Nebyl to jednoduchý proces. Vyhlášená příměří se opakovaně porušovala a klid zbraní zdaleka nenastal hned. Uklidnění situace však pomohlo angažmá USA, které vyslaly k mírovým rozhovorům zvláštního vyslance George Mitchella. Pod jeho vedením se nakonec podařilo všechny strany přivést k podpisu mírové dohody.

Velmi negativní zprávou pro Británii bylo naopak vypuknutí tzv. nemoci šílených krav. „Dne 20. března 1996 vystoupil britský ministr zdravotnictví Stephen Dorrell před nabitou sněmovnou s prohlášením o výskytu nemoci dobytka zvané bovino-spongiformní encefalitida (BSE), lidově nemoc šílených krav. Po letech zapírání a zmatků ohledně rizika BSE pro lidský organismus se náhle u řady mladých lidí objevilo cosi, co vypadalo jako nová lidská forma této nemoci takzvaná Creutzfeld-Jacobova choroba. [Struktura nemoci v jejích mozku vypadala podobně jako u krav postižených BSE... Toto prohlášení vyvolalo největší potravinovou paniku v historii. Hysterie médií neznala mezí.“¹⁸

Zvládnutí této situace trvalo několik let a bylo velmi náročné, protože se muselo přistoupit k likvidaci rozsáhlých stád dobytka. Zvládání epidemie mimořádně pošramotilo vztahy mezi Londýnem a Bruselem. Jednalo se totiž o záležitosti spadající do značné míry do kompetence ES a její společné zemědělské politiky.

Pád komunistických režimů ve střední a východní Evropě, sjednocení Německa a rozpad Sovětského

¹⁸ Booker, Christopher – North, Richard: *Skryté dějiny evropské integrace od roku 1918 do současnosti*, Barrister & Principal, Brno, 2006, s. 375–376

svazu v letech 1989–1991 společně představují zásadní předěl v mezinárodních vztazích 20. století. Studená válka těmito událostmi došla ke svému konci. Sovětský svaz jako hegemon východního bloku přestal existovat. V roce 1991 zanikl sovětský vojenský pakt Varšavská smlouva a otázkou bylo, jaké nové bezpečnostní uspořádání se v Evropě vytvoří.

Michail Gorbačov prosazoval paralelní rozpuštění Varšavské smlouvy i NATO a rozsáhlou demilitarizaci Evropy. Tento plán se ale realizace nedočkal. Západ si uvědomil, že NATO je pro něj stále důležité a nechtěl se jej vzdát. Prvním krokem, který potvrdil, že NATO bude nadále hrát důležitou roli v evropské bezpečnostní architektuře, byla skutečnost, že znovusjednocené Německo členem NATO zůstalo. Tím došlo fakticky k prvnímu rozšíření Aliance o bývalou Německou demokratickou republiku.

Pro Británii bylo zcela zřejmé, že Aliance založená na transatlantickém partnerství Evropy a USA s Kanadou musí pokračovat. I když v Británii existovalo v 80. letech silné pacifistické hnutí odmítající jaderné zbrojení, v základní orientaci britské bezpečnostní politiky hrálo NATO vždy klíčovou roli a hraje ji dodnes. Navíc hned na počátku 90. let vypukl ostrý vojenský konflikt v souvislosti s rozpadem Jugoslávie. NATO se tehdy ukázalo být jedinou platformou, která byla schopná účinně zasáhnout a dosáhnout míru.

Británie společně s USA prosazovaly v rámci NATO politiku otevřenosti vůči novým členům. Často se přitom střetávaly s názory Francie a Německa, které se snažily postavit novou evropskou bezpečnostní architekturu na „evropském základě“. K tomu ale nakonec nedošlo, protože ani Francie ani Německo nechtěly utrácet peníze za zbrojení. Naopak se v 90. letech po celé Evropě vybírala tzv. mírová divi-denda a všichni začali na vojenských výdajích šetřit. I Německo nakonec oznámilo USA a Británii, že si přeje, aby na jeho území jejich ozbrojené síly zůstaly. Přestože došlo k zúžení americké vojenské přítomnosti v Evropě, bylo důležité, že v Evropě tyto síly zůstaly a bezpečnostní architektura Evropy po studené válce se vytvořila na transatlantickém základě rozšířením NATO.

V roce 1999 vstoupily do NATO Česko, Maďarsko a Polsko. V roce 2004 potom došlo k dalšímu rozšíření NATO o nové členské státy. Do Aliance vstoupily i tři pobaltské státy, takže NATO se tím rozšířilo i do prostoru ovládaného dříve přímo Sovětským svazem. Rusko sice proti rozšíření NATO protestovalo, ale změnit na tomto kroku nic nedokázalo. Bezpečnostní garance, které poskytuje NATO svým členům, se staly základem stabilizace celého regionu střední a východní Evropy. Právě na tomto základě se mohlo uskutečnit i rozšíření Evropské unie.

Blairova a Brownova vláda – (1997–2010)

V roce 1997 se v parlamentních volbách zrodilo obrovské vítězství „New Labour“ vedené mladým a velmi charismatickým Tonym Blairem. Éra dlouholeté konzervativní vlády trvající osmnáct let skončila. Bylo to především důsledkem fatální rozhádanosti konzervativců v posledních letech vlády Johna Majora. Velkou roli ale sehrálo i to, že Blair výborně mluvil i vypadal. Stará image labouristů jako odborářských strejčů najednou zmizela. Blairovi se podařil neuvěřitelný kousek. Jako první labourista v britských dějinách vyhrál rozdílem třídy, a navíc volební vítězství ještě dvakrát zopakoval v letech 2001 a 2005. To se žádnému labouristovi nikdy nepodařilo.

Parlamentní volby se konaly 1. května 1997. Labouristé v nich získali 418 křesel, což byl nárůst o 147 oproti předchozím volbám. Pro Labouristickou stranu hlasovalo 13 518 167 voličů, což představovalo 43,2%. Konzervativci získali pouze 165 křesel, což bylo o 171

méně než v předchozích volbách. Konzervativci obdrželi pouze 9 600 943 hlasů, což bylo 30,7%. Třetí se umístili Liberální demokraté, kteří získali 46 křesel, což bylo o 26 více než minule. Liberální demokraté získali 5 242 947 hlasů, což bylo 16,8%. Volební účast byla 71%. Celkově to bylo obrovské vítězství pro Blaira, katastrofa pro konzervativce a obrovské posílení pro liberální demokraty. Thatcheristická éra v britské politice skončila a začala éra „New Labour“.

Blair tvořil po celou dobu své vlády tandem s levicověji zaměřeným Gordonem Brownem. Ten byl po celou dobu Blairovy vlády ministrem financí a nakonec Blaira v roce 2007 na postu premiéra nahradil. Pro éru New Labour je charakteristické to, že se britská levice v mnoha směrech smířila s „thatcheristickou revolucí“ a opustila myšlenky na radikální zvyšování daní, znárodnování, jednostranné jaderné odzbrojení a další věci, které měla Labour party ve svém programu až

do konce 80. let 20. století. To byl radikální a nečekaný krok, který měl velký význam jak v Británii, tak také v mezinárodní politice. New Labour se stala v celé Evropě symbolem a vzorem pro modernizaci sociálnědemokratických a socialistických stran. Blair byl v tomto ohledu velmi úspěšný, protože dobře rozuměl aspiracím lidí své generace i britské nátuře. Zkrátka „Cool Britannia“ bylo něco neskutečně atraktivního.

Blairova vláda se pokoušela v mnoha symbolických, ale i podstatných záležitostech odlišit od předchozí konzervativní éry. Nejvýznamnější takovou změnou bylo prosazení tzv. devoluce neboli přenesení některých pravomocí britského parlamentu a vlády na nově vzniklé instituce nižšího řádu. Nejedná se však o decentralizaci státu, jak ji známe například z Francie a už vůbec to neodpovídá federálnímu uspořádání německého typu.

Devoluce v britském podání směřovala k vytvoření samostatných regionálních parlamentů pro Skotsko, Wales a Severní Irsko a vytvoření regionálního shromáždění pro tzv. Velký Londýn a další anglické oblasti. V této oblasti Blairova vláda provedla zásadní ústavní reformu, která výrazně změnila systém vládnutí v Británii. Blairova vláda tím navázala na neúspěšné pokusy o devoluci z doby Callaghanovy vlády.

Dne 11. září 1997 uspořádala Blairova vláda ve Skotsku referendum o vzniku skotského parlamentu. Účast v referendu byla 60,4 % a byly položeny dvě otázky. První otázka zněla následovně: „Souhlasíte s tím, že by měl být Skotský parlament, jak navrhuje vláda?“ Výsledky byly následující: Pro odpověď ANO hlasovalo 1 775 045 voličů, což bylo 74,29 %. Pro odpověď NE hlasovalo 614 000 voličů, což bylo 25,71 %. Druhá otázka v referendu zněla: „Souhlasíte s tím, aby Skotský parlament měl právo stanovovat daně, jak navrhuje vláda?“ Pro ANO u této otázky hlasovalo 1 512 889 voličů, což bylo 63,48 %. Pro odpověď NE na tuto otázku hlasovalo 870 263 voličů, což bylo 36,52 %. U obou otázek tedy jasně zvítězila odpověď ANO a vláda na základě těchto výsledků prosadila legislativu o vzniku Skotského parlamentu a Skotské vlády a těmto institucím svěřila značné pravomoci.

Dne 18. září 1997 uspořádala Blairova vláda podobné referendum také ve Walesu. Zde však byla v referendu položena pouze jedna otázka a to: „Souhlasíte s tím, že by mělo vzniknout velšské shromáždění, jak navrhuje vláda?“ Pro odpověď ANO bylo odevzdáno 559 419 hlasů, což bylo 50,3 %, pro NE bylo odevzdá-

no 552 698 hlasů, což bylo 49,7 %. I zde zvítězilo ANO, ale zdaleka nikoliv tak silně jako ve Skotsku. Blairova vláda tedy i zde přistoupila k vytvoření velšského národního shromáždění.

Dne 7. května 1998 uspořádala Blairova vláda další referendum týkající se tentokrát vzniku úřadu voleného starosty a shromáždění pro Velký Londýn. Otázka položená v referendu zněla: „Jste pro vládní návrh na vznik Úřadu Velkého Londýna tvořeného voleným starostou a odděleně voleným shromážděním?“ Pro odpověď ANO hlasovalo 1 230 739 voličů, což bylo 72,01 %, pro NE hlasovalo 478 413 voličů, což bylo 27,99 %. Účast v tomto referendu byla pouze 34,6 %. Přesto výsledek byl jednoznačný a Blairova vláda na jeho základě přijala legislativu o vzniku tohoto nového úřadu pro Londýn. Úřad začal fungovat v roce 2000.

Ještě předtím byla 10. dubna 1998 podepsána v Belfastu tzv. Velkopáteční dohoda. Jednalo se vlastně o dvě smlouvy. První byla smlouva mezi politickými stranami Severního Irsku a britskou vládou o ustavení Severoirského shromáždění a severoirské exekutivy a o zastavení násilí. Druhá byla mezinárodní smlouva mezi Británií a Irskem o vzájemných vztazích především v relaci Irsko–Severní Irsko. Velkopáteční dohoda byla následně dána ke schválení do referenda v Irsku a v Severním Irsku. Referendum v Severním Irsku schválilo velkopáteční dohodu, když 71,12 % voličů hlasovalo ANO. Proti hlasovalo 28,88 % voličů. V Irsku byla Velkopáteční dohoda rovněž schválena v referendu, když pro hlasovalo 94,39 % hlasujících a proti bylo 5,61 %. Těmito referendy, zákony a smlouvami se Británie poměrně rozsáhle transformovala do podoby, kterou si drží prakticky do současnosti.

Kromě tzv. devoluce se velkou změnou stala i změna volebního systému pro volby do Evropského parlamentu. Dosavadní většinový systém vycházející z britské westminsterské tradice byl pro volby britských europoslanců opuštěn a nahrazen volebním systémem více proporčním. To se při pohledu z evropského kontinentu zdá být zcela nepodstatné, ale pro Británii se jednalo o naprosto převratnou věc.

První volby do Evropského parlamentu dle tohoto nového volebního systému se konaly v roce 1999. Británie měla tehdy stále 87 křesel v Evropském parlamentu. A výsledky byly tentokrát pro labouristy méně příznivé. Konzervativci zvítězili se 36 mandáty a labouristé byli se ziskem 29 mandátů druhí. Velký

úspěch tehdy zaznamenala Liberální demokracie, která získala 10 mandátů, a nově vzniklá strana UKIP získala 3 mandáty. Poprvé získali díky volebnímu systému mandáty také zelení, a to 2, a velšská strana Plaid Cymru získala 2 mandáty. Ostatní tři menší strany získaly po 1 mandátu.

Ve vztahu k Evropě byl Blair poučeným následníkem politiky Johna Majora. Podařilo se mu vyvarovat hlavní chyby konzervativců ve vztahu k EU, kterou bylo rozdělení do nesmiřitelných vnitrostranických skupin. Blair dělal vůči EU politiku bez velkých gest a s maximálním pragmatismem. Lisabonskou smlouvu neblokoval, ale ani ji nějak zásadně nepodporoval. Blair naopak rozšíření EU o nové členské státy ze zemí SVE a další podporoval velmi usilovně. Tato politika byla zcela v souladu s politikou Thatcherové a Majora, kteří věřili, že rozšíření EU bude zpomalovat její prohloubení. Blair tomu věřil také, a proto britská diplomacie tlačila na rychlé a velké rozšíření EU, které se nakonec realizovalo v roce 2004 o deset nových členských států.

Další parlamentní volby se konaly 7. června 2001. Labouristická strana po čtyřech letech u moci prakticky zopakovala svoje předchozí vítězství, když obdržela 413 mandátů. To bylo jen o 5 méně než minule. Labouristé získali 10 724 953 hlasů, což byl 40,7 %. Konzervativci získali pouze 168 křesel, což bylo pouze o 1 více než minule. Celkově konzervativci obdrželi 8 357 615 hlasů, což představovalo 31,7 %. Na třetím místě skončili opět liberální demokraté, kteří získali 52 mandátů, což bylo o 6 více než minule. Pro tuto stranu hlasovalo 4 814 321 voličů, což bylo 18,3 %. Zajímavostí těchto voleb byla mimořádně nízká volební účast, pouze 59,4 %.

Předělem v globální politice se staly teroristické útoky provedené skupinou sebevražedných atentátníků z organizace al-Káida na území USA. Během koordinovaného teroristického útoku byla unesena čtyři civilní letadla. Dvě z nich narazila do budovy Světového obchodního centra v New Yorku, třetí letadlo narazilo do budovy Pentagonu ve Washingtonu a čtvrté skončilo pádem v poli v Pensylvánii. Celkem přišlo při útocích o život 3000 osob včetně všech atentátníků. Americký prezident Bush mladší den poté vyhlásil „Válku proti terorismu“ a zahájil globální kampaň za likvidaci organizace al-Káida a jejích spolupracovníků a pomahačů. Ještě na podzim 2001 provedly USA invazi do Afghánistánu, kde se nacházely vojenské základny a úkryty teroristů. Protiteroristické úsilí získalo

podporu řady dalších států, které vytvořily politickou a vojenskou koalici. Británie měla na základě rozhodnutí Blairovy vlády v této koalici místo druhého nejsilnějšího účastníka, a to jak v rozsahu nasazených vojenských sil a prostředků, tak také ve finančním a politickém krytí.

Blair se tak rozhodl nikoliv s ohledem na spojenecké vazby, ale ze skutečného přesvědčení o správnosti této politiky. Ve svých pamětech se Blair k těmto událostem rozsáhle vrací a obhajuje je: „Ve dvou věcech jsem měl nicméně jasno. Za prvé, že musíme Saddáma přinutit, aby se podřídil rezolucím OSN, že léta obstrukcí a nespolupráce musí skončit. A za druhé, že Británie musí dál stát s Amerikou „bok po boku“. Není to tak neohrabaná a bezmyšlenkovitá politika, jak se může zdát. Neznamenalo to, že jsme obětovali své národní zájmy ve prospěch těch jejich, nebo jim dokonce přenechali výkon naší zahraniční politiky. Znamenalo to, že spojenectví mezi našimi dvěma zeměmi bylo životně důležitým strategickým zájmem a z mého pohledu nesmírně důležitou strategickou výhodou Británie.¹⁹

V roce 2003 na základě podezření z vývoje zbraní hromadného ničení a kontaktů s al-Káidou rozhodl americký prezident s podporou britského premiéra o vojenské akci proti režimu Saddáma Husajna v Iráku. Pod vedením USA byla zformována vojenská a politická koalice, jejíž základ tvořili Američané, Britové, Australané a Poláci. Bylo zformováno 17 divizí o síle 300 000 mužů, kteří 20. března 2003 zahájili útok na Irák. Válka byla rychlá a úspěšná. Bagdád byl dobyt 12. dubna 2003. Saddám Husajn byl dopaden a následně popraven. Následná poválečná rekonstrukce se ale ukázala být daleko složitější, než se očekávalo. Permanentní nestabilita nutila koalici k tomu, aby v Iráku udržovala své vojáky až do 15. prosince 2011.

Pro britského premiéra byla válka v Iráku osudovým tématem, protože se po válce ukázalo, že podezření z vlastnictví zbraní hromadného ničení se nezakládalo na pravdě. Britské ztráty navíc nebyly úplně zanedbatelné. Během války v Iráku padlo 179 britských vojáků a 2746 jich bylo zraněno. Tyto skutečnosti byly jednou z příčin pádu Blairovy popularity.

Na druhou stranu je nutné zmínit, že válka s terorismem nebyla zdaleka jen americkou záležitostí v reakci na 11. září 2001. Teroristické útoky velkého rozsahu

¹⁹ Blair, Tony: *Moje cesta*, Práh, Praha, 2011, s. 397

zažila i Evropa. Dne 11. března 2004 byly spáchány sebevražednými útočníky bombové útoky v Madridu, kde způsobily 191 mrtvých 2050 zraněných. Dne 7. července 2005 dorazila tato vlna i do Londýna. Zde skupina mladíků pákistánského původu, ale narozených v Británii, provedla sebevražedné bombové útoky v centru města. Zabito bylo 56 osob a přes 700 osob bylo zraněno. Podle vyšetřování se neprokázala přímá vazba na al-Káidu. Naopak bylo prokázáno, že útočníci byli motivováni odporem proti účasti Británie na válce v Iráku. Británie proto musela přistoupit k rozsáhlým opatřením, aby čelila této hrozbě.

EU se v roce 2004 rozšířila o Česko, Polsko, Slovensko, Maďarsko, Litvu, Lotyšsko, Estonsko, Kypr, Maltu a Slovinsko. Britská diplomacie přitom kladla vůči nově příchodům zdaleka nejmenší požadavky na přechodná období. Jako klíčové pro další vývoj se ukázalo to, že Blairova vláda vůbec neuplatnila přechodné období na volný pohyb pracovních sil z nových členských států EU. Tento liberální přístup získal Británii v nových členských státech EU velké sympatie. Vzhledem k tomu, že Němci, Francouzi a další státy přechodná období až na dobu 7 let uplatnili, vznikl velký migrační proud z nových členských států právě do Británie.

Volby do Evropského parlamentu konané v roce 2004 byly důležité z toho důvodu, že se volilo po největším rozšíření celkem v 25 státech Evropské unie. Evropský parlament se tomuto nárůstu počtu států v EU přizpůsobil, a počet britských křesel se proto snížil na 78 míst. Volební účast byla 38,5 % a konzervativci zvítězili s 27 získanými mandáty. Labouristé byli druzí se ziskem 19 křesel. Obě tradiční strany však oproti minulosti výrazně ztratily jak hlasy, tak i křesla. Naopak velmi posílila strana UKIP, která získala 12 mandátů. Stejně tak posílili Liberální demokraté, kteří získali také 12 mandátů. Zelení a SNP měli po 2 mandátech a čtyři menší strany po 1 mandátu. Výsledky těchto voleb ukazovaly na to, že labouristé ztrácí popularitu, což se dávalo do souvislosti s nepopulární účastí Británie ve válce proti Iráku.

Blairova vláda se nevyhnula ani jednání o osudu britského rabatu, který pro Británii dohodla vláda Margaret Thatcherové. Mechanismus rabatu byl nastaven poměrně spravedlivě, ale po rozšíření EU v roce 2004 se rozpočtové poměry EU začaly zásadně měnit. Francie a řada dalších států ostře tlačily na to, aby se britský rabat zrušil nebo alespoň radikálně omezil. Blair však s ohledem na domácí publikum opustit rabat v žádném případě nemohl. Výdaje na financování nových

členských států však byly tak vysoké, že při jednání o víceletém finančním rámci pro roky 2007–2013 nakonec souhlasil s tím, že se parametry rabatu zmírnily. V prosinci 2005 Blair souhlasil s tím, že zhruba 20 % rabatu pro období 2007–2013 Británie nezískala zpět, a tyto prostředky byly využity pro financování nových členských států.

Dne 5. května 2005 se konaly další parlamentní volby. Labouristé vedení Tonym Blairem v nich dosáhli historického třetího volebního vítězství v řadě za sebou. Labouristická strana získala 355 mandátů, což bylo o 58 méně než minule, ale stále pohodlná většina. Labouristé obdrželi 9 552 436 hlasů, což bylo 35,2 %. Počet hlasů pro labouristy však ukazoval, že podpora strany je na ústupu. Konzervativci vedení Michaellem Howardem získali 198 mandátů, což bylo o 32 více než minule. Pro konzervativce hlasovalo 8 784 915 voličů, což bylo 32,4 % hlasů. Liberální demokraté byli opět třetí, ale opět posílili. Získali 62 mandátů, což bylo o 10 více než minule. Pro liberální demokraty hlasovalo 5 985 454 voličů, což bylo 22 %. Na základě výsledků těchto voleb se zformovala třetí Blairova vláda.

Velké téma Blairovy a Brownovy vlády byla také otázka přijetí eura v Británii. Blair byl v tomto ohledu ze začátku velkou nadějí evropských federalistů. Nakonec z toho ale nic nebylo. Blair k tomu píše ve svých pamětech: „S eurem jsem měl jeden podstatný problém. Principiálně jsem vstup do systému jednotné měny podporoval a znal jsem politické argumenty pro: bylo lepší se přidat a jako plnoprávný člen se podílet na evropských ekonomických rozhodnutích. Jiné politické argumenty však velmi jasně hovořily proti vstupu. Vždy jsem svým spolupracovníkům zdůrazňoval, že vstup do eura je především ekonomickou otázkou. Už jenom v názvu se mluví o ekonomické a monetární unii. Pokud by se vstup do eurozóny nejevil pro Británii jako jasně ekonomicky výhodný, byl by politicky neprodejný, tj. politický problém pramenil z ekonomické stránky věci. O jednoznačné ekonomické výhodnosti přitom nemohla být řeč.“²⁰

Proti přijetí eura v Británii byl zásadně ministr financí Gordon Brown. První Blairova vláda fungovala v době, kdy se společná měna euro zrodila. Blair se v mnoha rozhovorech hlásil k tomu, že si přeje, aby euro bylo úspěšné. Pro Británii mělo být přijatelné za předpokladu, že bude splňovat „5 ekonomických testů“ a Britové jej přijmou v referendu. To bylo maximum, které

20 Op. cit., s. 525.

si mohl dovolit. Po celou dobu Blairovy vlády tedy Britové sdělovali, že jsou vůči euro poměrně otevření. Situace se zásadně změnila během hospodářské krize, která začala v USA na podzim 2008 a postupně se přelila i do Evropy. Euro se během této krize ukázalo být velmi slabé a zranitelné. Jeho do té doby mírná atraktivita pro Británii zcela zkolabovala. Když Blair předal premiérství Brownovi, britská vstřícnost vůči euru skončila.

K předání vůdcovství labouristické strany i premiérství došlo mezi Tonym Blairem a Gordonem Brownem 27. června 2007. Jistou roli v tom sehrála symbolika, protože Blair chtěl mít odslouženo v premiérském křesle deset let, což se mu nakonec splnilo. Rovněž Brown dosáhl rekordu v délce angažmá ve funkci ministra financí. Brown se tedy stal premiérem. Jeho období ve funkci bylo poznamenáno nejvíce světovou finanční a hospodářskou krizí, která se rozvíjela od podzimu 2007 a naplno vypukla na podzim 2008. Rozsah této krize byl mimořádný. V historické perspektivě se jednalo o druhou největší hospodářskou krizi po velké depresi ze začátku 30. let 20. století.

První signály o blížících se finančních potížích se objevily již v srpnu 2007, kdy jedna z největších evropských bank BNP Paribas signalizovala potíže s financováním hypotečních zástav. Krátce poté, 14. září 2007, se podobný problém týkal také britské banky Northern Rock. Banka je nucena půjčovat si velké sumy peněz na financování nedobytných hypotečních pohledávek. Bance hrozila krize likvidity, což vedlo veřejnost k „runu na banku“, kdy se tvoří fronty klientů žádajících o vyzvednutí svých peněz.

V britské historii je to první případ „runu“ po 150 letech. Britská vláda tady poprvé intervenovala poskytnutím mimořádné půjčky. Situace banky se stabilizuje, ale nikoliv na dlouho. Vláda a britská centrální banka se snaží banku Northern Rock zachránit zprostředkováním převzetí jinou, zdravější bankou. Dva takové pokusy jsou ale neúspěšné. Vzhledem k tomu, že situace banky není nadále příznivá, rozhoduje britská vláda 17. února 2008 o tom, že banku znárodní. Ministr financí Alistair Darling oznámí, že se jedná o krátkodobé řešení situace. Ve vlastnictví státu je banka nakonec čtyři roky a poté je opět prodána do soukromého sektoru.

V plné míře finanční krize propukla v září 2008 v USA. Nejprve americká vláda 7. září zachraňuje dvě obří hypoteční firmy Fannie Mae a Freddie Mac. To signalizuje velký rozsah problému s nesplácenými hypotékami.

Dne 15. září potom následuje gigantický bankrot investiční banky Lehman Brothers. Krize okamžitě přeskočí Atlantik do Británie. Zde je 17. září dočasně zachráněn od bankrotu největší britský poskytovatel hypoték firma HBOS. Záchrana má podobu převzetí od firmy Lloyds TSB. Na konci září potom bankrotují americké banky Wachovia a Washington Mutual. A 30. září irská vláda oznamuje, že se zaručuje kompletně za celý irský bankovní sektor. To signalizuje další problémy.

Americká vláda řeší finanční krizi přijetím zákona Troubled Assets Relief Program (TARP) v říjnu 2008. Tento zákon dává vládě právo vykupovat jakákoliv aktiva a poskytovat peníze na záchranu v mimořádném rozsahu. Během října řeší další krizi Island, kde vyhlásují bankrot tři největší banky Glitnir, Kaupthing a Landsbanki. Vzhledem k tomu, že rozsáhle operovaly i na britském trhu, využije Brownova vláda mimořádných kompetencí dle antiteroristického zákona a zmrazí veškeré peníze těchto bank v britských pobočkách. Dne 8. října 2008 podnikne osm největších centrálních bank světa koordinovaný krok a sníží základní úrokovou sazbu o 0,5%, aby ulevily finančnímu systému. Krize však je stále ještě v počáteční fázi. Už 13. října 2008 je britská vláda donucena k záchraně několika velkých britských bank, mezi nimiž je Royal Bank of Scotland, Lloyds TSB a HBOS. Všechny tyto banky stály před reálnou hrozbou bankrotu, což by zcela ochromilo britský finanční systém. Záchranný program pro tyto banky byl schválen přes víkend, aby se předešlo „runu“.

Dne 14. listopadu 2008 se schází světoví lídři na summitu G20, kde se diskutuje o koordinaci postupu během finanční krize. Je dohodnuto provést koordinovanou společnou globální akci na podporu světového hospodářství. Globální stimulační balík o rozsahu 5 trilionů dolarů schválila G20 na schůzce 2. dubna 2009. Krize přesto pokračuje dál, a to jak v Británii, tak také ve většině vyspělých států světa. Jako první se z krize dostanou USA již v roce 2010. Naopak evropské státy se potácejí v krizi další roky. V průběhu krize je nutné několikrát sanovat Řecko, ale také Portugalsko, Irsko, Maďarsko a mnoho dalších států. Finanční krize měla v Británii stejně jako v mnoha dalších státech fatální dopad na důvěryhodnost aktuálních vlád. Labouristé ztratili kredit, a to se brzo projevilo ve volbách.

Evropské volby konané v roce 2009 přinesly v důsledku rozšíření EU další snížení počtu britských europoslanců na 72 křesel. Volební účast činila 34,7%. Konzervativci zvítězili se ziskem 26 mandátů, což

bylo opětovně oslabení oproti předchozímu výsledku. Na druhém místě se ale již se ziskem 13 mandátů umístila strana UKIP a teprve třetí byli se ziskem 13 mandátů labouristé. Liberální demokraté získali 11 kře-

sel. Zelení, BNP a SNP získali každý po 2 mandátech a tři menší strany po 1 mandátu. Z výsledků bylo patrné, že pozice labouristů slábne. To se ostatně potvrdilo v následujícím roce při parlamentních volbách.

Cameronova vláda – (2010–2016)

David Cameron se stal britským premiérem v roce 2010, když se mu podařilo vyhrát parlamentní volby. Malé vítězství konzervativců v roce 2010 ukončilo dlouhou éru dominance labouristů z let 1997–2010. Vítězství kalila nutnost sestavit po dlouhé době koaliční vládu s Liberálními demokraty. Cameronovi bylo v době zvolení čtyřiačtyřicet let a byl zdaleka nejmladším britským premiérem za posledních dvě stě let. Premiérem se ale stal za Konzervativní stranu, a ta byla a stále je v otázce evropské integrace hluboce rozdělená.

Parlamentní volby se konaly 6. května 2010. Dosud vládoucí labouristy vedl do voleb Gordon Brown a výsledky byly pro jeho stranu zklamáním. Labouristé získali pouze 258 křesel, což bylo o 97 méně než minule. Pro stranu hlasovalo 8 609 527 voličů, což bylo pouze 29,0 %. Naopak konzervativci vedení Davidem Cameronem velmi posílili. Získali 306 mandátů, což bylo o 108 více než minule. Strana získala 10 703 754 hlasů, což bylo 36,1%. Na třetím místě skončili se ziskem 57 mandátů liberální demokraté, kteří získali 57 mandátů. To bylo sice o 5 méně než minule, ale stále na poměry strany výborný výsledek. Liberální demokraté získali 6 836 824 hlasů, což představovalo 23 %. Na základě těchto výsledků byla zformována koaliční vláda konzervativců a liberálů v čele s Cameronem a liberálním vicepremiérem Cleggem.

Koaliční vládnutí nemá v Británii s výjimkou přechodných období nebo války žádnou tradici. První Cameronova vláda byla první koaliční vládou, která vydržela celé volební období od Churchillova válečného kabinetu. Součástí koaliční dohody mezi konzervativci a liberálními demokraty bylo ustanovení o tom, že se uskuteční celonárodní referendum o novém volebním systému do Dolní sněmovny. Tento požadavek do koaliční smlouvy prosadili liberální demokraté, respektive jednalo se o kompromis, který měl rozhodnout spor o to, jak změnit volební systém do Dolní sněmovny.

Vzhledem k přirozené povaze britského většinového systému a rozdělení přízně voličů totiž dochází k trvalému jevu, že strana s třetím nejvyšším počtem

získaných hlasů je v Dolní sněmovně radikálně „podreprezentována“ a naopak první dvě strany jsou „nadreprezentovány“.

Vyjádřeno v číslech například z parlamentních voleb 2010 je to vidět velmi markantně. Konzervativci získali 36,1% hlasů a za to obdrželi 47% křesel. Labouristé získali 35,2% hlasů a za to obdrželi 39% křesel. Liberální demokraté ale naopak získali 22% hlasů a za to obdrželi pouze 8% křesel. Tento rys volebního systému se od roku 1945 neustále opakuje ve všech parlamentních volbách. Strana, která končí třetí v pořadí získaných hlasů, tak má neustále oprávněný pocit, že je v Dolní sněmovně zastoupena nespravedlivě a z toho vyplývá její trvalý požadavek na změnu volebního systému vedoucí k vyšší reprezentativnosti výsledků. Tento požadavek první dvě strany v situaci, kdy dosáhly většinového postavení, vždy ignorovaly. Jakmile však dojde k situaci „hung parliament“, kdy není v Dolní sněmovně jasná většina, tento požadavek se vždy opět dostane na stůl.

Konzervativci přirozeně nechtěli stávající systém opustit, a tak bylo dohodnuto, že věc bude rozhodnuta referendem. Toto referendum se konalo 5. května 2011 společně s komunálními volbami. Otázka do referenda byla položena následovně: „V současnosti Spojené království používá k volbě poslanců Dolní sněmovny systém „první na čáře“. Měl by se místo něj zavést alternativní systém volby?“

Výsledky referenda byly pro liberální demokraty zklamáním. Účast v referendu byla 42,2%. Pro ANO bylo odevzdáno 6 152 607 hlasů, což bylo 32,1%. Pro NE bylo odevzdáno 13 013 123 hlasů, což bylo 67,9%. Výsledek byl jednoznačný, a volební systém se proto nezměnil a používá se dosud. Výsledek tohoto referenda posílil pozici Davida Camerona a jeho konzervativců.

Stejně jako Thatcherová šla do války o Falklandské ostrovy, Major do války o Kuvajt a Blair do války v Iráku, Cameron se rozhodl jít do války proti Libyi. V roce 2010 vypuklo v Tunisku a následně v dalších státech tzv. Arabské jaro. Jednalo se o masivní poulič-

ní protestní hnutí vedené především mladými lidmi proti zkorumpovaným vládám těchto států. Hnutí se v roce 2011 přeneslo i do Libye. Zde stále ještě vládl již od roku 1969, tedy více než čtyřicet let, diktátor plukovník Kaddáfí. V lednu a únoru 2011 vypukly nepokoje v Libyi v Tripolisu a dalších městech a situace eskalovala do podoby občanské války.

Británie a další západní státy začaly evakuovat své občany z Libye z obav o jejich bezpečnost. Mezitím se situace řešila v RB OSN, kde bylo dosaženo rezoluce 1970, která zavedla sankce vůči režimu. Kaddáfí se však nechtěl za žádnou cenu vzdát a rozhodl se bojovat. Části armády a policie odmítly poslušnost Kaddáfimu a přešly na stranu opozice. Tím vznikla regulérní občanská válka velkého rozsahu. V této situaci se nakonec Británie dostala na chvíli do čela západního světa. V USA totiž vládl prezident Obama, který byl zvolen na základě slibu, že USA po negativních zkušenostech z Afghánistánu omezí své vojenské intervence. Obama proto vůbec nebyl ochoten situaci v Libyi vojensky řešit, a naopak vybídl Evropany, aby se o Libyi postaraly samy. V Evropě se situace vyvinula tak, že se úkolu společně ujala Británie a Francie. Německo se od akce jako obvykle distancovalo.

David Cameron o evropském rozhodování o intervenci v Libyi ve svých pamětech píše: „Nalezl jsem Evropu v pacifistické náladě. Bylo to cítit, když bývalé země východního bloku říkaly: ‚Podívejte se, my jsme si demokracii zavedly skrze naše revoluce, ale tito lidé demokracii vůbec nerozumí.‘ Jižní státy byly nervózní z důvodu své zaměstnanosti otázkou imigrace z Afriky. Němci se opravdu nechtěli zapojit. A Rumunsko, o kterém byste si mysleli, že bude sympatizovat se zemí škrcenou diktátorem, se snažilo celou věc zastavit.“²¹

Britsko-francouzská koalice vedená Cameronem a Sarkozyem se nakonec rozhodla jít do akce. Získala si poměrně širokou podporu jak od USA, tak i NATO a Ligy arabských států. Vojenská intervence západní koalice byla vedena snahou pomoci povstalcům proti režimu Kaddáfího. Akce byla zahájena na základě rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 1973 přijaté v březnu 2011. Vojenská akce měla podobu námořní blokády Libye a zavedení bezletové zóny nad většinou území Libye. Letadla západní koalice útočila na vojenské cíle a síly podporující Kaddáfího.

Díky této vojenské podpoře se libyjským rebelům podařilo vojensky porazit Kaddáfího. Dne 20. října 2011 byl Kaddáfí zabit vojáky rebelů. Tím se jeho režim definitivně zhroutil. V žádném případě však nenastalo uklidnění situace a přechod do normálního stavu. Podobně jako Irák se i Libye po pádu diktátora změnila v nestabilní, rozvrácený stát, který je prakticky neustále ve stavu mírné občanské války. Centrální vláda Libye je od té doby velmi slabá a neschopná kontrolovat celé území státu. Neplánovaným důsledkem tohoto stavu je masivní růst africké migrace směrem do Evropy. Díky tomu, že britské i západní angažmá v konfliktu bylo pouze na moři a ve vzduchu, neupadly západní síly do vleklého konfliktu na zemi jako v Afghánistánu nebo v Iráku. Každopádně je však s odstupem času zřejmé, že snaha zavést demokracii v islámských zemích vnější intervencí, je zpravidla neúspěšná. Ostatně vývoj sousedního Egypta to ukázal velmi jasně.

Další klíčové referendum se uskutečnilo 18. září 2014 ve Skotsku. Jednalo se o referendum o nezávislosti Skotska. Toto referendum bylo vyvoláno jako důsledek odlišného politického vývoje Skotska. Poté co Blairova vláda prosadila tzv. devoluci, vznikl v roce 1997 ve Skotsku v Edinburghu skotský parlament s právem vytvářet v dohodnutých oblastech zákonodárství pro Skotsko. Volby do skotského parlamentu se konaly v letech 1999, 2003, 2007, 2011 a 2016. Dominantní pozici ve skotské politice si postupně vydobyla Skotská národní strana, která prosazuje skotskou nezávislost. Cameronova vláda stála před rozhodnutím, jak situaci řešit. Nakonec se rozhodla řešit otázku skotské nezávislosti referendem. Pro jeho uskutečnění byla uzavřena smlouva mezi britskou a skotskou vládou a povolení k uskutečnění referenda dal rovněž westminsterský parlament.

Otázkou ve skotském referendu bylo: „Mělo by být Skotsko nezávislou zemí?“ Pro odpověď ANO bylo odevzdáno 1 617 989 hlasů, což bylo 44,7 %. Pro odpověď NE bylo odevzdáno 2 001 926 hlasů, což bylo 55,3 % hlasů. Skotská nezávislost byla v referendu zamítnuta. I zde se jednalo o vítězství Davida Camerona a porážku Skotské národní strany. Otázka skotské nezávislosti se tím vyřešila pouze nakrátko, a to pouze do oznámení výsledku referenda o brexitu. V tomto referendu totiž Skotové na rozdíl od Angličanů většinou hlasovali pro setrvání v EU. Poté se proto otázka dalšího referenda o nezávislosti stala velmi aktuální.

Většinové mínění Konzervativní strany bylo od dob Margaret Thatcherové vůči EU zaměřeno kriticky. Men-

21 Cameron, David: *For the Record*, William Collins, London, s. 277.

šina Konzervativní strany byla vůči EU naladěna relativně pozitivně. Velmi rychlý pohyb evropské integrace vpřed v 90. letech 20. století a v prvním desetiletí 21. století vedl k rostoucímu pnutí uvnitř Konzervativní strany. Dokud byla strana v opozici, nebyl to takový problém. Po jejím návratu k moci v roce 2010 se ale tyto rozpory začaly rychle probouzet a ovlivňovat fungování britské vlády.

Cameron se snažil spory překlenout tím, že v EU budoval antifederalistickou frakci Alianci evropských konzervativců a reformistů (AEKR) a snažil se integrační úsilí eurofederalistů brzdit především odmítáním zvyšovat rozpočet EU a zavádět evropské vlastní zdroje. Tato politika však rozkol v řadách Konzervativní strany nemohla zahladit. Zvláště potom kdy se v britské politice zrodila strana UKIP, která začala s populistickými útoky na EU. Její přímočará politika odebírala konzervativcům hlasy.

V roce 2014 se konaly volby do Evropského parlamentu, které dopadly pro vládní konzervativce i pro jejich liberálně demokratické koaliční partnery velkou prohrou. Naopak vítězství slavila strana UKIP, která získala 24 mandátů. Labouristé obsadili s 20 mandáty druhé místo a konzervativci byli až třetí s 19 mandáty. Zelení posílili na 3 mandáty a Liberální demokraté naopak získali pouze 1 mandát. Skotská strana SNP získala 2 mandáty a zbylé čtyři malé strany získaly po 1 mandátu. Výsledek voleb ukazoval, že britská veřejnost je nespokojená jak s vládou, tak také s postavením Británie v EU. Volební vítězství UKIP ukazovalo, že Británie se s EU začíná rozcházet.

V reakci na to se Cameron rozhodl k radikálnímu kroku. Ještě před parlamentními volbami konaný-

mi v roce 2015 slíbil, že pokud Konzervativní strana vyhraje volby, vyhlásí referendum o členství Británie v EU. Cameron se tímto slibem snažil jednak čelit nástupu strany UKIP a dále chtěl sjednotit řady vlastní Konzervativní strany. Cameron byl přesvědčen o tom, že v referendu zvítězí varianta „Remain“ tj. že Británie zůstane v EU. Při takovém výsledku hlasování by potom mohl snadno zpacifikovat své euroskeptické poslance odkazem na výsledky referenda. Následující vývoj ale šel poněkud překvapivě jinudy, než si Cameron přál.

Parlamentní volby se konaly 7. května 2015. Konzervativci vedení Cameronem získali 330 křesel, což bylo o 24 více než minule. Konzervativci obdrželi 11 334 226 hlasů, což představovalo 36,9 %. Labouristé vedení Edem Milibandem získali 232 křesel, což bylo o 26 méně. Pro labouristy hlasovalo 9 347 273 voličů, což bylo 30,4 %. Obrovským úspěchem bylo 56 mandátů, které získala skotská strana SNP. To představovalo nárůst o 50 křesel. SNP obdržela 1 454 436 hlasů, což bylo 4,7 %. Naopak velkým neúspěchem skončily volby pro liberální demokraty. Ti získali pouze 8 křesel a ztratili jich 49. Celkem obdrželi 2 415 916 hlasů, což bylo 7,9 %. Účast v Cameronově vládě se tedy liberálním demokratům nevyplatila.

Volby v roce 2015 David Cameron pohodlně vyhrál a musel se rozhodnout, jak naloží se svým slibem. V souladu s britskou politickou tradicí se jej rozhodl splnit a skutečně referendum o členství v EU vypsat. K tomu se připojila i labouristická strana a obě hlavní strany britské politiky se tedy veřejně zavázaly, že budou výsledek referenda respektovat. Odtud už vedla přímá cesta k referendu, které se konalo v roce 2016.

Referendum 2016

Referendum se konalo 23. června 2016. Hlasování mělo dvě možnosti: Pro „Leave“, tedy odejít z EU, hlasovalo 51,9 % a pro „Remain“, tedy zůstat, hlasovalo 48,1 %. Regionálně byly výsledky rozloženy velmi zajímavě, protože ve Skotsku a v Severním Irsku zvítězilo stanovisko zůstat, rovněž v Londýně a některých dalších velkých městech byla většina pro zůstat. Naopak britský a velšský venkov hlasoval masivně pro odchod.

Výsledek byl poměrně překvapivý, protože během kampaně průzkumy veřejného mínění avizovaly opačný výsledek. Každopádně výsledek byl jednoznačný

a celá britská politická scéna se zavázala jej respektovat. Premiér Cameron, který se během kampaně angažoval na straně zastánců členství v EU, v reakci na výsledek referenda rezignoval. Ve funkci premiéra jej nahradila Theresa Mayová, která byla v jeho vládě ministryní vnitra a patřila rovněž jako Cameron do táboru těch, kteří chtěli v EU zůstat. Výsledek hlasování předurčil vývoj vztahu EU a Británie v dalších letech.

Zůstává otázkou, zda je možné a správné řešit tak komplexní vztah, který představuje členství státu v tak rozvinuté nadnárodní organizaci, kterou se stala EU.

Lze samozřejmě položit veřejnosti otázku, zda zůstat, nebo odejít. Odpověď ANO, nebo NE nám ale řekne pouze velmi málo o tom, co bude následovat. Zvláště nakonec Brity zvolená varianta „odejít“ neříká vůbec nic o tom, jak má vypadat vztah mezi EU a Británií. Základem EU je uspořádání obchodních vztahů do podoby „obchodního bloku“, kde uvnitř jsou zrušeny hranice a téměř všechna obchodní omezení a navenek je jednotná obchodní politika vůči třetím zemím. Když Británie z EU odejde, je otázkou, na jakém právním základě budou fungovat obchodní vztahy mezi britskými a evropskými subjekty. A zde se nám naskytá několik možností, dle již existujících vzorů. Můžeme si tak představit vztah Británie a EU dle vzoru Švýcarska, Norska nebo Kanady. Jakýkoliv takový vztah ale vyžaduje politickou a právní dohodu v podobě smluvního dokumentu. Pokud taková dohoda není uzavřena, řídí se obchodní vztahy dle pravidel Světové obchodní organizace (WTO).

Pro Británii je nyní hlavním problémem ve vztazích s EU a konec konců i s ostatním světem migrace. Británie funguje již více než padesát let jako magnet na lidi z celého světa. Důsledkem její kulturní, ekonomické, finanční, vědecké a vojenské atraktivity je to, že desítky a stovky tisíc lidí se chtějí v Británii natrvalo usadit a žít tam. Tento soustavný příliv nových obyvatel do Británie byl dle analytiků i většiny politiků hlavním důvodem, proč britská veřejnost hlasovala proti setrvání v EU. Jedním z úspěšných sloganů kampaně za odchod bylo „take back control“, což znamenalo to, že britská vláda bude mít opět kontrolu nad migrací.

Proč je migrace v Británii problém? Každoroční růst počtu obyvatel Británie, způsobený masovou migrací je příčinou přelidnění mnoha velkých britských měst a vysokých cen bydlení. Vlastnické i nájemní bydlení je v Británii mnohem dražší než na kontinentu. Migrace však má vážné dopady i na trhu práce, protože nově příchozí migranti jsou levnou pracovní silou, která tvrdě konkuruje místním pracovníkům. Třetí problém spojený s migrací je v rovině vnitřní bezpečnosti. Migranti především z muslimských zemí mají tendenci vytvářet ghetta, kde žije muslimská komunita pohromadě. Na mnoha místech v Británii přitom již její početnost přesahuje počet místních domorodců. V zemi tak vznikají enklávy, kde úplně neplatí vláda britského práva. Dokonce se objevují úvahy od vysoce postavených soudních hodnostářů a politiků, že by se muslimským a jiným komunitám umožnilo žít částečně dle jejich původních právních

a náboženských tradic. Velká část Britů tyto negativní dopady migrace chce řešit tím, že se migrace prostě omezí. Zde ale narážela na skutečnost, že v rámci EU to činit nemohla.

V rámci Evropské unie platí pravidlo volného pohybu osob, které se vztahuje na všechny občany všech členských států EU. Toto pravidlo vlády členských států EU nemohou nijak omezit. Mají pouze právo v mimořádných případech z důvodu bezpečnosti dočasně omezit vstup do země. Vlády přitom jsou v rámci EU povinny přistupovat k občanům jiných států EU stejně jako ke svým vlastním občanům. To zásadně omezuje možnost britské vlády kontrolovat imigraci. Navíc Blairova vláda při rozšíření EU v roce 2004 a následně v roce 2007 a 2009 vždy na rozdíl od vlády Německa nebo Francie zaujala liberální postoj a vůči uplatnění principu volného pohybu osob nežádala žádné přechodné období.

Naopak jak Německo, tak také Francie a většina dalších původních členských států EU uplatnila sedmileté přechodné období na volný pohyb pracovních sil. Pro Poláky, Čechy, Slováky, Maďary a další občany z nových členských států EU se tedy v roce 2004 otevřela příležitost získat práci pouze v Británii. Důsledkem toho byl masivní nárůst migrace do Británie především z Polska, ale také z dalších členských států EU. Británie se zde stala svým způsobem obětí vlastní vstřícnosti. Kdyby otevřely své pracovní trhy i Německo a Francie, nebyl by migrační tlak na Británii tak silný. Stejného efektu by bylo dosaženo i v případě, že by si i Británie požádala o přechodné období. To se ale nestalo a masivní migrace byla jedním z hlavních důvodů, proč se Britové rozhodli EU opustit. „Přestože v roce 2012 vůdci hlavních politických stran v Británii svorně připustili, že je už počet přistěhovalců neúnosný, trvali stále na svém, že se veřejnost musí se situací smířit. Průzkumy znovu potvrdily, že jejich neschopnost navrhnout nějaké omezení je hlavním důvodem propadu důvěry voličů v politickou reprezentaci.“²²

22 Murray, Douglas: *Podivná smrt Evropy: Imigrace, identita, islám*, LEDA, Praha, 2018. s. 30–31.

Premiéři a královna Alžběta II. Z leva: David Cameron, John Major, Tony Blair a Gordon Brown.

Známý Brexit Bus, se kterým Boris Johnson objížděl v rámci kampaně Spojené království před referendem v roce 2016.

Vláda Theresy Mayové a jednání o odchodu Británie z EU

Když David Cameron po neúspěchu v referendu rezignoval, vybrala si Konzervativní strana jako jeho nástupce Theresu Mayovou, která byla v Cameronově vládě ministryní vnitra. Mayová byla umírněnou a před referendem nepříliš hlasitou zastánkyní toho, aby Británie v EU zůstala. Výsledek referenda ale předurčil její roli v premiérském křesle jako toho, kdo má Británii vyvést z EU. Do funkce premiérky nastoupila 13. července 2016 a z funkce odešla 24. července 2019.

Mayová souhlasila s tím, že brexit neboli odchod Británie z EU musí proběhnout spořádanou formou na základě dohody. Se zahájením procesu odchodu však nijak nespěchala. Průzkumy veřejného mínění ukazovaly její obrovskou popularitu, a naopak propad důvěry v opoziční labouristickou stranu vedenou extrémně levicovým Jeremym Corbynem. Mayová chtěla této situaci využít k posílení pozice svojí i své strany, a proto na jaře 2017 vyhlásila, že se budou konat parlamentní volby. K tomuto kroku ji přitom nic netlačilo. Vidina velkého vítězství však byla lákavá. Během kampaně se ale tato vidina proměnila v trosky.

Parlamentní volby se konaly 8. června 2017 a výsledky byly překvapivě těsné. Konzervativci sice zvítězili se ziskem 317 křesel, ale to bylo o 13 méně než minule, a navíc to již nebyla většina. Konzervativci získali 13 636 684 hlasů, což bylo 42,4 %. Labouristé vedení Jeremym Corbynem získali 262 křesel, což bylo o 30 více než minule. Získali 12 878 460 hlasů, což bylo 40,0 %. Na třetím místě opět skončili s počtem 35 mandátů skotští nacionalisté (SNP) v čele s Nicolou Sturgeonovou. Ztratili sice 21 mandátů, ale stále dominují skotské politice. Získali 977 569 hlasů, což představovalo 3 %. Čtvrtí byli liberální demokraté vedení Timem Farronem, kteří získali 12 mandátů, tedy o 4 více než minule. Obdrželi 2 371 910 hlasů, což bylo 7,4 %. Silný výsledek s 10 mandáty získali ulsterští unionisté ze strany DUP. Volilo je 292 316 voličů, což bylo 0,9 %.

Konzervativci sice volby vyhráli, ale nezískali většinu hlasů v Dolní sněmovně. K získání většiny využili spolupráci se severoirskými unionisty, kteří mají ke konzervativcům blízko. Novou vládu se tedy Mayové podařilo sestavit, ale pachuť z nepodařeného politického kroku zůstala. Mayová se domnívala, že si volbami posílí i vyjednávací pozici vůči Bruselu. Nakonec došlo k přesnému opaku, protože ulsterští unionisté, kteří drželi její vládu u moci, vznášeli zásadní požadavky týkající se dohody mezi EU a Británií.

Zásadní okolností brexitu je skutečnost, že podle britské právní tradice má referendum pouze poradní funkci. Suverénem je v britském právním systému parlament a britský nejvyšší soud rozhodl na základě dotazu vlády, že o odchodu Británie z EU musí rozhodnout parlament. Zároveň Lisabonská smlouva, která je právním základem současné EU, jasně stanoví, že z EU se může vystoupit procedurou dle článku 50. Členský stát má právo podat žádost o vystoupení a potom následuje dvouletá lhůta, kdy mají být smluvně dojednány podmínky ukončení členství.

Britská vláda článek 50 aktivovala dne 29. března 2017 a odchod Británie byl stanoven na 29. březen 2019. Dohoda o ukončení členství byla dojednána během roku 2018 a v lednu 2019 byla předložena ke schválení do Dolní sněmovny. Ta ji dne 15. ledna 2019 zamítla. Pro dohodu hlasovalo pouze 202 poslanců a proti smlouvě 432 poslanců. Následně byl 29. ledna 2019 ve sněmovně přijat návrh poměrem hlasů 317 ku 301, kterým byla vláda pověřena vyjednávat o změnách v dosavadní smlouvě. Dne 10. dubna 2019 bylo na summitu EU v Bruselu dohodnuto, že lhůta pro odchod Británie z EU se prodlužuje do 31. 10. 2019.

Hlavním problémem stále zůstává budoucí podoba vztahů mezi Británií a EU. Vyjednávání mezi EU a Británií o rozvodové dohodě vedlo ke kompromisu, který se blížil nejvíce asi modelu vztahů, který nyní existuje mezi EU a Norskem. Mezi EU a Británií měl zůstat zachován volný pohyb zboží, služeb a kapitálu a zrušen měl být volný pohyb osob. Británie rovněž měla nadále akceptovat evropské parametry zboží. Ve vyjednávání se ale ukázala být jako hlavní problém tzv. irská otázka. Zde se jedná o starý problém, který byl vyřešen jednáním v 90. letech 20. století, kdy bylo dosaženo míru mimo jiné i díky tomu, že oba státy, tedy jak Británie, tak také Irsko, jsou členy EU. Hranice mezi Irskem a Severním Irskem v důsledku těchto dohod z 90. let de facto přestala existovat. Po vystoupení Británie z Irska je ale zřejmé, že situace se právně zásadně změní. Irsko tedy uvnitř EU tlačilo na to, aby vztahy mezi Irskem a Severním Irskem dojednané za Blairovy vlády, tj. především volný pohyb na irské hranici, zůstaly zachovány i po vystoupení Británie z EU. Stejně stanovisko ostatně podporovali také ulsterští unionisté v britském parlamentu, kteří zároveň drží nad vodou vládu Theresy Mayové i vládu Borise Johnsona. Na druhé straně jsou však v Konzervativní straně suverenisté, kteří jakékoliv omezení suverenity Londý-

na nad Ulsterem odmítají z principu. Otázkou do budoucna totiž je to, zda opravdu bude zachován volný pohyb zboží mezi EU i Británií. V případě, že zachován nezůstane, musí se na hranici proclít. V takovém případě ale nemůže existovat volně přístupná „díra“, která umožní evropskému zboží vstup do Británie, aniž by bylo zkontrolováno a procleno. Otázka „irské pojistky“ však nesouvisí pouze s byznysem, ale také s ambicemi na sjednocení „celého Irsku“, které v Irsku i v Severním Irsku stále existují.

Spory o irskou hranici i o další parametry vztahu mezi Británií a EU měly závažný dopad do fungování vlády Theresy Mayové. Uvnitř vlády se vytvořila skupina vedená premiérkou a ministrem financí, která v zásadě chtěla protlačit parlamentem dohodu s EU. Na druhé straně existovala proměnlivá skupina oponentů, kterým na dohodě vždy něco vadilo. Společným jmenovatelem těchto politiků byla snaha o co nejtvrdší „brexit“, tj. o co největší přerušování vztahů mezi EU a Británií. Vůdčí postavou tohoto tábora se stal Boris Johnson, který zastával ve vládě post ministra zahraničí, ale pro nesouhlas s obsahem dohody na svůj post v létě 2018 rezignoval.

Premiérka Mayová se pokusila svou dohodu dojednat s EU do Dolní sněmovny předložit ještě dvakrát. Poté co se jí nepodařilo získat podporu všech svých poslanců, obrátila se s nabídkou k jednání na předáka labouristů Jeremyho Corbyna. Ani v případě labouristů však podporu nezískala. Labouristé jsou přitom vůči EU daleko méně kritičtí než konzervativci, a měli by tedy mít zájem na dosažení dohody mezi Británií a EU. Ve vedení labouristů ale zvítězil názor, že je konzervativce potřeba nechat vykrváčet ve vnitřních rozbrojích a nijak jim nepomáhat. V důsledku tohoto postoje labouristů a odporu suverenistů uvnitř Konzervativní strany se Mayové nepodařilo pro dohodu získat většinu Dolní sněmovny.

Jelikož se vládě Theresy Mayové nepodařilo získat podporu Dolní sněmovny pro brexitovou dohodu a zároveň se tatáž sněmovna usnesla, že vláda má dále usilovat o dohodu, začal být problém s časem. Dle postupu, popsaném v článku 50 Lisabonské smlouvy, měla Británie z EU vystoupit na konci března 2019. To ale nebylo možné, protože nebylo dosaženo dohody. Britská vláda se rozhodla v této situaci požádat o prodloužení lhůty pro odchod z EU. Summit EU v Bruselu konaný dne 10. dubna 2019 vyšel této žádosti vstříc a stanovil nový termín odchodu do 31. října 2019.

Rozhodnutí o prodloužení termínu odchodu Británie z EU mělo závažné dopady jak v Británii, tak také v EU. Obě strany totiž úpěnlivě lpí na dodržování platného práva a procedurálních pravidel. A z těchto pravidel vyplývá, že pokud je Británie členským státem EU, mají se v ní konat volby do Evropského parlamentu, plánované v celé EU na květen 2019. Původní termín odchodu byl volen právě s ohledem na ukončení mandátu Komise, Rady i Parlamentu. Nyní tento záměr padl a narychlo se musely uskutečnit volby i v Británii, která s tím původně vůbec nepočítala. Dopady tohoto kroku na britskou politiku byly drtivé a vedly k pádu vlády Theresy Mayové. Právě neschopnost prosadit brexit a rozhádanost vlády vedla k obrovskému propadu konzervativců v těchto volbách, kde nakonec získali pouze 4 mandáty a obrovskému vítězství Brexit Party, která trvá na tom, že Británie musí odejít hned.

Narychlo konané volby do Evropského parlamentu se změnily v jakési druhé referendum o brexitu. Nově zformovaná Brexit Party vedená bývalým lídrem UKIP Nigelem Farageem zvítězila se ziskem 29 mandátů, proevropští Liberální demokraté získali 16 mandátů, Labouristé se ziskem pouze 10 mandátů skončili třetí, obrovským úspěchem a ziskem 7 mandátů zaujali Zelení a až za nimi se ziskem pouze 4 mandátů skončili konzervativci. SNP získala 3 mandáty a čtyři malé strany každá po 1 mandátu. Volby jasně ukázaly, že strategie premiérky Mayové odejít s dohodou nemá podporu veřejnosti.

Dne 24. května 2019 proto oznámila, že odstoupí z funkce. Rezignaci podala 24. července 2019 a ve funkci ji nahradil nově zvolený vůdce konzervativců Boris Johnson.

Posunutí termínu odchodu Británie na podzim 2019 má ale vážné dopady také uvnitř EU, protože nastoluje otázku legitimacy Evropského parlamentu a od něj odvozených institucí včetně Komise. Do Evropského parlamentu bylo zvoleno 73 britských europoslanců, kteří mají stejná práva jako ostatní až do data odchodu Británie z EU. Mají tedy právo rozhodovat i o nové předsedkyni Evropské komise a možná budou moci hlasovat i o celé Komisi, přestože z EU velmi pravděpodobně brzy odejdou. Britský vliv uvnitř Evropského parlamentu bude každopádně ještě řadu měsíců cítit.

Konzervativní premiérka Theresa Mayová, ve funkci 2016–2019

Vláda Borise Johnsona

Boris Johnson se stal novým vůdcem Konzervativní strany, a tedy i premiérem na základě toho, že vyhrál vnitrostranické volby. Volby se v Konzervativní straně nyní provádí dvoukolově. V prvním kole hlasují pouze konzervativní poslanci, a to tak, aby vygenerovali dva kandidáty s největší podporou. V tomto kole hlasování zvítězil Boris Johnson a jako druhý byl zvolen ministr zahraničí Jeremy Hunt. V druhém kole hlasování si mezi těmito dvěma kandidáty vybírají všichni členové Konzervativní strany. A zde jasně zvítězil Boris Johnson.

Hlavním faktorem Johnsonova vítězství byla skutečnost, že podle všech průzkumů veřejného mínění měl na rozdíl od ostatních kandidátů reálnou šanci na vítězství v dalších parlamentních volbách. Tato skutečnost rozhodla, protože parlamentní volby se dříve nebo později musely konat, a poslanci i členové strany musí hledět na svou budoucnost. Jedná se o zcela zásadní okolnost, protože konzervativní vláda disponovala v Dolní sněmovně při nástupu Johnsona většinou pouze 2 hlasů, a ta se po několika dnech v důsledku doplňovacích voleb v jednom volebním okrsku snížila na většinu 1 hlasu. I o tuto většinu nakonec vláda přišla. Je nutné si uvědomit, že Johnson zásadně změnil složení vlády a spousta konzervativních ministrů ztratila pozice a stali se z nich řadoví poslanci. Mnoho z nich bylo přitom přesvědčeno o tom, že brexit bez dohody s EU je špatná věc. Otázka stability Johnsonovy vlády se proto okamžitě dostala do centra pozornosti britských médií.

Johnsona sice veřejně podpořil americký prezident Donald Trump, ale jeho skutečné politické možnosti byly velmi omezené. Byl omezen jednak dohodnutým datem 31. října 2019, kdy chtěla Británie z EU odejít, a to i v případě, že nedojde k dohodě s EU. Druhé zásadní omezení spočívalo v tom, že se mu postupně rozpadla většina v Dolní sněmovně a za zády ve straně měl spousta zhrzených ex-ministrů. Kromě toho musel poslouchat taky severoirské unionisty. Na druhé straně mu šli po krku Skotové, jejichž první ministryně Nicola Sturgeonová hrozí, že v případě brexitu bez dohody bude Skotsko požadovat nové referendum o samostatnosti. Žádné slitování ani pomoc nemohl čekat ani od labouristů vedeným radikálním levičákem Jeremym Corbynem.

Zkrátka situace nebyla pro Johnsona vůbec jednoduchá. Celý podzim se v Británii řešila otázka, co

se stane, když vláda odejde z EU bez dohody. Opět se totiž vrací jako bumerang britská ústavní tradice o suverenitě britského parlamentu. Odchod bez dohody musí posvětit Dolní sněmovna a většina hlasů zde pro takový krok nebyla. Každopádně tedy Británii prožila horký podzim.

Premiér Johnson byl přesvědčen o tom, že brexit se má uskutečnit k 31. říjnu 2019. O žádný další odklad žádat nechtěl. Nakonec k tomu však byl Dolní sněmovnou donucen a termín pro odchod se posunul na 31. leden 2020. Jako jediná možnost, jak z tohoto politického patu vyjít ven, se nakonec ukázaly nové parlamentní volby. I o jejich termín se svedl urputný souboj. Nakonec bylo dohodnuto, že se uskuteční dne 12. prosince 2019. Británie se tak opět vydala k hlasovacím urnám. K volbám se dostavilo 67,3 % oprávněných voličů, což bylo o 1,5 procentního bodu méně než v předchozích volbách.

Tentokrát volby přinesly jednoznačné vítězství Konzervativní straně Borise Johnsona. Konzervativci získali 365 mandátů, což byl nárůst o 48 oproti předchozím volbám. Labouristé vedení Jeremym Corbynem získali pouze 202 mandátů, což je ztráta 60 poslaneckých křesel. Velký úspěch zaznamenala skotská strana SNP, která získala 48 mandátů, což je o 13 více než minule. V důsledku toho se stala SNP naprostým hegemonem skotské politiky. Naopak liberální demokraté získali pouze 11 křesel, což bylo o 1 méně než minule.

Pokud se podíváme na odevzdané hlasy tak uvidíme, že konzervativci získali 13 966 565 hlasů, což je 43,6 %. Labouristé získali 10 269 076 hlasů, což je 32,1 %, SNP obdržela 1 242 380 hlasů, což je 3,9 % a liberální demokraté 3 696 423 hlasů, což je 11,5 %.

Celkově se jedná o jednoznačné vítězství Konzervativní strany, která má nyní v Dolní sněmovně většinu 80 křesel. To je nejpočetnější většina konzervativců od roku 1987. Ta dává premiéru Johnsonovi velmi silné postavení na celé volební období. Velmi se tím posílila i jeho vyjednávací pozice vůči EU. Lze tedy předpokládat, že jeho slib odchodu Británie k 31. 1. 2020 bude naplněn. Do konce roku 2020 bude dle brexitové smlouvy ještě Británie v přechodném období ve vztahu k EU. Počínaje rokem 2021 by již měla fungovat zcela samostatně. Rok 2020 bude rokem jednání o budoucích vztazích Británie a EU a také s dalšími státy světa.

Závěr

Z historie Británie po roce 1945 jednoznačně vyplývají některé konstanty britské politiky. Především je zřejmé, že Británie se stále nachází uprostřed vztahového trojúhelníku, který tvoří na jedné straně USA, na druhé straně Evropa a na třetí straně Commonwealth. Toto postavení Británie je dlouhodobě dané a neměnné. Vztah Británie s těmito třemi entitami prochází obdobími lepších a zhoršených vztahů. Síla Británie ve vztahu ke všem těmto entitám v čase relativně klesá. Přesto si Británie, a především její panovnice, udržuje mimořádně silné symbolické postavení v mezinárodních vztazích.

Británie se vstupem do ES v 70. letech 20. století rozhodla posilovat evropskou orientaci své politiky. K tomuto kroku byla Británie de facto donucena vývojem obchodních vztahů a relativním úpadkem svého hospodářství vázaného do té doby do značné míry na státy Commonwealthu. Fungování Británie uvnitř ES–EU se ukázalo být rozporuplné. Na jedné straně Británie a její firmy a City značně profitovaly z volného přístupu na evropský trh. Rovněž lze hovořit o značném pozitivním vlivu Británie na fungování ES–EU v oblasti liberalizace trhů, privatizace státních podniků, ochrany hospodářské soutěže a deregulaci monopolních odvětví.

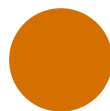
Na druhé straně Británie byla téměř celou dobu „čistým plátcem“ do rozpočtu ES–EU a musela rovněž umožnit lov ryb ve svých rozsáhlých vodách pro všechny evropské rybáře. Británie rovněž umožnila od samého počátku volný pohyb osob u všech vln rozšíření ES–EU. V důsledku toho a v důsledku atraktivity Británie se stala cílovou zemí pro rozsáhlou migraci z ES–EU, která přesahuje 2 miliony osob. Důsledky „europeizace“ Británie jsou z těchto důvodů v samotné Británii předmětem dlouhodobého sporu.

K jeho eskalaci velmi přispělo to, že se po roce 2004 vývoj EU ubíral velmi rychle směrem k supranacionalismu a budování evropského superstátu. S tímto přístupem měla Británie vždy zásadní problém, který je dán její vlastní historií a ústavním pořádkem. Tento rozpor logicky vedl až k brexitu. Britům skutečně záleží na demokratickém vládnutí, a to si ztotožňují se svým parlamentem. Podřizovat se stále více Bruselu je pro britské politické uvažování opouštěním demokracie. Výstižně britské přesvědčení v této věci napsala Margaret Thatcherová: „Skutečný důvod, proč nemůže existovat žádná fungující panevropská demokracie, je

ten, že neexistuje žádné panevropské veřejné mínění. Bez ohledu na počet pokusů vytvořit spojovací články mezi politickými stranami různých evropských zemí, tyto strany vědí, že kampaně, které skutečně rozhodují o jejich osudu, musejí vést na základě národních programů a národních záležitostí.“²³

Samotný brexit problém postavení Británie nevyřeší. Oslabí se pouze vztah k jednomu pólu Churchillova trojúhelníku. Británie dále zůstane mezi Evropou, USA a Commonwealthem a bude si muset najít nové funkční uspořádání vztahů s těmito klíčovými partnery. Otázkou je, kterým směrem se Británie vydá. První směr vede k užší obchodní spolupráci s USA. Druhý směr je možnost zůstat v obchodní zóně EU a třetí možnost je být tzv. freeriderem, který nebude vázán přímo na žádnou existující velkou obchodní zónu. Je otázkou, kterou z těchto možností zvolí nová Johnsonova vláda.

²³ Thatcherová, Margaret: *Umění vládnout: Strategie pro svět v pohybu*, Prostor, Praha, 2003, s. 297

SEZNAM LITERATURY

- Blair, Tony: *Moje cesta*, Práh, Praha, 2011
- Booker, Christopher – North, Richard: *Skryté dějiny evropské integrace od roku 1918 do současnosti*, Barrister&Principal, Brno, 2006
- Cameron, David: *For the Record*, William Collins, London, 2019
- Fajmon, Hynek: *Margaret Thatcherová a její politika*, CDK, Brno, 2010
- Ferguson, Niall: *Britské impérium: cesta k modernímu světu*, Argo/Prostor/Dokořán, Praha, 2016
- Fiala, Petr – Krutílek, Ondřej – Pitrová, Markéta: *Evropská unie*, 3., aktualizované a doplněné vydání, CDK, Brno, 2018
- Churchill, Winston: *Druhá světová válka, VI. díl, Triumf a tragédie*, NLN, Praha, 1995
- Jago, Michael – Clement, Attlee: *The inevitable Prime Minister*, Biteback Publishing, London, 2017
- Judt, Tony: *Poválečná Evropa: Její historie od roku 1945*, Prostor, Praha, 2017
- Marsh, David: *Euro: Boj o osud nové globální měny*, CDK, Brno, 2012
- McManus, Michael: *Edward, Heath: A singular life, Elliot and Thompson*, London, 2016
- Murray, Douglas: *Podivná smrt Evropy: Imigrace, identita, islám*, LEDA, Praha, 2018
- Pimlott, Ben: *Harold Wilson*, William Collins, London, 1992
- Thatcherová, Margaret: *Umění vládnout: Strategie pro svět v pohybu*, Prostor, Praha, 2003

A series of horizontal lines for writing, alternating between white and light gray backgrounds.

newdirection.online

[@europeanreform](https://twitter.com/europeanreform)

[@europeanreform](https://www.instagram.com/europeanreform)

[NDeuropeanreform](https://www.facebook.com/NDeuropeanreform)

contact@europeanreform.org